

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ

Умумий психология кафедраси

**Очиқ ахборот тизимларида ахборот-
психологик хавфсизлик**

фанидан маърузалар матни

Тузувчи: Бозорова З.Э

Тошкент-2010

Тақризчилар: психология фанлари номзоди, доцент С.Х.Жалилова
психология фанлари номзоди А.И.Расулов

Бозорова З.Э. **Очиқ ахборот тизимларида ахборот-психологик хавфсизлик.** Маъруза матни. Т.: «IQTISOD – MOLIYA» нашриёти, 2010, -64 бет.

Масъул муҳаррир: психология фанлари доктори, профессор
Н.С.Сафаев

Бугун жамиятда ахборотга бўлган талаб ва эҳтиёж ортиб бораёпти. Бунинг натижасида ахборот ва коммуникация соҳаси ҳам мисли кўрилмаган ўзгаришларга юз тутмоқда. Кейинги 50 йилда ахборот узатиш 300 минг маротаба тезлашган. Нарх эса минг баробар арзонлашган.

Бундай тезлик ва арзонлашиш Ер юзида ягона ахборот макони пайдо қилишга шароит яратди. Шу билан бир пайтда соҳа тараққиётининг узвий қисми сифатида бизнинг диёримизда ҳам ОАВнинг "нодавлат сектори" вужудга келди. Халқаро Интернет тармоғидан фойдаланувчилар сафи ҳам кенгайиб бормоқда.

Аммо ОАВ бугунги кунда хабар етказувчи воситадан кўра кўпроқ, қуролга айлананаётгани масаланинг иккинчи жиҳатидир. Яқин ўтмишда бир давлат иккинчисини забт этиш учун милтиқ, танк ва шу каби қуроллардан фойдаланган бўлса, ҳозирга келиб бу каби яроғларнинг аҳамияти кун сайин пасайиб бораёпти ва уларнинг ўрнини оммага ахборот тарқатиш билан шуғулланувчи – телевидение, радио, газета каби воситалар эгалляпти.

Бундан кўринадики, ҳозирги замонавий дунёда бирор халқни ёки мамлакатни тобе қилмоқчи бўлган куч учун уларни бурунгидек қириб ташлашига ҳожат йўқ, уларнинг онгини забт этиш кифоя қилади.

Ушбу маъруза матнида талабаларда очиқ ахборот тизимларида айланиб юрувчи ахборотларга нисбатан иммунитетни шакллантира олиш учун шу курсни бутун мазмун моҳияти очиб берилган.

*Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети
услубий кенгаши томонидан олий ўқув юртлари талабалари учун
маъруза матни сифатида тавсия этилган*

Кириш

XX асрнинг иккинчи ярми тезкор, кенг кўламдаги ахборот тизими ва телекоммуникация технологияларининг ривожланиш даври сифатида, улар ҳаётнинг деярли барча жабҳаларига ва инсон фаолиятига кириб бориши, шунингдек, ахборот маконининг глобаллашуви, бутун жаҳон ривожига таъсир кўрсатган ва кўрсатаётган омил сифатида эътироф этилади. Эътиборли жиҳати, мамлакат ичидаги ва ташқи дунёдаги фаол ахборот алмашувига одамлар эҳтиёжининг жуда ортиб боришидир. Ахборот соҳасининг бундай тезлик билан ривожланиши, унинг потенциали ва имкониятларининг ўсиши, унинг жамоатчилик ва давлат ҳаётидаги турли хил йўналишларда кенг тарзда ишлатилиши, янги XXI асрдаги одамзот тараққиётини аниқлаб берувчи муҳим омилларнинг бири бўла олади.

Шунингдек, охирги йилларда ахборот ресурслари давлатлараро тўқнашув, геосиёсий мақсадларга эришиш учун майдон сифатида фаол фойдаланилмоқда. Бу айниқса, мазкур соҳада сезиларли даражада манфаат келтирадиган замонавий ахборот технологияларга эга ривожланган давлатларга хосдир.

Бугунги кунда кундалик халқаро муносабатларда “ахборот уруши”, “ахборот карама-қаршилиги”, “ахборот босими” ва ҳ.к. каби тушунчалар кўп ишлатилаётганлиги аҳолини ахборот хуружидан ҳимоялаш бўйича чоралар кўриш муҳимлигини янада оширади. Ушбу муаммонинг долзарблиги яна шундаки, ҳозирда одамлар онги (шахс, ижтимоий гуруҳ, жамият) маълум даражада оммавий ахборот воситаларининг фаолияти ва ахборот ресурсларининг таъсиридадир.

Шунинг учун, айниқса очик ахборот тизими шароитида шахс, жамият ва давлатнинг ахборот, ахборот-психологик хавфсизлиги билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишнинг аҳамияти янада ошади. Айни вақтда, ахборот тизими имкониятларини миллий манфаатларни ҳимоялаш ва ривожлантириш, шунингдек, глобал ахборот маконида давлатнинг манфаатларини амалга ошириш учун қулай шароит яратиш йўлида фойдаланиш жуда муҳим ҳисобланади.

Шу билан бирга, ахборот соҳаси – жамоатчилик соҳасидаги мустақил йўналиш сифатида – ривожланишнинг бошланғич босқичида, табиийки, ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш масалаларини ўрганиш, бу борада етук мутахассисларни тайёрлаш илм-фан фаолиятида деярли янги йўналиш ҳисобланади. Ушбу маънода жаҳонда биз ўрганишимиз, таҳлил қилишимиз ва давлатнинг миллий манфаатларидан келиб чиққан ҳолда фойдаланишимиз лозим бўлган маълум даражада тажриба тўпланган.

Бугунги кунда манқуртларни яратиш учун, Чингиз Айтматов ёзганидек, туя терисини одам тақирбошига кийдирилиши шарт эмас. Чунки Президентимиз таъбири билан айтганда, энди содир бўладиган урушлар жанг майдонларида эмас, мафкура полигонларида юз беради.

Шу жиҳатдан қаралса, ҳозирги замонда ёшлар кўпроқ вақтини хориж кўрсатувларини томоша қилишга сарфлаши кичик муаммо эмас. Уларнинг мияси, бутун онги ўша кўрсатувлардаги муаммолар билан тўлиб қолган.

Ушбу маъруза матни талабаларда очик ахборот тизимида ахборот оқимини қабул қилишда самарали психологик ҳимоялаши (ўз-ўзини ҳимоялашда) учун маҳорат ва билимни (назарий, услубий) шакллантиришдир. ОТМнинг гуманитар факультетларида (психология, социология, фалсафа, журналистика, ҳуқуқшунослик, сиёсатшунослик, тарих, филология) мазкур курсни чуқур ўрганиш келажакда шахсни, олган билимлардан фойдаланиб жамиятни ва давлатни маълум соҳа йўналишида ахборот-психологик ҳимоялашга, шунингдек, ушбу соҳадаги билимларни юқори даражада илмий-услубий тадқиқ қилишга йўналтиради.

1-мавзу. Очиг ахборот тизимларида ахборот-психологик хавфсизлик

Режа:

1. Курснинг предмети, мақсади ва вазифаси.
2. Асосий тушунча ва терминлар.

Таянч тушунчалар: очиг ахборот тизими, оммавий ахборот воситалари, ахборот, манипуляция, таҳдид.

1. Ҳозирги вақтда деярли барча давлатлар ахборот соҳасида тадрижий ривожланиш ва турли хил таъйиқлар мавжуд бўлган шароитларда унинг амал қилиши учун шарт-шароитлар яратиш бўйича фаолиятни кучайтирдилар. Шунинг учун 21-асрни ахборот технологиялари асри деб бежиз айтмаяптилар. Бу маънода Акинавада 2000 йил 22 июлда жаҳоннинг ривожланган 8 мамлакати томонидан имзоланган глобал ахборот жамияти хартиясини эслаш мақсадга мувофиқдир. Мазкур хартия янги асрга жаҳон ҳамжамияти ривожланишининг муҳим омили бўлиб ахборот-коммуникация технологиялари ҳисобланишидан яққол далолат беради. Илмий техника тараққиёти инсоният ва жамият моддий эҳтиёжларини қондириш учун улкан имкониятлар яратди. Янги юқори технологиялар жамият аъзолари турмушини исталган маҳсулот билан таъминлашга саноат хизмат соҳасини жадал ривожлантириш учун шарт-шароит яратиш имконини беради. Ахборот яратиш ва тарқатиш соҳасида ҳам илгари кўз кўриб қулоқ эшитмаган суръат ва кўламга эришилди.

Кишилар ўртасида хабар етказишни таъминлашга қобил ҳисоблаш техникаси, ахборот алоқа тизими, интернет тизими, шунингдек бошқа ахборот технологиялари инсон ва жамият ҳаёти ва фаолиятида ахборотнинг аҳамиятини кескин ошириб юборди. Ҳозирги кунда ижтимоий-техникавий ривожланиш билан ижтимоий-сиёсий ривожланиш ўртасида мутаносиблик мавжуд бўлган жамиятгина ҳар томонлама уйғун ривожланиши мумкин. Шунинг учун ҳар қандай жамият ўзининг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва бошқа ахборотга бўлган талаб ҳамда эҳтиёжини тўлиқроқ қондиришга интилади. Юқорида айтиб ўтилгандек, бугунга келиб илмий-техникавий, ишлаб чиқариш, ижтимоий ривожланишнинг миқёси мазкур соҳаларда тўпланган ва алмашинаётган ахборотлар, уларнинг алмашилиш суръати ва ўзлаштирилиш тезлиги билан белгиланади.

Глобаллашаётган дунёда ахборот халқлараро ва давлатлараро муносабатларда катта аҳамият касб этади. Яъни у жаҳон ҳамжамияти ҳаётида ҳам ижобий, ҳам салбий куч сифатида намоён бўлиши мумкин. Шу маънода техникавий-технологик соҳада катта имкониятга эга бўлган мамлакатлар қулай шароитга эга бўладилар. мана шу устунлик туфайли улар ўз шахсий манфаатларига мос келувчи кадриятларни, нуқтаи-назарларни, ғояларни, фикрларни илгари

суришлари мумкин ва сурмоқдалар ҳам. Шунга кўра кўпгина давлатларда глобаллашувга қарши ҳаракатлар юзага келмоқда, булар ягона жаҳон уйғунлашган ахборот майдонини тузишни рад этмоқдалар. Бу ўринда шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, глобаллашувга қарши ҳаракатнинг ўзи тобора глобал ҳаракат тусини олмоқда. Замонамизнинг ўзига хос жиҳатларидан бўлиб, ҳар қандай маҳаллий ҳодиса ёки воқеа замонавий ахборот технологиялари туфайли глобал ҳодиса ёки воқеага айланмоқда. Масалан, 2000 йил 11 сентябрда Нью Йоркда юз берган воқеа, Леван тупроғидаги ҳарбий ҳаракатлар, Франциядаги ёшларнинг чиқишлари, у ёки бу мамлакатдаги сайловлар, авиаҳалокат, табиий офат, террорчилик ҳаракати ва бошқа шунга ўхшаш воқеа ва ҳодисалар бунинг ёрқин далили бўлади.

Жаҳон миқёсида кезиб юрувчи бундай ахборотлар муайян давлат манфаатларига таъсир этмай қолмайди. Бу фақат шу ахборот тарқаладиган алоҳида олинган бир мамлакатдаги ижтимоий, сиёсий ва жараёнлардан дарак бериши билангина эмас, балки бошқа мамлакатларнинг мазкур хабарлар ҳақида ҳеч нарса айтилмаган аудиторияси буларни ўз давлатидаги ҳолатга қийслаши билан ҳам мазкур мамлакат манфаатларига ҳам таъсир этади. Шу сабабли давлатлар, ҳукуматлар ўртасида айрим келишмовчиликлар вақти-вақти билан юзага чиқиб туриши мумкин. Бунда ким ҳақ ёки ким ноҳақ эканлигини аниқлаш ҳар доим ҳам осон бўлавермайди.

Булар барчаси ахборот жараёнларининг глобаллашуви билан боғлиқ муаммолар долзарблигини яна бир қарра таъкидлайди. Аммо мазкур муаммолар туфайли ахборот ишлаб чиқариш ва тарқатиш имкониятлари тенгсизлиги пайдо бўлади. Бу объектив вазиятни шундай деб қабул қилмоқ керак. Мамлакатлар бу борадаги ўз устунликларини шахсий манфаатларида фойдаланишлари бошқа гап. Мана шундай вақтда муносабатларда кескинлик юзага келади, у кўп ҳолларда ахборот курашига ёки бошқача қилиб айтганда психологик урушга айланиб кетади. Очик ахборот тизимларида ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш ҳозирги куннинг долзарб талабидир. Ҳар бир давлат бунинг устида бош қотирмоқда. Бу жаҳондаги янги геосиёсий тақсимот, янги минтақавий низоларнинг юзага келиши, миллатчилик, шовинизм, дин ниқобидаги экстремизм, экологик ҳалокатнинг таҳдиди кучайиши, спид, парранда гриппи ва бошқа юқумли касалликларнинг тарқалиши билан боғлиқдир.

Юқорида қайд этилганларнинг барчаси Ўзбекистон Республикаси учун ҳам мазкур муаммолар муҳим эканлигини алоҳида таъкид этади. Бунинг долзарблиги давлатимиз учун миллий мустақилликни янада мустаҳкамлаш, иқтисод ва бозор муносабатларининг тадрижий ривожланишини таъминлаш, ижтимоий ислохатларни чуқурлаштиришда яққол кўринади. Бунда кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш, миллий анъаналарни ҳаётга қайтариш, мурасасозликни тарбиялаш ҳам катта аҳамият касб этади. Маълумки,

мустақил дунё қарашга эга маълумотли кишиларгина турли хил талқиндаги ахборотларга руҳан барқарор қаршилик кўрсата оладилар ва мана шундай кишиларгина тегишли муҳит яратишлари ва миллий ғояларнинг дарғалари ҳисобланади.

Курснинг предмети бўлиб, аудиторияда очик ахборот тизимларида айланувчи ахборотларни баҳолашга психологик иммунитет ва онгли равишда оқилона ёндашишни тарбиялаш мақсадида очик ахборот тизимларидаги долзарб ахборий психологик хавфсизлик муаммоларини идрок этиш ҳисобланади. Мазкур муаммонинг муҳимлигини яна юқори технологик коммуникация воситалари амал қилаётган шароитларда айрим кишилар, жамият, давлат, жаҳон ҳамжамяти хулқ-атвори ва ҳаракатини хатто биргина ахборот канали ёрдамида бошқаришни амалга оширишнинг улкан имконияти пайдо бўлганлиги билан изоҳлаш мумкин. Тўфон, астероидлар яқинлашиб келаётгани ҳақидаги биргина хабарни ёдга олайлик, булар сайёрамизга қандай зарар етказиши, хатто ундаги ҳаётни барбод қилишлари мумкин. Лекин бундай ҳодисалар тез-тез юз бериб турмайди. Булардан ўз манфаатлари йўлида фойдаланиш мумкин эмас. Бир ёки бир гуруҳ мамлакатларнинг миллий манфаатлари ҳақида сўз борса, бу бошқа гап. Бундай ҳолатда манфаатдор мамлакат зарур натижага эга бўлиш учун интилиб, ҳам мамлакат ичкарисида ҳам халқаро майдонда ахборий тадбир ўтказди. Бугунги кунга келиб, иқтисодий, сиёсий ва бошқа мақсадларга эришиш учун ҳарбий устунлик ёки кучнинг ўзи етарли эмас. рақиб томонга ахборий-психологик тазйиқ ўтказиш ҳам зарур бўлади. Ироққа қарши биринчи ҳарбий ҳаракатлар вақтида ҳам, иккинчисида ҳам шундай бўлган эди. Совет Иттифоқи парчалангандан сўнг айрим давлатлардаги (рангли инқилоблар) вақтида ҳам шундай ҳолат кузатилган эди. Афсуски, бу ҳол бизнинг замонамизда халқаро муносабатларнинг кўринишларидан бирига айланмоқда. Шунинг учун руҳий тазйиқ ўтказишни минимум даражага келтириш учун ҳозирда бирор жамиятга таъсир ўтказиш мақсадида фойдаланилаётган шакл, усул ва йўсинларни ўрганиш шундай таъсирга учраши мумкин бўлган айрим давлатлар, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси учун ҳам ниҳоятда муҳимдир. Аудитория у ёки бу ахборотдан қандай мақсад кўзлагани, кимнинг манфаатига хизмат қилишини аниқ бегилашни ўрганиш талаб этилади.

2. Мана шунинг учун ҳам мазкур муаммоларни ўрганишда ахборотнинг шакли ва моҳияти; ахборот хавфсизлигини таъминлаш; очик ахборот тизимларининг ўзига хослиги; шахс, жамият ва давлат ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлаш манбалари ва турлари; ахборот соҳасидаги миллий хавфсизликни таъминлашнинг аҳамияти ва тамойиллари; ОАВ ва ахборий карама-қаршилик; ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашда асосий йўналиш ва усуллари; очик ахборот тизимларида шахснинг ўз-ўзини ҳимоя қилиши; жамоатчилик фикри ва жамият ахборий-психологик хавсизлиги;

Ўзбекистон ОАВлари ва жамиятнинг психологик хавфсизлиги каби мавзуларини оидинлаштириш талаб этилади.

Юқорида санаб ўтилган мавзуларни ўрганишда ахборот, ахборий хавфсизлик, миллий манфаатлар, ахборот соҳасидаги миллий манфаатларга бўлган хавф ва унинг манбалари, жамоатчилик фикри, очиқ ахборот тизимлари, глобаллашув, ахборий қарама-қаршилик, ахборот-психологик кураш, ОАВлари, онглилик, идрок этиш, акс эттириш, манипуляция қилиш, психологик қўпоровчилик, ижтимоий тарғибот, жамоатчилик онги, инсонни хуфёна бошқариш ва бошқаларга алоҳида эътибор қаратиш жоиз.

Психология, социология, фалсафа, ОАВ назарияларидан олинган бу тушунча ва терминлар фанни чуқурроқ тушунишга, унинг асосий мазмунини, усуллари ва йўсинларини, яъни очиқ ахборот тизимларида фойдаланаётган усулларни идрок этишга, демак, ижобий ғояларни салбий ғоялардан фарқлай олишга кўмаклашади. Маълумки, ҳар қандай далил, ҳодиса ёки воқеа турлича талқин этилиши мумкин, шунга боғлиқ тарзда аудитория томонидан қабул этилиши ҳам мумкин. Шунинг учун аввал бошиданок, тушунчавий аппаратни белгилаб олиш, уни шарҳлаш лозим, шундан келиб чиққан ҳолда бирор ҳодиса ёки воқеани биз қандай идрок этишимиз ва талқинимизни беришимиз даркор.

Очиқ ахборот тизимлари (ОАТ) бўлиб ахборот агентликлари, газеталар, журналлар, журнал тарзидаги нашрлар, бошқа нашр маҳсулотлари, радио, телевидение, аудио ва видеомасулотлар ҳисобланади. Интернет, матбуот хизмати, жамоатчилик билан алоқалар, давлат, жамоатчилик ва бошқа ташкилотлар ва муассасалар, реклама агентликлари бўйича тузилмалар ҳам шулар жумласидандир.

ОАВлари бўлиб, вақтли матбуот, ахборот тарқатишнинг аудио ва видео воситалари, ахборот агентликлари, интернет-журналистика ҳисобланади. ОАВ ОАТнинг муҳим асосий қисмини ташкил этади.

Жамоатчилик фикри-бу ҳозирги пайт учун долзарб бўлган турмуш муаммоларига кишиларнинг муносабатини ифода этувчи ижтимоий онг шаклидир. Аслида тезкор бўлган онгнинг бу шакли юқори даражада жамият турли институтлари томонидан кўрсатилаётган таъсир остидадир. Демак, бу манипулятив таъсирга ҳам чалингандир.

Жамоатчилик фикрини манипуляция қилиш (чалғитиш) муайян мақсадни кўзлаб амалга оширилади. Бунда манипуляция қилиш (чалғитиш) тушунчасининг нисбийлиги ҳақида айтиб ўтиш керак, чунки исталган томон жамоатчилик фикрига ҳар қандай таъсирни манипуляция деб баҳолаш мумкин. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, ҳозирги жамиятда ягона бўлган ижтимоий фикр эҳтимолдан йироқдир. Демократиянинг тамойилларидан бири мана шудир.

Омма онгига у ёки бу қадриятларни психологик жиҳатдан таъсир кўрсатишида ахборий воситаларидан фойдаланиш-ахборот манипуляцияси, ахборот ишлатиб мақсадга эришишдир. Кўпчилик

бунда ўзи англамаган ҳолда, хатто ўзларининг манфаатларига зид бўлса ҳам таъсир қилиш манбаига, объектига айланганликларини билмайдилар.

Ижтимоий онг-айрим ижтимоий гуруҳлар, бутун жамият турмуши ва онгининг намоён бўлиш шаклидир. Ижтимоий онгининг мавжуд бўлиш шакллари бўлиб, сиёсий ғоялар, ҳуқуқ, фалсафа, ахлоқ, дин, фан, эстетика ва бошқалар ҳисобланадилар. Афсуски, маълумотнома ва махсус адабиётларда ижтимоий онгга анъаналарми, одатларми, турли маросимларни, турмуш тарзими, алоҳида-алоҳида ёки биргаликда бу кадриятлар барчаси биргаликда кўпроқ таъсир ўтказиши ҳақида лом-мим дейилмайди. Ваҳоланки, булар оқибат натижада ҳар бир кишининг, этнос, элат ва миллатнинг ўзлиги (менталитетини) белгилайди.

Ахборот моддий дунёнинг организмда ёки организмлар жамоасида акс этган ҳамда улар томонидан атроф-муҳит ўзгаришларига мослашиш учун фойдаланиладиган моддий дунё объектларининг аксидир. У *маълумотлар, хабарлар* шаклида намоён бўлади. Маълумотлар моддий дунё объектлари организацияси акси натижада ҳосил бўлади. Хабарлар эса бошқа организмларга хабар етказиш учун юзага келади.

Очиқ ахборот тизимларида **“хабар”** термини кишилар, ижтимоий гуруҳлар, умуман жамият қуршаб турган оламда мўлжал топа билиши учун ижтимоий аҳамиятга эга хабар маъно ифодасини беради. Шунингдек, муайян жамият ижтимоий табиатини белгилаб берадиган маънавий кадриятларни қарор топдириш учун хизмат қилади.

Миллий манфаатлар, бу-давлат томонидан тан олинган ҳамда шахс, жамият ва давлат ижтимоий манфаатларининг ҳуқуқий жиҳатдан таъминланган мутаносиблашган мажмуидир. Буларни амалга ошириш муайян тарихий шароитда миллатнинг мавжудлиги, хавфсизлиги ва кафолати ҳисобланади.

Жамият манфаатлари жамият ривожланишидаги кучли зиддиятларни ҳал этишда, миллий ўзига ҳосликни сақлашда намоён бўладиган жамият эҳтиёжи ҳисобланади.

Давлат манфаати бўлиб, жамият ишларини бошқаришни сифатли амалга оширишга, миллий ўзига ҳосликни сақлашга бўлган давлат эҳтиёжининг намоёни ҳисобланади.

Ўзини намоён эта билишлик, жамият ишларида қатнашишлик, этник ўзига ҳосликни сақлаш шахсий эҳтиёжларни намоён бўлиши-шахснинг ижтимоий манфаатларидир.

Жамиятнинг ахборий хавфсизлиги унинг маънавий, иқтисодий, сиёсий соҳаларига, маданий кадриятларига, инсонлар хулқ-атворини ижтимоий тартибга солувчиларга, ахборот инфратузилмаларига ва булар ёрдамида узатилаётган хабарларга зарар етказиш мумкин эмаслигидан иборатдир.

Давлатнинг ахборий хавфсизлиги предмети ахборот ва жамият ахборот инфратузилмаларидан ташкил топган жамият ишларини

бошқаришни бажариш бўйича давлат фаолиятига зарар етказиш мумкин эмаслигидан иборат.

Тазйиқ бу ўзаро муносабатлар объектлар ўртасидаги қарама-қаршиликларни объектлардан бирининг салбий томонга куч билан ўзгартириш критик мақсадида зарар етказиш йўли билан ҳал этиш усулидир.

Миллий манфаатларга тазйиқ деганда мамлакат миллий манфаатларини амалга оширишга тўсқинлик қилувчи миллий кадриятлар ва миллий турмуш тарзига хавф туғдирувчи шарт-шароитлар мажмуи тушунилади.

Ахборот соҳасидаги миллий манфаатларга тазйиқ деганда ахборот соҳасида ва манфаатларни амалга ошириш бўйича фаолиятда миллий манфаатлар объектларига зарар етказиш хавфини туғдирувчи шарт-шароитлар мажмуи англашилади. Яъни ахборий фаолият соҳасида инсон ва фуқаро ҳуқуқий мавқеини амалга оширишга, ахборотлар, ахборий инфратузилмага, шунингдек, мазкур объектлар билан боғлиқ миллий манфаатларни амалга ошириш бўйича фаолиятга зарар етказиш тазйиқидир.

Ахборот соҳасида шахс ва жамият манфаатларига тазйиқ деганда инсон ва фуқаронинг очиқ ахборотга эга бўлиши, қонун билан таъқиқланмаган фаолиятни амалга оширишда фойдаланишга бўлган ҳуқуқини чеклаш тушунилади. Булар эса шахсий хавфсизлик маънавий ва ақлий ривожланишни таъминловчи ахборотлар ҳисобланади. Бундан ташқари индивидуал, “виртуал ахборот” майдонини, унинг руҳий фаолиятига таъсир этиш технологияларидан фойдаланиш имконини шакллантириш ҳисобига жамоатчилик онгини чалғитиш имконини кенгайтириш шахснинг манфаатларига бўлган энг хавфли тажовуз ҳисобланади.

Ахборот тизимини ва алоқа тармоқларини, жамият ҳаётини таъминловчи ўта муҳим инфратузилмаларни мураккаблаштириш ахборот соҳасидаги жамият манфаатларига бўлган тазйиқ манбаларидан бири ҳисобланади.

Бу тазйиқлар атайин ёки англалмаган ҳолда амалга оширилиши мумкин. Бундан ташқари улар техниканинг ва тизим таъминотининг хатоси ёки ишламай қолиши туфайли, жинойтчи тўдалар ёки унсурлар томонидан мазкур инфратузилмага зарарли таъсир сифатида намоён бўлиши мумкин.

Яна бир тазйиқ манбаи бўлиб, ОАВларнинг мулкдорлар учун унча катта бўлмаган гуруҳи қўлида тўпланиши ҳисобланади. Булар тазйиғи остида ижтимоий аҳамиятга молик бирор ҳодиса сохталаштирилиши ҳамда жамоатчилик фикри чалғитилиши мумкин, шунингдек, ёт кадриятларни тикиштириш йўли билан жамият ахлоқий заминига путур етказиш мумкин.

“Ахборий қурол”ни тарқатиш ва бу соҳада “қуролланиш пойгаси”ни кучайтириш ҳам ахборот соҳасидаги давлат манфаатлари учун хавф манбаи ҳисобланади. Бундай хавфлар давлат сири

ҳисобланган, бошқа махфий ахборотлардан иборат бўлган маълумотларга қонунга ҳилоф равишда эга бўлишдан иборатдир. Маълумки, буларнинг ошкор бўлиши шубҳасиз, давлат манфаатларига зарар етказди.

Ахборий қарама-қаршилик-бу аудиторияга атроф дунёдаги бирор ҳодисага нисбатан муносабатда бўлишга ўз қарашлари, фикрини тикиштириш ҳамда қарши томон ғояси ва нуқтаи назарини инкор этиш роли билан таъсир этишга интилишдир.

Ахборий психологик кураш - бу бошқа мамлакат ёки мамлакатлар гуруҳида мавжуд ижтимоий тузумни бўшаштириш, жамият ахлоқини издан чиқариш, ривожланиш миллий дастурига путур етказиш, шунингдек ўз кадриятлари ва турмуш тарзини тўғридан-тўғри экспорт қилиш мақсадида ахборот хизмати ва қўпоровчилик билан шуғулланувчи хизматларни ўзаро ҳамкорлигидир.

Топшириқ-индивиднинг эътибор қаратишига, муносабат билдиришига, жумладан келаётган ахборотга ҳам психологик жиҳатдан тайёр эканлигидир. Психологик жиҳатдан топшириқ у ёки бу қарорга келиш йўлида шаклланади. Бунда конкрет ҳолат билан унга боғлиқ бўлган турли омиллар ҳисобга олинади.

Назорат учун саволлар:

1. Ахборот нима?
2. Хабар нима?
3. Очиқ ахборот тизими нима?
4. Оммавий ахборот воситалари нима?
5. Оммавий ахборот воситаларининг вазифаси нималардан иборат?
6. Тазйиқ турларини кўрсатиб ўтинг.
7. Манипуляция тушунчасига изоҳ беринг.
8. Ахборот қарама-қаршилик нима?
9. Ахборот психологик курашга таъриф беринг.

2-мавзу. Ахборот ва жамият тараққиёти

Режа:

1. Информацион жараёнлар: асосий тушунчалар талқини.
2. Ахборотлашув ва жамият ривож.
3. Ахборот ва ахборот истеъмоли маданиятини шакллантириш.
4. Ахборот соҳасида глобаллашув

Таянч тушунчалар: ахборот, ахборотлаштириш, информацион жараёнлар, ахборот тизими, ахборот ресурслари, ахборот маданияти, ахборот истеъмоли маданияти.

1. **Ахборот** (лотинча “informatio”-тушунтирма, баён этмок) замонавий фан ва сиёсатнинг асосий тушунчаларидан бири; дастлаб кишилар томонидан оғзаки, кейинроқ ёзма ёки бошқа шаклларда узатилган маълумот: XX асрнинг ўрталаридан бошлаб инсонлараро, инсон-автомат, автомат-автомат ўртасидаги маълумот ҳамда ҳайвонлар ва ўсимликлардаги сигнал алмашинуви, хужайрадан-хужайрага муайян белгиларнинг узатилиши ва шу кабиларни англата бошлади.

Ижтимоий ҳаётга татбиқан ахборот - кишилар, предметлар, фактлар, ҳодисалар, жараёнлар ва шу кабилар ҳақидаги маълумотлар мажмуини англатади.

Ахборотлаштириш-ахборот ресурсларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш ҳисобига фуқаролар, давлат ҳокимияти ва ўз-ўзини бошқариш органлари, ташкилотлар ва жамоат бирлашмаларининг ахборот соҳасидаги эҳтиёжларини қондириш, ҳуқуқларини рўёбга чиқариш мақсадида оптимал шароитларни яратиш учун ташкил этиладиган ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техник жараёнлар мажмуи.

Информацион жараёнлар-ахборотни қидириш, йиғиш, қайта ишлаш, тўплаш, сақлаш ва тарқатиш жараёни.

Ахборот тизими (информацион система)-информацион жараёнларни амалга оширувчи тартибга солинган ҳужжатлар ҳамда ахборот технологиялари мажмуи.

Ахборот ресурслари-муайян (кутубхона, архив, фонд, маълумотлар банки каби) ахборот тизимларидаги алоҳида ҳужжатлар ва ҳужжатлар мажмуи.

Ижтимоий-сиёсий ахборот-ижтимоий ва сиёсий ҳаёт борасида жамият аъзолари, ижтимоий гуруҳлар, сиёсий ташкилотлар ўртасида алмашинув предмети ҳисобланган ва улар ўз фаолиятида фойдаланиладиган билимлар, маълумотлар ва хабарлар мажмуи.

Ижтимоий-сиёсий ахборотлар инсонлар ўртасида алоқалар, сиёсий жараёнлар, жамиятни бошқариш, илмий, ўқув ва тарбиявий ишларни ташкил этиш, тарғибот ва ташвиқотни амалга оширишда тобора муҳим ва устувор аҳамият касб этмокда.

Тўлалиги, асосланганлиги ва ишончлилиги муҳим аҳамият касб этадиган ижтимоий-сиёсий ахборотларни ишлаб чиқишда фан, уларни тарқатишда ОАВ муҳим роль ўйнайди.

Ахборот маданияти - техник-технологик ва ижтимоий-маданий жиҳатларга эга. Техник-технологик жиҳатдан ахборот маданияти ахборотни олиш, қайта ишлаш, сақлаш ва етказиб беришга хизмат қиладиган техник-ахборот воситалари ва улардан оқилона фойдаланиш усуллари ҳақидаги билимлар тизимини англатади.

Ижтимоий-маданий маънода ахборот маданияти инсоннинг муайян маънавий-ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий ва эстетик қадриятларни ўзлаштирилган ҳолда ахборот майдонида ҳаётий фаолият кўрсатишини англатади.

Ахборот истеъмоли маданияти - ахборот дунёсидан ижтимоий тараққиётга хизмат қилувчи маълумотларни саралаб олиш борасидаги билимлар, қобилият ва малакани ўзида ифода этади.

Ахборотлашган жамият - кишилиқ жамияти ривожланишининг ҳозирги босқичида шаклланаётган ва ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида ахборот ҳамда информатикадан оқилона фойдаланишга асосланган сифатий ҳолатини тавсифловчи тушунча.

Ахборотлашган жамият назарияси асосчилари ижтимоий ривожланишни “босқичлар алмашинуви” нуқтаи назаридан қараган ҳолда, унинг шаклланишини қишлоқ хўжалиги, саноат ва хизматлар иқтисодиётидан кейин пайдо бўлган иқтисодиётнинг тўртинчи-“ахборот сектори” юзага келиши билан боғлайдилар.

Уларнинг фикрига кўра, индустриал жамиятнинг асоси бўлган капитал ва меҳнат ахборотлашган жамиятда ўз ўрнини ахборот ва билимга бўшатиб беради.

2. **Ахборотлашув жараёни** жамиятдаги иқтисодий ҳамда ижтимоий-маданий ўзгаришларга жиддий таъсир кўрсатади. Ғарб социологлари фикрига кўра, ахборотлашган жамият:

- техника соҳасида - ишлаб чиқариш, иқтисодиёт, таълим ва маиший ҳаётга ахборот технологияларининг кенг жорий этилиши;
- иқтисодий ҳаётда - ахборотни товарга айланиши;
- ижтимоий ҳаётда - ахборот турмуш, ҳаёт даражаси ўзгаришининг асосий омилига айланиши;
- сиёсий соҳада - кенгмиқёсда фикр алмашишга замин яратувчи хилма-хил ахборотларни эркин олишга йўл очилиши;
- маданият соҳасида - ахборот алмашинуви давр эҳтиёжларига жавоб берадиган нормалар ва қадриятларни шаклланиши билан характерланади.

Айни пайтда ахборотлашган жамият:

- уйда ишлашнинг кенгайишига, транспорт ҳаракатининг камайишига ва бунинг оқибатида табиатга тушадиган “юк”нинг кескин қисқаришига олиб келади;
- иш кунининг қисқариши одамларнинг уйда кўпроқ бўлишига оилавий муҳитнинг барқарор бўлишига замин яратади;

- кейинги юз йилликларда кишилар шаҳар яшаш ва ишлаш учун энг қулай макон, деган хулосага келдилар. Ахборотлашув жараёни эса, қишлоқдан туриб ҳам бутун олам билан мулоқот қилиш, энг обрўли ташкилотларда ишлаш, шаҳар аҳолиси баҳраманд бўлаётган маданият ютуқларини истифода этиш имконини яратади. Бу эса, ўз навбатида нисбатан осуда ва тинч бўлган, табиатга яқин қишлоқларга қайтиш ёки у ерда доимий қолиш учун замин яратади;
- масофавий таълим билим олишнинг энг қулай шаклига айланиш баробарида, аҳолининг кенг қатламлари учун ҳатто энг элитар олий ўқув юртлари эшикларининг очилишига замин яратади. Содда қилиб айтганда, маълумотлилиқ кўп даражада инсоннинг ҳошии иродасига боғлиқ бўлиб қолади.

Айни пайтда, ахборотлашув жараёни бир қатор муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда:

“Юмшоқ эротика”дан тортиб “очик порнография”гача бўлган ҳодисалар билан боғлиқ муаммолар ана шулар жумласидандир. Бундай ҳолатларнинг олдини тўла-тўқис олиб бўлмайди. Зеро, ахборот тармоқларининг узилишларсиз ишлаши унинг муҳим сифатий белгиси ҳисобланади ва бу жараён доимий такомиллашувни бошдан кечирмоқда. Демак, юқоридаги каби “муаммолар” йўлига қанчалик тўсиқ қўйилмасин доимо уларни “айланиб” ўтиш имконияти мавжуд бўлади.

Яна бир муаммо муаллифлик ҳамда интеллектуал мулк ҳуқуқининг бузилиши билан боғлиқ. Шундай экан, ахборот тармоғида кўпчилик қура олмайдиган ҳудудлар юзага келиши табиий. Бугунги кунда компаниялар ўз ахборотларини ҳимоя қилиш ва рухсат этилмаган киришларни олдини олиш учун катта маблағлар сарфланаётгани ҳам шундан.

Шу билан бирга муайян ахборотларни яширишдан тортиб, уни ноқонуний равишда эълон қилишгача бўлган кўринишларда намоён бўладиган суистеъмолликлар ҳам келиб чиқиши мумкин.

Ахборот турли ижтимоий қатламлар, профессионал ва миллий гуруҳлар вакилларига ҳар хил таъсир қилиш баробарида уни суистеъмол қилиш амалиёти турли гуруҳларда бир-биридан кескин фарқ қилиши мумкин. Бу энг аввало, ахборот манбаи минимал (телевидение, радио), айримларда эса кенг (интернет, янги телекоммуникациялар тизими) бўлиши мумкин.

Мутахассислар фикрига кўра, бугунги кунда жамиятда айнан ахборотни олиш, унга йўл топиш соҳасида кескин бўлиниш, табақалашув содир бўлмоқда.

Ёшлар ўзининг ҳаракатчанлиги ва янгиликка интилувчанлиги ҳамда ўз вақт ресурсига эгаллиги туфайли юқори даражада коммуникатив фаоллик кўрсатишади. Бошқа гуруҳларда эса, нисбатан пассивлик кузатилади. Уларга хос бундай хусусиятлар салбий оқибатларни ҳам келтириб чиқариши мумкин. Бу бирини гуруҳ учун тобора фаоллашаётган агрессив сиёсий таъсирга берилиб кетиш ҳавфи

мавжудлигида, иккинчи гуруҳнинг эса, позитив мазмунга эга ахборотлар таъсиридан ташқарида қолиши билан белгиланади.

3. Иқтисодий, сиёсий, маданий-маърифий ва бошқа соҳалардаги ахборотлар таъсирлашуви ижтимоий ҳаётнинг мазмунан бойиши, такомиллашувининг муҳим омили ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан қарганда, бугунги кунда ахборот алмашинуви инсоният тараққиётининг муҳим шартига айланди дейиш мумкин.

Ўз даврида оғзаки нутқнинг пайдо бўлиши билан ахборот узатиш имкониятлари кенгайган бўлса, ёзма нутқ ривожига бу борада ўзига хос янги босқични бошлаб берган эди. Ҳозирги фан – техника тараққиёти, интеграция ва глобаллашув шароитида эса ахборот маконида туб сифатий ҳолат кечмоқда. Эндиликда, ахборот узатиш нафақат хилма-хил (радио, телевидение, матбуот, телефон, факс, почта, интернет ва бошқалар) шакллари, балки, ўта тезкорлиги билан ҳам жамият тараққиётининг олдинги давларидан фарқ қилади. Бундай шароитда, ахборот истеъмоли жараёнида ҳам янги тенденциялар кузатилмоқда.

“Кимки ахборотга эга бўлса, у дунёга эгалик қилади” деган фикрнинг пайдо бўлишига ҳам ахборотнинг юқоридаги хусусиятлари сабаб бўлган.

Ижтимоий макон - бу айни вақтда ахборот макони ҳамдир. Глобаллашув шароитида ахборот ҳажмининг катталиги, уларнинг замонавий тезкор воситалари орқали тарқатилаётган ахборот соҳасининг ижтимоий маконнинг бошқа шакллари билан фарқ қилишини таъминламоқда. Хусусан, замонавий оммавий ахборот воситалари (айниқса Интернет тизими) орқали тарқатилаётган хабар ва маълумотларга турли сиёсий тақиқлар, давлат чегаралари тўсиқ бўла олмайди.

Ахборот истеъмоли, аниқроғи, маънавий эҳтиёжларни қондиришга қаратилган ҳодисадир. Ахборот истеъмолининг хизматлар истеъмолининг ўзига хос шакли ҳисобланади. Маълумки, ҳар қандай хизматни истеъмол қилишдан аввал унинг сифати, нархи, фойдаси, қулайлиги ва бошқа шу хусусиятлари ҳам инобатга олинади. Масалан, таклифи камайиб кетган хизматларнинг истеъмол даражаси юқори бўлиб, уларга талаб кучаяди. Мазкур хусусиятлар ахборот истеъмоли жараёнига ҳам хосдир. Бироқ, маънавий неъмат бўлган ахборотни истеъмол қилиш ўзига хос томонлари билан ҳам ажралиб туришини таъкидлаш жоиз. Хусусан, ахборот конкрет шахс, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият ва давлат томонидан истеъмол қилинади-ки, мазкур даражаларда истеъмол жараёнлари бир-биридан фарқ қилади. Масалан, бирон шахс учун қизиқарли бўлган маълумот, муайян ижтимоий қатлам ёки гуруҳ учун аҳамиятсиз бўлиши мумкин. Шунингдек, ахборот макон ва замон хусусиятларига ҳам эга. Чунончи, ғарбда ўта оммабоп бўлган ахборотлар, Шарқ халқлари томонидан кам истеъмол қилиниши мумкин. Бундан ташқари, маълум бир тарихий даврда катта қизиқиш билан кутиб олинган маълумотлар

вақт ўтиши билан одатий ҳолга айланиши ва ижтимоий ҳаётда бу тарзда инъиоқс этмаслиги мумкин.

Ахборот истеъмоли, ким томонидан истеъмол қилинишидан қатъи назар, қабул қилиш, тушуниш, талқин этиш каби бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган босқичларда амалга ошади.

Бугунги кунда, ахборот истеъмоли жараёни ҳам ўзига хос маданиятни тақозо этмоқда-ки, маданиятнинг бундай шакли инсоният маънавий маданиятининг таркибий қисмига айланиши зарур.

Ахборот истеъмоли маданияти глобаллашув жараёнларининг характерли хусусиятларидан бири бўлган, Интернет тармоғи жадал ривожланиб бораётган ҳозирги шароитда, айниқса, муҳим аҳамият касб этади.

Шунинг учун, ҳозирги давр кишиси олдида ахборот танлаш имконияти шу қадар юқори-ки, унинг талабини қондира олмайдиган маълумотлар бир зумда қимматини йўқотиши аниқ. Шу нуқтаи назардан қараганда, ҳозирги даврда ахборот истеъмоли аввалгилардан тубдан фарқ қилади.

Шубҳасиз, зарур ахборотларга эга бўлиш давр талаби. Бироқ, бугунги кунда, шахс, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият ва давлатнинг ўзи ҳақида ахборотларни тарқатиши ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бунинг икки асосий жиҳати мавжуд. Биринчидан, масалан, Интернет тармоғи имкониятлари кенгайиб бораётган ҳозирги даврда, улардан мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида тутган ўрнини мустаҳкамлашда кенг фойдаланиш зарур. Республикамиз Президенти И.А. Каримов таъкидлаганларидек, “бу борада ишни тўғри ташкил этиш учун Интернетдан самарали фойдаланиш, уни ўзимизнинг маълумотлар билан тўлдириш керак. Бизнинг заиф томонимиз шундаки, Интернет Ўзбекистон билан боғлиқ маълумотлар жуда кам. Нега деганда, бизда бу жараённинг техникаси ва технологияси талаб даражасида эмас. миллий кадриятларимиз, тарих ва меросимиз, бугунги фан, санъат ва адабиётимизнинг энг яхши намуналарини Интернетга киритиш дастури ишлаб чиқилмаган”¹. Иккинчи муҳим жиҳати шундаки, юртимиз ҳаётига доир айрим ноҳолис, тор доирадаги манфаатлардан келиб чиқиб тарқатилаётган маълумотларга жавобан ахборотларни глобал миқёсда тарғиб-ташвиқ этиш ташқи ахборот хуружларига қарши ўзига хос қалқон вазифасини бажаради. Бу эса, турли геосиёсий манфаатлар доирасидаги ахборот хуружлари таъсирини камайитириш ва миллий ахборот макони хавфсизлиги таъминланишининг муҳим шарти ҳисобланади.

Бунинг учун, кишиларда ахборот истеъмоли маданиятини юксак даражада шакллантиришга эришиш зарур. Шундагина маълумотларга кўр-кўрона эргашиш, уларни нотўғри талқин этишнинг олди олинади. Энг муҳими эса, ахборот истеъмоли маданиятига эга инсон, жамият, халқ ва миллат ғаразли манфаатлар доирасидаги геохабарлар

¹ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13-жилд.-Т., Ўзбекистон. 2005.- Б. 301-302

таъсирига тушиб қолмайди. Албатта, ахборот истеъмоли маданиятининг шаклланиши мураккаб жараён бўлиб, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида тизимли равишда саъйи-ҳаракатларни олиб боришни тақозо этади.

Ахборот истеъмоли маданияти ҳам маданиятнинг бошқа шакллари каби бир қатор функцияларни бажаради. Коммуникатив, регулятив (тартибга солиш), ахборот, аксиологик (баҳолаш) каби функциялар шулар жумласидандир. Биз таҳлил этаётган муаммо доирасида ахборот истеъмоли маданиятининг аксиологик функцияси алоҳида аҳамиятга эга. Масалан, Интернет орқали жуда кўп ижобий маълумотлар билан бирга, Шарқ маданиятига, хусусан, кишиларимиз хулқу одобига салбий таъсир этувчи ахборотлар ҳам узатилаётгани, табиийки, кишиларимиз, айниқса, ёшларимиз ғоявий тарбиясига салбий таъсир этиши мумкин. Ахборот истеъмоли маданиятини шакллантириш орқалигина бундай таъсирларнинг олдини олиш мумкин. Шунингдек, “биз баъзан ғарб маданияти тўхтовсиз кириб келаётгани ҳақида таассуф билан гапирамиз. Бу шундай кучли оқимки, унга қарши чиқиш жуда мушкул. Бунинг фақат битта йўли бор. У ҳам бўлса, Интернетга ўзимизга мос бўлган маълумотларни ўз вақтида киритишдан иборат”².

Ҳамма гап мазкур ресурсдан ким ва қандай мақсадларда фойдаланишида.

Бошқача айтганда, тармоқдан иллат қидириш билан овора бўлмасдан, унинг имкониятларидан юртимиз шон-шухратини дунё миқёсида кенг ёйиш йўлида фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Чунки, интернет виртуал, аммо, объектив ҳодисадир. Унинг ҳаётимизга кириб келишини назорат қилиб бўлмайди. Одамларимизни Интернет тизимидан узоқроқ тутишга интилиш эмас, балки, ундан оқилона фойдаланишга ўргатиш, ахборот истеъмоли маданиятини юксалтиришга ҳаракат қилишимиз тўғри бўлади. Зеро, кишиларда ахборот истеъмоли маданияти шаклланган бўлса, миллий қадриятларимизга зид бўлган хабар, маълумотларни “...баҳолаш пайтида, албатта, ҳар бир шахснинг ўз қарашлари, қадриятлар тизими муҳим роль ўйнайди. Лекин, аксарият ҳолларда бундай пайтда, айниқса, баҳоланилаётган ҳодиса ўзга маданиятга тегишли бўлса, ўзимиз мансуб бўлган маданият руҳимизга синдирган қадриятлар тизими устувор бўлади ва бутун бўй-басти билан ўзлигини намоён қилади, маданиятнинг баҳолаш функцияси туфайли танланиш содир бўлади, маданиятдаги барқарорлик, ҳар бир даврдаги айнийлик, ўзига хослик, айни пайтда, давомийлик, ворислик таъминланади”³

Шунинг учун, ҳозирги даврда аҳолимиз, айниқса ёшларимизнинг ахборот узатишнинг замонавий техникаси ва технологиясини мукамал даражада ўзлаштириши муҳим аҳамият касб этади. Бунинг

² Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13-жилд.-Т., Ўзбекистон. 2005.-Б. 304

³ Шермухамедов С., Очилдиев А. Маданият ва цивилизация.-Фарғона, 2000.-Б.37

учун мамлакатимизда Интернетдан фойдаланиш тизимини янада ривожлантириш билан бирга, мазкур тармоққа миллий манфаатларимиз акс этган ахборотларни турли шакл ва тилларда киритиб бориш зарур. Зеро, жамиятимиз ҳаётининг турли соҳалари тўғрисида ахборот берувчи объектив, жозибадор маълумотларни Интернет саҳифаларидан кенг ўрин эгаллаши, Ўзбекистон глобал ахборот маконидаги ўрнининг мустаҳкамланишига хизмат қилади.

XXI аср бошларига келиб дунё мамлакатлари ўртасида ўзаро таъсир шу қадар кучайиб кетдики, бу жараёндан тўла ихоталаниб олган бирорта ҳам давлат йўқ, деб тўла ишонч билан айтиш мумкин.

Ҳаттоки, халқлараро ташкилотлардан узоқроқ туришга интилаётган, уларга аъзо бўлишни истамаётган мамлакатлар ҳам бу жараёндан мутлақо четда эмас. Глобаллашув шундай жараёнки, ундан четда тураман, деган мамлакатлар унинг таъсирига кўпроқ учраб қолиши мумкин. Бундай ғайри ихтиёрий таъсир кўпинча салбий бўлади. Глобаллашувнинг турли мамлакатларга ўтказаятган таъсири ҳам турличадир. Бу ҳол дунё мамлакатларининг иқтисодий, ахборот, маънавий салоҳиятлари ва сиёсати қандай экани билан боғлиқ. Дунёда юз бераётган шиддатли жараёнларнинг ҳар бир мамлакатга ўтказаятган салбий таъсирини камайтириш ва ижобий таъсирини кучайтириш учун шу ҳодисанинг моҳиятини чуқурроқ англаш, унинг хусусиятларини ўрганиш лозим. Бу ҳодисани чуқур ўрганмай туриб унга мослашиш, керак бўлганда, унинг йўналишини тегишли тарзда ўзгартириш мумкин эмас. Глобаллашув яна шундай жараёнки, уни чуқур ўрганмаслик, ундан фойдаланиш стратегияси, тактикаси ва технологиясини ишлаб чиқмаслик мамлакат иқтисоди ва маданияти, маънавиятини тоғдан тушаётган шиддатли дарё оқимида бошқарувсиз қайиқни топшириб қўйиш билан барабар бўлади.

Мустақиллик даврида мамлакатимиз олимлари ўтказган ва ўтказаятган тадқиқотларга кўз югуртириш бу соҳадаги ишлар энди бошланаётганидан гувоҳлик беради.

Глобаллашувга қисқа таъриф бермоқчи бўлсак, уни турли мамлакатлар иқтисоди, маданияти, маънавияти, одамлар ўртасидаги ўзаро таъсир ва боғлиқликнинг кучайиши дейиш мумкин.

Глобаллашувга берилган таърифлар жуда кўп. Лекин унинг хусусиятини тўлароқ қамраб олган бизнингча, француз тадқиқотчиси Б.Банди берган таъриф. Унда глобаллашув жараёнининг уч ўлчовли эканига урғу берилади:

- Глобаллашув-муттасил давом этадиган тарихий жараён;
- Глобаллашув-жаҳоннинг гомогенлашуви ва универсаллашуви жараёни;
- Глобаллашув-миллий чегараларнинг “ювилиб кетиш” жараёни.

Б.Банди таърифида келтирилган глобаллашув ўлчовларининг ҳар уччаласига нисбатан ҳам муайян эътирозлар билдириш мумкин.

Лекин жаҳонда юз бераётган жараёнларни кузатсак, уларнинг ҳар учови ҳам унда мавжуд эканини кўрамиз.

Глобаллашувнинг ўзи мураккаб жараён экани, унинг турли мамлакатлар иқтисоди, сиёсати ва маънавиятига ўтказётган таъсири яна ҳам мураккаб бўлгани сабабли унга нисбатан ҳам жаҳонга бир-бирига нисбатан қарама-қарши бўлган икки гуруҳ: глобалистлар ва аксилглобалистлар гуруҳлари вужудга келди.

Глобалистлар тарафдорлари глобалистлар, деб аталади. Улар орасида давлат арбоблари, сиёсатдонлар, саноатчи ва бизнесменлар кўпроқ учрайди. Глобаллашув муҳолифлари эса аксилглобалистлар номини олган бўлиб улар орасида кўпроқ сўл кучлар, касаба уюшмалари ва ёшлар ташкилотларининг вакиллари бор. МДХ ҳудудида аксилглобалистлар Россия Федерацияси ҳудудида фаол ҳаракат олиб бормоқдалар. Улар доимий равишда турли анжуманлар, семинарлар ўтказиб турадилар.

XX ар ўрталарида глобаллашувнинг институционаллашуви, яъни ташкиллашуви кучайгандан кейин бу жараённинг ўзи ҳам кескин тезлашди ва кучайди. Институционаллашувнинг кучайганини Бутунжаҳон савдо ташкилоти, Халқаро Валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Европа тараққиёти ва тикланиш банки каби улкан ташкилотларнинг вужудга келгани мисолида ҳам кўришимиз мумкин.

Глобаллашувнинг тезлашиши ва кучайишига жавоб сифатида аксилглобалистларнинг фаолияти ҳам кучайиб кетди. Улар глобаллашувнинг фақат салбий оқибатларига эмас, умуман унинг ўзига қарши чиқа бошладилар. Масалан, Россиялик файласуф ва ёзувчи А.Зиновьев “Аксилглобализм векторлари” номли анжуманда сўзлаган нутқида шундай дейди: “Глобаллашув янги жаҳон урушидир. У янги типдаги жаҳон уруши. Бу урушда тирик қолишнинг қаршилиқ кўрсатишдан бошқа йўлини кўрмайман. Фақат қаршилиқ!”,-деган эди.

“Аксилглобализм векторлари” анжуманидаги яна бирн маърузачи А.Паршев эса глобаллашувга қуйидагича таъриф беради: “Аслида глобаллашувнинг асосий мазмуни бошқа мамлакатларда ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг кўшимча қийматини, дунёдаги асосий захираларини ўзлаштиришдан иборат”.

Таҳлил шуни кўрстадики, глобализм тарафдорлари ҳам, душманлари ҳам асосий эътиборни иқтисодиёт соҳасига қаратишади. Глобаллашувнинг манаъвиятга таъсири ва маънавий глобаллашув масалалари социология, фалсафа, маданий антропология фанларида ўзининг аксини етарли даражада топгани йўқ.

Маънавиятни ҳам бир уйга қиёсласак, ташқаридан кираётган шамол уй ичидаги нарсаларни остин-устин қилиб ташлашини ҳеч бир хонадон соҳиби истамайди. Худди шу каби биз ҳам ёт ғоялар, оқимлар ва мафкуралар маънавиятимизга вайронкор таъсир ўтказишига қарши ҳимоя чоралари кўришимиз табиий. Четдан ўтказиладиган мафкуравий таъсирга қарши ҳимоя чоралари кўришдан

аввал қандай таъсирларни маъқуллаш лозиму, қандайларини рад этиш кераклигини аниқлаб олиш лозим. Ҳозирги кунда бирорта ҳам миллий маънавият йўқки, у бошқа халқлар маънавиятидан тўла ихоталанган бўлса. Хатто, Австралия чакалакзорлари, Африка саванналари ва Жанубий чангалзорларда турмуш кечираётган қабилалар ҳам қўшни қабилалар ва замонавий тамаддун таъсирини ўзида хис қилиб туради. “Қолаверса тарихни таҳлил қилиш бошқа халқлар маънавиятидан баҳраманд бўлган халқлар маънавияти юксакликларга кўтарилгандан гувоҳлик беради.

Ўрта Осиё халқлари маданияти ва маънавияти ҳам Шарқ ва Ғарб туташтирган карвон йўлларида жойлашгани сабабли ҳам Шарқ, ҳам Ғарб маданиятидан баҳраманд бўлган. Муҳими шундаки, халқимиз Ғарб ва Шарқ маънавиятидан баҳраманд бўлиб уларнинг ижобий томонларини ўзлаштирибгина қолмай, уларга ижодий ёндашиб янги чўққиларга кўтарилди. Бу фикрнинг тасдиғини маънавиятнинг таркибий қисмлари бўлган илмий билимлар, диний эътиқод, санъат мисолида ҳам кўриш мумкин. Буни фақат Ватанимиз эмас, умумжаҳон маданияти тарихидан мустаҳкам ўрин эгаллаган алломаларимиз ижоди мисолида ҳам кўриш мумкин. Масалан, ана шундай аجدодларимиздан бири Абу Райхон Беруний Хитой ва Хиндистон, Юнонистон ва Рим фалсафасини, табиий фанларини чуқур ўзлаштирган эди. Хиндистонда бўлган пайтида у хинд фани ва маданиятини ўрганар экан, қадимги манбаларни ўрганиш учун қадимги хинд тили-санскритни билиш лозимлигини англайди. У санскритни ўрганишга киришади ва қисқа фурсатда уни чуқур ўзлаштиради. Энди қадимги хинд маданияти ва фанини асл манбалардан ўргана бошлайди. У шунингдек, юнон ва Рим маданияти ва фанини ўрганиш учун юнон ва латин тилларини ўзлаштирган эди.

Жаҳон маданияти тарихида чуқур из қолдирган Абу Наср Фаробий ҳам ўнлаб тилларни билган ва ўнлаб халқлар маданияти ва маънавиятини чуқур ўрганган эди. Бундай мисолларни жуда кўплаб келтириш мумкин. Энг муҳим жиҳати шундаки, ўша буюк аждодларимиз жаҳон халқлари маънавиятини ўрганибгина қолмай, уларни чуқур таҳлил этишди, тегишли жойларини ривожлантириб оламшумул кашфиётлар қилишди.

Аждодларимиз тарихи жаҳон халқлари маънавиятига ҳурмат билан қараш, керакли жойларини ўрганиб, ижодий ривожлантириш орқалигина маънавият чўққисига эришиш мумкинлигидан гувоҳлик беради. Менинг назаримда бизга ҳозирги кунда ана шу ижодий ёндашув етишмаётгандай. Бизга таъсир ўтказаётган ёки таъсир ўтказмоқчи бўлаётган ғояларнинг қай бирини қабул қилиш ва қай бирини рад этиш лозимлигини аниқлаш учун жиддий таҳлил лозим. Ана шундай таҳлилни ўтказиш учун эса баъзан эринчоклигимиз, баъзан укувсизлигимиз ҳалақит бермоқда. Бунинг оқибатида қабул қилиш керак бўлган ғояларни рад этиш ва рад этиш лозим бўлган ғояларни қабул қилиш ҳоллари ҳам учраб турибди.

Шундай ғоялар борки, улар очик чехра билан эшигимизни тақиллатиб, кириб келади. Шундай ғоялар ҳам борки, улар ўғри каби кечаси туйнукдан тушади.

Эшик қоқиб келадиган ғоялар миллий маънавиятни бойитишга, ривожлантиришга хизмат қилади. Чунки, миллий маънавиятлар ўзаро таъсир жараёнида ривожланади. Ҳар қандай халқ маънавияти ривожига назар ташланса унинг бошқа халқлар удум анъаналарини ўзлаштириш ва мослаштириш орқали ривожланганини кўриш мумкин.

Ўзбек миллий маънавияти ҳам узоқ ва яқиндаги қўшниларнинг илғор анъаналарини ўзлаштириш натижасида ривожланиб борди. Маънавиятимизнинг ривожланиш тарихини кузатсак, бунга яна бир бор ишонч ҳосил қилиш мумкин. XX аср бошларидаги ўзбек маданияти ва маънавияти ва унинг аср охиридаги ҳолати ўртасида анча жиддий тафовут бор. Бу тафовутни адабиёт, санъат, фан, ҳатто оддий юриш-туриш ва кийим-кечак соҳаларида ҳам кузатиш мумкин.

XX аср бошида ўзбек адабиётида драматургия ҳали шаклланмаган эди, демак миллий театр санъати тўғрисида сўз ҳам юритиш мумкин эмас эди. Мунаввар Қори Абдурашидхонов, Махмудхўжа Беҳбудий, Фитрат сингари маърифатпарварларнинг саъйи-ҳаракатлари туфайли драматургия шакллана бошлади ва кейинроқ театр санъати вужудга келди. Ўша пайтларда театр санъатининг ўзбек миллатининг учун ёт, бегона ғоя деб эълон қилганлар оз эмас эди. Драматургия ва театрни рад қилиш фақат даҳанаки танқид билан чегараланмаган эди. Санъатнинг бу турларини Ўзбекистонга олиб киришга ҳаракат қилаётган инсонларни мазах қилиш, масхаралаш, ҳатто сазойи қилиш ўзларини миллий маънавият ҳимоячилари, деювчилари томонидан амалга оширилган эди. Ҳамма нарса учун олий ҳакам ҳисобланадиган вақт эса, театр санъати миллий руҳиятимиз ва маънавиятимизга ёт, деювчиларнинг ўзлари миллий маънавият ривожига ғов эканини кўрсатди. Ҳозирги кунда ҳар миллион кишига ҳисобланганда театрлар сони бўйича Ўзбекистон дунёдаги энг илғор ўринлардан бирини эгаллайди ва театр миллий маънавиятимизнинг узвий қисмига айланган.

Миллий кийимлар ҳам миллий қадриятлардан бири ҳисобланади. XX аср давомида ана шу қадриятимизнинг тадрижини кузатсак, ғаройиб ҳодисаларнинг гувоҳи бўламиз. Ўтган аср бошларида маҳаллий эркакларнинг қишки кийими телпак, пахталик чопон, пахталик шим ва этикдан иборат эди. Ёзги кийим эса дўппи, кўйлак ёки яктак, оқ лозим ва шиппак ёки кавшдан иборат эди.

Ўша пайтларда Оврўпоча кийим кийиш, галстук тақиш ёки костюм ва шляпа кийиш у ёқда турсин, миллий кийимга озроқ бўлса ҳам ўзгариш киритишга уриниш дин пешволари ва миллий ўзлик “ҳимоячи”лари томонидан миллий маънавиятга таҳдид сифатида баҳоланар эди. Масалан, анъанавий тарзда тугма қадалмайдиган яктакка тугма қадаш 1918 йил феврал ойида Бухоро муфтийси томонидан кофирларнинг иши деб эълон қилинди. Ўша пайтда

эндигина ривожланиб келаётган вақтли матбуот, яъни газета ва журналларни ўқиш ҳам куфр деб эълон қилинди. XX аср охирига келиб эса миллий ўзликка таҳдид, деб эълон қилинган ўша газета ва журналлар миллий ўзликни ҳимоя қилувчи воситалардан бирига айланди.

Эркакларнинг ҳам аёлларнинг ҳам кийимлари бир аср давомида мутлақо ўзгариб кетди. Ўтган даврда аёлларнинг либоси кенг ва узун кўйлак, камзул ва кавуш-махсидан иборат эди. Анъанага кўра, аёллар кўйлаги баданнинг паст-баланд жойларини билинтирмайдиган даражада кенг бўлиши, енглари эса билакларни тўла ёпиб туриши лозим эди. Аёлларнинг шундай кийимлари 30-йилларгача мода бўлиб келди. Ўша пайтларда бирор киши яна 30-40 йиллардан кейин ўзбек аёллари тор кўйлак ва юбка, шим кийиб юришади, деса бошқалар уни ақлдан озганга чиқариб қўйиши ҳеч гап эмас эди. XX асрнинг сўнгги чорагида аёллар аср бошидаги аёллар либосларини кинофильм ва фотосуратларда кўриб ажабланишади, холос. Буларнинг бари ҳозирги тил билан айтганда глобаллашув, аниқроғи маънавиятдаги глобаллашув натижаси эди.

Кўриб ўтган мисолларимизда эркак ва аёллар либосларидаги ўзгаришлар юз берган ҳар бир босқичда аввалги босқич либосларини ҳимоя қилучи, янгиликларни эса Ғарбдан келаётган маънавий таҳдид, деб баҳоловчилар ҳам анчагина бўлган. Мана шу мисоллар глобаллашув жараёнида четдан кириб келаётган ҳодисаларнинг қайси бири маънавиятга таҳдиду, қайси бири ҳаётбахш эканини аниқлаб олиш қийин эканини кўрсатади. Шунинг учун четдан келаётган ҳар қандай ғояни ёт ва вайронкор, деб эълон қилишдан аввал миллий манфаатлар йўлида фойдаланиш мумкин эмаслиги тўғрисида обдон ўйлаш лозим.

Спорт соҳасидаги атамаларни глобаллашув жараёнига ҳам тадбиқ қиладиган бўлсак, вайронкор ғоялардан ҳимояланишнинг энг самарали йўли уларга қарши хужумга ўтишдир. Яъни, биз ёт ғоялардан ҳимояланиш билангина шуғулланмай, ўз ғояларимиз, анъаналаримиз, турмуш тарзимизни дунёга ёйиш учун ҳаракат қилишимиз зарур. Ҳозирча биз маънавият соҳасида кўпроқ ҳимоя билан бандмиз.

Тарихимиз илм-фан, дин, санъат соҳасида юртимизда етишиб чиққан алломалар бутун дунёга донг таратганидан гувоҳлик беради. Абу Наср Форобий жаҳон фалсафаси ривожига сезиларди ҳисса қўшган бўлса, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Замахшарий, Хоразмий, Мирзо Улуғбек сингари алломаларимиз жаҳон фанин янги поғоналарга кўтаришди. Исмоил бухороий, Ат Термизий, Мотуридий, Абдуҳолиқ Ғиждувоний, Баховуддин Нақшбандий, Нажмиддин Кубро, Аҳмад Яссавийлар эса ҳадис, калом, фикҳ илмлари ва тасаввуфда порлоқ юлдузлар ҳисобланишади. Амир Темур ва Мирзо Бобурнинг ҳарбий санъати нақадар юксаклигини бутун жаҳон эътироф этган.

Шўролар даврида миллий қадриятларимизни дунёга ёйиш у ёқда турсин ўз юртимизда кадрлаш учун ҳам йўл берилмади, кўпчилик қадриятларимиз эса топталди. Мустақилликка эришганимиздан сўнг ўша хўрланган қадриятларимизни тиклаш имкониятига эга бўлдик. Бундан ташқари, қадриятларимизни тарғиб қилиш имкониятига ҳам эга бўлдик. Ўзбек миллий курашини дунёга ёйиш бўйича қилинган ишлар, дунёнинг кўпчилик мамлакатларида ўзбек кураши федерацияларининг тузилиши бунинг яққол мисолидир. Шунинг эътирофи этиш лозимки, ўзбек курашини дунёга ёйиш бўйича ишларнинг ташаббускори ва ташкилотчиси Президент И.Каримов бўлди. Демак, биз глобаллашув жараёнида пассив қабул қилувчи томонгина бўлмай, фаол тарғиб қилувчиларга ҳам айланишимиз мумкин.

Тарихга назар ташласак, фан ва маданиятимиз, миллий маънавиятимизнинг гуркираб ўсиши билан бирга тушкунлик давлари ҳам бўлганини кўрамиз. Масалан, Мирзо Бобурдан кейин XX асргача юртимиз дунёни лол қолдирадиган на саркада, на аллома, на шоиру фузало етишиб чиқди. Шу даврда Бобораҳим Машраб ва Огаҳий сингари бир неча шоирларнинг етишиб чиқишини эса бу давр учун қонуният эмас, бахтли тасодиф, деб баҳоламоқ зарур.

Тарихимизнинг сўнгги беш юз йилида аввалги беш юз йилликдаги сингари юзлаб алломалар, шоирлар, лашкарбошилар етишиб чиқмаганининг сабаби нимада, деган саволнинг туғилиши табиий. Бунинг қатор сабаблари бор. Улар орасида халқ руҳияти билан, ҳарбий вазият ва иқтисодиёт билан боғлиқлари ҳам мавжуд. Иқтисодий сабаблардан энг муҳими бизнингча шундаки, XV аср охирида қилинган буюк географик кашфиётлар натижасида Буюк Ипак йўли ўз аҳамиятини йўқота бошлагани, ҳудудимиз савдо йўлларида четда қолгани ана шундай иқтисодий ва маънавий тушкунликка олиб келди. Бундан чиқаришимиз лозим бўлган энг муҳим хулоса шундаки, глобаллашув жараёнида четда қолганимиз бизнинг миллий маънавиятимизга, руҳиятимизга ижобий эмас, салбий таъсир ўтказди. Демак, биз глобаллашув жараёнида оқилона йўл тутсак, ҳам инқилобий, ҳам маънавий раванққа эришишимиз мумкин экан. Оқилона йўл эса глобаллашувни тўла инкор қилиш ёки чапак чалиб кутиб олишда эмас, керак бўлганда унинг йўналишига мослашишда, тегишли пайтда уни ўзимизга мослаштиришда, бунинг учун эса уни муттасил кузатиб бориш ва таҳлил қилиш лозим.

Назорат учун саволлар:

1. Ахборотлаштириш тушунчасига таъриф беринг.
2. Ахборот маданияти деганда нимани тушунасиш?
3. Ахборот истеъмоли маданияти деганда нимани тушунасиш?
4. Ахборот ресурси нима?
5. Информацион жараёнлар нималардан ташкил топади?

3 мавзу. Шахс, жамият ва давлатнинг ахборот-психологик хавфсизлигидаги манбалар ва уларнинг турлари

Режа:

1. Таҳдидлар ва уларнинг таснифи.
2. Ахборотда ҳудудий муносабатлар
3. Ахборот–психологик хавфсизликни шахсга таъсир этувчи восита ва усуллари.
4. Шахс ахборот–психологик хавфсизлигига таҳдиднинг шаклланиш омиллари, унинг таъсир доираси кенгайиши.

Таянч тушунчалар: таҳдид, таҳдид турлари, таҳдидлар объекти, ахборий фаолият субъектлари, шахс, жамият ва давлат манфаатлари, таҳдид манбалари.

Таҳдидлар таснифи: объект ва унга муносабат, келиб чиқиши, таъсир хусусияти, зарар кўлами ва миқдори бўйича тасниф. Таҳдидлар аслида турлича бўлиши мумкин: шахс, жамият ва давлатга, ички ва ташқи, катта ва кичик, узоқ ва яқин, сиёсий, харбий, иқтисодий, маданий, экологик, миллий ва бошқа.

Ахборий фаолиятнинг субъектлари сифатида давлат тузилмалари, оммавий ахборот воситалари, турли катта (корпорация, ассоциация, бирлашма, концернлар) ва кичик (корхона, идора, ваколатхона) ташкилотлар хизмат қилиши мумкин. Замонавий босқичда, яъни, интернет пайдо бўлганидан кейин, шундай субъект сифатида алоҳида шахслар ҳам фаолият кўрсатиши мумкин. Масалан, виртуал маконда ўз сайтини очиш йўли билан.

Таҳдид объектларини таснифлашда икки ёндашув мавжуд. Биринчи ва кенг тарқалган нуқтаи назар бўйича бундай объектлар учта: давлат, жамият ва шахс. Иккинчи қарашнинг тарафдорлари фикрича, таҳдид объектлари социологик таснифлашга мос тушса, тўғрироқ бўлади. Яъни, бундай объектларга жамият, ижтимоий қатлам, катта ва кичик ижтимоий гуруҳлар ҳамда шахсларни киритиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисобланади.

Таъсир кўрсатиш йўллари таъсир этувчи томонидан объектга мос равишда танланади, барча объектлар учун бир хил усул тўғри келмайди. Давлатга таъсир бир йўл билан амалга оширилса, шахсга таъсир этиш учун бошқача усул танланади.

Зарарнинг кўлами ва миқдори ҳам турлича бўлиши мумкин, жуда катта даражадан унча аҳамиятли бўлмаган ҳажмгача. Бу эса ўз навбатида таъсир этувчининг мақсади, моддий, илмий, психологик ва техник имкониятларига боғлиқ.

Ахборот таҳдиди шундай бир универсал характерга эгаки, унинг барча бошқа соҳаларга жиддий салбий таъсир қилиш имконияти бор: шахс дунёқарашига, жамият барқарорлигига, давлат тинчлигига, жамоатчилик фикрини чалғитишга ва охир оқибатда ҳар бир мамлакатнинг маънавий, сиёсий, иқтисодий, маданий юксалишига

ҳам. Чунки ахборотнинг жамият, ташкилот, оила, шахс онгига кириб келиши унча ҳам кўзга ташланмайди. Ижобий ва салбий ахборотни фарқлаш, яхши маълумотни ўзлаштириш ва зарарлисини рад этиш учун инсон онги ривожланган, унинг ўзи эса мустаҳкам иродали бўлиши зарур. ҳар бир мамлакат аҳолисининг асосий қисми эса бундай имкониятга эга эмас. Шунинг учун ахборий-психологик барқарорликка биринчи ўринда ахборот тарқатувчилар эга бўлиши шарт: давлат тузилмалари хизматчилари, журналистлар, педагоглар, жамоат ташкилотлари ходимлари ва бошқалар.

Бу ҳақда Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов шундай деган: “Маърифатпарварлик биз учун ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ, йўқотмайди ҳам. Ақл-заковатли, юксак маънавиятли кишиларни тарбиялай олсаккина, олдимизга қўйган мақсадларга эриша оламиз, юртимизда фаровонлик ва тараққиёт қарор топади. Агар шу муаммони ечмасак, барча тоат-ибодатларимиз бир пул: тараққиёт ҳам, келажак ҳам, фаровон ҳаёт ҳам бўлмайди” (Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: “Ўзбекистон”, 2000. 23-24 б.).

Ахборий таҳдидларнинг энг хавфлиси – давлат сиёсатини таъминлашга ҳалақит бераётганларидир. Чунки агар шахсга салбий таъсир тор доирадаги одамларни қамраб олса, давлат ва жамиятга таҳдид бутун бир мамлакат, халқ тинчлигини хавф остига қўяди. Бу жуда катта ва жиддий муаммодир, шунинг биз уни мазкур фанни ўзлаштириш жараёнида турли нуқтаи назардан ўрганмоқдамиз.

Ахборий таҳдидларга қарши курашнинг самарали йўлларида бири – мамлакат ўзини ўзи ахборот билан таъминлаши. Албатта, бундай ахборот тўлиқ, сифатли ва ҳаққоний бўлиши шарт, акс ҳолда жамият аъзолари янада хорижий манбаларга мурожаат этадилар ва бунга ҳеч ким тўсқинлик қилолмайди. Аслида ички худудни ахборот билан етарли даражада таъминлаш унча ҳам қийин эмас, чунки бугунги кунда ахборот технологиялари жуда кенг ишлатилмоқда ва ахборот тарқатадиган субъектлар мамлакатнинг ҳамда дунёнинг турли бурчакларидан хоҳлаган маълумотларни олиб мамлакат ичида тарқатиши мумкин. Фақат ушбу ишда лоқайдлик ва ўзибилармонликка йўл қўймаслик зарур. Чунки инсон психологиясининг шундай бир хусусияти борки, агар у бирор бир воқеа бўйича уч-тўрт соат ичида маълумот (жумладан, расмий) ололмаса, пайдо бўлган ахборот бўшлиғини ҳар хил уйдирма ва миш-мишлар билан тўлдиради.

Ахборот ва телекоммуникация восита ва тизимлари хавфсизлигига таҳдидлар. Биринчи Ироқ уруши пайтида Ироқнинг ўша даврдаги президенти Саддам Хусайннинг кучли армияси бор эди. Аммо мазкур армия бир неча кун ичида АҚШ ҳарбийлари томонидан тор-мор қилинди. Бунинг сабаби нимада? Биринчи ўринда АҚШ ҳарбийлари Ироқ армиясининг ҳарбий коммуникацияларини,

жумладан, компьютерларини ишдан чиқардилар. Бундай кейин техника ва аскарларни енгиш қийин бўлмади.

Мазкур мисолдан ҳар бир мамлакат ўз ахборот тизимларини хавфсизлигини таъминлаши нақадар муҳим эканлигини англаб олиш қийин эмас. Ахборот асрининг муҳим кўрсаткичларидан бири – давлат ва жамиятнинг барча бўғинлари учун тезкор ахборот алмашинуви биринчи ҳаётий заруратга айланиши. Бу ишни қила олганлар замона билан ҳамнафас яшайди, эплотмаганлар эса орқада қолиб кетаверади ва бундай қолоқлик кундан кунга ошади. Демак, ривожланишни хоҳлаган давлат биринчи ўринда ўз коммуникация тизимлари фаолиятини, бутунлигини, уларни хавфсизлигини таъминлаши зарур.

Ахборот – психологик таъсир воситаси сифатида. Инсон учун ахборот – энг таъсирчан воситадир, чунки унинг онги бор. Мантиқий исбот, қолаверса, ахборот етказишнинг энг оддий усуллари шу қадар катта кучга эгаки, унга ҳеч ким ҳеч нарсани қарши қўя олмайди. Шунинг учун тарғиботи ҳаддан кучли мамлакатнинг аҳолиси фанатикларга ўхшайди (масалан, Гитлер давридаги немис бюргерлари). Инсоннинг табиати шундай яратилганки, у ахборотни қабул қилмасдан, уни тушунишга ҳаракат қилмасдан яшолмайди. Ҳар бир одам маълумотни кўради, эшитади, ўқийди ва энг муҳими, доимо, узлуксиз равишда, кечаю-кундуз унга етиб борадиган ахборотнинг таъсирида яшайди. Шунинг учун ахборот ёрдамида кимгадир руҳий таъсир қилмоқчи бўлганларга ўша одамнинг психологияси кўмаклашади.

Ундан ташқари бошқа манбалар ҳам бор. Улар, энг аввало, ташқи ва ички манбаларга бўлинади. Ташқилари қаторига бошқа мамлакатлар Ўзбекистон ахборот ҳудудида ҳукмронлилик қилишга йўналтирилган ҳаракатларидан ҳосил бўлади ва турли ноҳолис сиёсий, ҳарбий, иқтисодий, жамоавий тузилмалар вакиллариининг Ўзбекистон фуқароларига нисбатан салбий таъсир кўрсатишидан иборат. Бундай ҳаракатлар, жумладан, хорижий ОАВ, турли нодавлат, жамоавий ташкилотлар, жамғармалар, гуруҳлар ва ҳ.к. томонидан амалга оширилади.

Ички таҳдидлар сирасига аҳолини ахборот билан таъминлашнинг ҳуқуқий ва иқтисодий асослари етарли эмаслиги, фуқаролик жамиятининг институтлари ривожланмаётганлиги ва фуқароларнинг давлат ва нодавлат ташкилотларига мурожаатлари жавобсиз қолиб кетиши, ахборот бозори қандай ривожланиши давлат томонидан назорат қилинмаслиги, фуқаролар давлат тузилмалари фаолияти ҳақида етарли ахборот ололмаслиги ҳамда юқори ташкилотлар томонидан қабул қилинган қарорлар уларга тушунтириб берилмаслиги ва бошқ. киради.

Шахс руҳиятининг биоижтимоий табиати, унинг хусусияти, шаклланиши ва бошқарилуви, кишининг шахсий тавсифи ва ахборот-психологик хавфсизлик таҳдиди тизимида унинг

аҳамияти. Инсон руҳияти биоижтимоий табиатга эга эканлигини кўпчилик билсада, бу ҳолатга ва бундан келиб чиқадиган оқибатларга унча ҳам эътибор берилмайди. Биоижтимоий табиат эса инсон ҳулки ва онги учун етакчи омил. Демак, кенг аудитория билан ишлаш жараёнида психология қонунларини билмасдан самарали фаолият кўрсатиб бўлмайди. Инсон психологиясининг негизини биологик фазилатлар ташкил этади, одатда биологик жиҳатдан тинч бўлган оддий одам ижтимоий сифатларга эга бўлишга қодир. Зигмунд Фрейд, Карл Юнг ва шулар каби психоаналитиклар исботлаб бергани бўйича, инсон онгининг фундаментини онгсиз биологик хусусиятлар (шахсий ва жамоавий онгсизлик) ташкил этади. Шундай экан, ахборот хавфсизлиги соҳасида ихтисослашаётган мутахассислар буни эътиборга олишлари зарур.

Масалан, ҳар бир инсон ҳулки, нуқтаи назари ва позицияси турли ахборот ёрдамида ҳар хил бошқарилиши мумкин. Сиёсатшунослар ёки журналистлар бир воқеани, битта фактни шундай талқин қила оладик, ундан кенг аудитория ижобий ёки салбий ҳулоса чиқариши одатий ҳол бўлиб қолган. Шундай экан, ахборот-психологик хавфсизлик таҳдиди тизимида фаолият кўрсатадиган Ўзбекистон ОАВ улар учун энг муҳим омиллар бўлган тезкорлик ва ҳақиқатгўйлик принциплари асосида иш олиб боришлари ниҳоятда муҳим аҳамият касб этади.

Жамият ахборот–психологик хавфсизлигига таҳдиднинг манбалари. Бундай манбалар кўп, уларнинг асосий қисми шахс ахборот–психологик хавфсизлигига таҳдиднинг манбалари таркибида келтирилди. қўшимча равишда бутун жамият ва миллатга хавф солаётган манбаларни келтириш мумкин, масалан, миллатчиликни, шовинизмни, империявий тафаккур, мафкуравий экспансионизм ва бошқа шу каби иллатларни қўзғатувчи давлатлар, ташкилотлар ва шахслар (қаранг: Пахрутдинов Ш. Тараққиётга таҳдид: назария ва амалиёт. Т.: “Akademīya”, 2006. 73 б.).

Ахборотда ҳудудий муносабатлар. Энг аввало айтиш керакки, ахборий хуружни ҳудуд жиҳатдан олтига асосий турга ажратиш мумкин: 1) умумсайёравий (бир қутбли, яъни “однополярный” дунёни ташкил этишга ҳаракат қилувчи давлатлар томонидан амалга оширилади); 2) қитъавий (Осиё ёки бошқа қитъага нисбатан); 3) регионли (ўзаро чегарадош, масалан, Марказий Осиё мамлакатларига нисбатан); 4) давлат (Ўзбекистон)га нисбатан; 5) минтақавий (масалан, Фарғона водийси); 6) маҳаллий (вилоят, шаҳар, туманга нисбатан).

Табиийки, ҳар бир давлат ўз ахборот ҳудудини ўзи ташкил этади. Бошқа давлат томонидан ушбу мамлакат ҳудудида интенсив равишда ахборот тарқатиш ахборий хуруж ҳисобланади, бундай ҳаракат ушбу давлатни ўз ахборий маконини ҳақли равишда ҳимоя қилишга ундайди. Ҳимоя қилинадиган соҳаларга давлат ва жамият

манфаатларидан ташқари шахсий ҳаёт дахлсизлигини, оилани асраш ва сирли ёзишмаларни асраш ҳам киради.

Ахборот кўламини шакллантириш жараёнида дунёвий тамойиллардан келиб чиқиш зарур. Қайси бир мамлакат ушбу тамойилларни инкор қилса, унинг ахборот тарқатиш жабҳасидаги интилишлари керакли натижа бермайди. Дунёвий тамойил эса биринчи ўринда бугунги ахборот оқимлари жуда катта ҳажмда ва жадал суръатларда тарқатилаётганидан иборат. Бундай шароитни эътиборга олиб, қолаверса, уларга мослашиб иш олиб бориш, сарф-ҳаражатлардан келиб чиқиб, юкорироқ натижа олишга ёрдам беради. Қисқа қилиб ушбу фикрни қуйидагича баён қилиш мумкин: агар Ўзбекистонга нисбатан ахборот хуружини рақиблар томонидан катта майдон бўйича, яъни, ноаниқ ахборий отишмага қиёсласак, Ўзбекистон давлати ва ОАВ ўз ишини аниқ ҳудуд ва аҳоли қатламларига режалаштирилган шаклда (точечный охват маъносида) изчил равишда олиб бориши зарур.

Ўзбекистон давлати дунё ҳамжамиятининг тенг вакили сифатида мустақилликнинг биринчи кунларидан бошлаб турли йўналишлар бўйича ўз оқилона сиёсатини ишлаб чиқди ва унга амал қилиб келмоқда. Мамлакатимиз ички ва халқаро миқёсидаги ахборот алмашинувида ўзига хос ва мос ҳамда бошқа мамлакатларга зарар етказмайдиган давлат сиёсатидан фойдаланмоқда. Шуни ҳам айтиш керакки, шу сиёсатга мувофиқ иш олиб бориш барчага: давлат тузилмалари, ОАВ, жамоат ташкилотлари учун, қолаверса, бутун мамлакат учун фойда бериши муқаррар. Ушбу сиёсатдан чекланиш эса давлат миқёсидаги бирликка, ҳамжиҳатликка путур етказди.

Маълумки, инсоният ривожланишининг “учинчи тўлқин” босқичида давлатларнинг асосий бойлиги ахборотдир. Демак, ҳар бир мамлакатга ахборот билан ишлайдиган мутахассислар ҳам керак. Одатда бундай одамлар сифатида журналистлар тилга олинади. Лекин бу масаланинг фақат бир қирраси. Ундан ташқари ахборот билан самарали тарзда сиёсатшунослар, политтехнологлар, ўқитувчилар ва бошқалар ҳам ишлайди. Охириги йилларда бундай мутахассислар сафига пиарменлар ҳам қўшилди. Лекин ахборот технологиялари ривожланган даврда энг керакли мутахассислар компьютер дастурчиларидир. Ўз давлатини ривожлантирмоқчи бўлган ҳукумат ахборот асрида биринчи ўринда ушбу тоифадаги мутахассисларни тайёрлаш зарурлигини англайди ва кун тартибига қўяди. Маълумки, Ўзбекистон республикаси ҳам мазкур масала бўйича жадал ҳаракат қилиб, бугунги кунда кўп вилоятлардаги университетлар таркибида шундай мутахассисликни очди. Журналистлар тайёрлаш масаласи бўйича саккиз йил ичида иккита Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қабул қилинди.

Ахборот–психологик хавфсизликни шахсга таъсир этувчи восита ва усуллари. Ахборот–психологик хавфсизликнинг шахсга таъсир этувчи восита ва усуллари аслида кўп, лекин анъанавий

равишда улар учта асосий турга бўлинади: давлат етказадиган, ОАВ ва норасмий мулоқотдаги ахборот. Норасмий ахборот деб, шахс маҳаллада, иш жойида, ўртоқларидан, транспорт воситаларида, гапларда эшитган маълумотларга айтилади.

Ахборот билан ишлаш бир нечта асосий бўғинларни ташкил этади, уларнинг иш механизми эса қуйидагилардан иборат: 1) маълумотни қабул қилиш, англаб олиш ва эсда олиб қолиш; 2) ахборотни англаш ва эсда олиб қолиш жараёнида материални қабул қилувчи томонидан унинг билими ва психологиясидан келиб чиққан ҳолда қайта ишлаш ва янгиланган ахборотни шахс хотирасида сақлаш; 3) ахборотни тарқатиш.

Ҳар бир босқичнинг ўз қоидалари бор ва уларга риоя қилмаган одам ушбу фаолиятда инқирозга учрашиши аниқ. Ахборотни қабул қилиш энг оддий нарса, лекин бу ерда ҳам, агар эшитиш, кўриш ёки ўқиб олиш учун етарли шароит бўлмаса, кенг омма маълумотни тушунмайди ва эслаб қололмайди. Ахборотни англашга келсак, аудитория вакиллари турли ижтимоий қатламларга тегишли бўлганлиги туфайли улар барча ахборотни эсда олиб қололмайди, шунинг учун хорижий шоввоз журналистлар ўз хабарларини иложи борида содда, қисқа ва аниқ тарзда узатишга ҳаракат қиладилар, материалнинг асосий ғоясини эса бир неча марта такрорлайдилар. Улар ҳар бир фуқаро эшитган янгиллигини ўзи яшайдиган шароитга қийинча тушунишини жуда яхши биладилар ва узатиладиган маълумотларни айнан ушбу талабга мослаштириб тарқатади. Шунинг учун ахборот хавфсизлиги соҳасидаги мутахассислар юқорида келтирилган қонуниятларни эътиборга олиб ишлашлари зарур.

Ахборотни тарқатиш механизми эса катта тизим орқали амалга оширилади, булар матбуот, радио, телевидение ва интернет.

Трансформацияга келганда айтиш керакки, ҳар бир шахс ва ижтимоий қатлам қабул қилган ахборотини ўзининг ёши, ҳаётий тажрибаси, миллати, билими, касби, жамиятдаги мавқеи нуқтаи назарларидан қабул қилиб, ушбу кўрсаткичларга қараб мослаштиради, ёки, бошқача қилиб айтганда, қабул қилинган маълумот маълум бир трансформацияга учрайди. Одамнинг тажрибаси ва билими қанча кўп бўлса, унга четдан туриб таъсир қилиш имкониятлари шунча кам бўлади.

Шахс ахборот–психологик хавфсизлигига таҳдиднинг шаклланиш омиллари, унинг таъсир доираси кенгайиши. Юқорида айтганимиздек, шахс томонидан ахборотни қабул қилишнинг ҳал этувчи мезони – бу инсоннинг онги борлигидир. Мазкур онгдан фойдаланиб, мантиқий исбот ёрдамида одамга хоҳлаган, энг номаъқул ғояни ҳам “тўғрилигини” исботлаш мумкин, бу қийин эмас. Бунинг учун далилларни усталик билан танлаб, исбот жараёнини яхши тузиш кифоя. Демак, ахборот-психологик хавфсизликка таҳдиднинг биринчи манбаси – бу инсоннинг ўзидир.

Замонавий босқичда шахснинг ахборий-психологик хавфсизлигига таҳдидларнинг кўлами анча кенг. Буларнинг ичида асосийлар деб қуйидагиларни келтириш мумкин:

Биринчи ўринда шахс кадр-қимматини поймол қилмаслик, фикр ва сўз эркинлиги, адабий, бадиий ва илмий ижод эркинлиги.

Иккинчидан, шахсий ҳаётнинг дахлсизлиги, шахсий ва оилавий сир ҳимояси.

Учинчидан, оммавий ахборот воситалари эркинлиги, ҳар бир киши уларда қонун доирасида ўз фикрини айта олиши.

Мутахассисларнинг кузатувларига мувофиқ, ОАВда фуқаролар ўз фикрларини эркин айтишлари давлат учун хавfli эмас, одамлар эса уларнинг сўзини бошқалар ҳам этиштишини хоҳлайди ва шунга интилади.

Тўртинчидан, маънавий қадриятларга, халқнинг урф-одатларига, жамиятнинг маданий меросига кимнингдир томонидан хужум қилиниши.

Назорат учун саволлар:

1. Ўзбекистон Президенти Ислон Каримов маърифатпарварлик ҳақида нима деган? (“Миллий истиқлол мафкуриси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” асари бўйича).
2. Таҳдидлар турлари қандай бўлади?
3. Ахборий-психологик барқарорликка биринчи ўринда ахборот тарқатувчилар эга бўлиши нима билан шартланади?
4. Ахборий таҳдидларга қарши курашнинг йўллари нимадан иборат?
5. Мамлакатнинг ахборот ва телекоммуникация восита ва тизимлари хавфсизлигига таҳдидлар қандай оқибатларга олиб бориши мумкин?
6. Шахс ахборот–психологик хавфсизлигига таҳдидларнинг манбалари ва умумий тавсифи нимадан иборат?
7. Шахс руҳиятининг биоижтимоий табиатини тушунтириб беринг.
8. Жамият ахборот–психологик хавфсизлигига таҳдидларнинг манбаларини тавсифлаб беринг.
9. Ахборот кўламини шакллантириш, ички ва халқаро миқёсидаги ахборот алмашинувида давлат сиёсатидан фойдаланишнинг аҳамиятини тушунтириб беринг.
10. Ахборотни қабул қилиш, қайта ишлаш, тарқатиш механизмини ифодалаб беринг.

4 Мавзу: Ахборот уруши

Режа:

1. Ахборот уруши ҳақида умумий тушунча
2. Ахборот уруши турлари
3. Психологик уруш
- 4 Ахборот урушининг қуроли

Таянч тушунчалар: ахборот уруши, радиоэлектрон кураш, психологик уруш, разведка воситаларидан фойдаланган тарздаги кураш, хакерлар иштирокидаги уруш, кибернетик уруш, ахборот қуроли.

Ахборот уруши – ҳозирги замон дунё сиёсатининг асосий воситаларидан ғаразли мақсадларда фойдаланиш, сиёсий ва иқтисодий ҳукмронликка эришиш, аҳолининг психологик ҳолатига мақсадли таъсир ўтказиш йўлларида биридир. Бу шунингдек, инсон табиатини салбий ва бузғунчи жиҳатларини ҳам ўзида акс эттиради. Ахборот урушининг асосий мазмуни мамлакатнинг миллий хавфсизлигига таҳдид солган тарзда ушбу давлатнинг ахборот соҳасига босим ўтказишдир.

Бунинг натижасида босим ўтказилаётган томон хулқ-атворини моделлаштириш ва уларга ўз манфаатига фойда келтирувчи таъсир ўтказиш имкониятига эга бўлади. Ахборот урушида мағлуб бўлган мамлакатлар бу урушни бутунлай ютқазган ҳисобланадилар, чунки уларни ўзларини ўнглашга ва келиб чиққан ҳолатни тўғрилашга қилган ҳаракатлари жуда катта маблағ талаб қилади ҳамда уларнинг ҳамма хатти-ҳаракатлари ғолиб давлат томонидан доимо нейтраллаштирилади ва назорат қилинади.

Ахборот уруши ҳар доим ҳам қуролланган кучлар томонидан ҳарбий объектларга қаратилган бўлиши шарт эмас. Бундай урушда ҳукумат муассасалари, агентликлар, ташкилотларлар, ишлаб чиқарувчи ва савдо-сотиқ тузималари ҳам иштирок этадилар. Юзага келган конфликтлар келиб чиқишида, уларнинг кечиш жараёнига ва натижасига салмоқли таъсир кўрсатувчи ахборот операцияларини мустақил равишда олиб борадилар. Бундай операциялар **«ахборот уруши»** ёки **«ахборот кураши»** деб аталади.

Демакки, ахборот урушида ёки курашида ҳарбий ҳам фуқаро ҳам у ёки бу шаклда иштирок этади.

Ахборот уруши ўз мамлакати миллий манфаатлари учун рақиб томондан ўз мамлакатининг ахборот устунлигини таъминлаш учун ташкил қилинган махсус операциялар ва чора тадбирлар комплекси.

Ахборот уруши минтакавий чегарагаланмаган. Унинг бошланиши аниқлаш жуда мушкул: у жанг вақтида, тинчлик ҳукмронлик қилаётган даврда ва кризисли шароитларда эълон қилинмаган ҳолда

бошланиши мумкин. У ёки бу мамлакат ўзи билмаган ҳолда ахборот таъсири объектига айланиши мумкин.

Бундай урушда фронт линияси мавжуд эмас. Ахборот уруши операцияларини фарқлаш мумкин эмас. Бу урушнинг юридик ёки ахлоқий нормалари мавжуд эмас.

Ахборот урушининг қуроли ҳиобланмиш техник воситаларининг нархи баланд бўлмагани учун иштирокчиларнинг имкониятлари салмоқли равишда кенгайиб боради. Иштирокчилар: алоҳида малакатлар (уларнинг разведка органлари ва бошқа масус хизмат органлари), жиноят, террористик ва наркобизнес гуруҳлари бўлиши мумкин.

Ахборот урушининг ҳамма фаолияти рақибнинг ахборот тизимларига ва ахборот ресурсларига таъсир кўрсатишга қаратилган бўлади.

Демакки, ахборот урушининг хусусиятлари қуйидагилардан иборат.

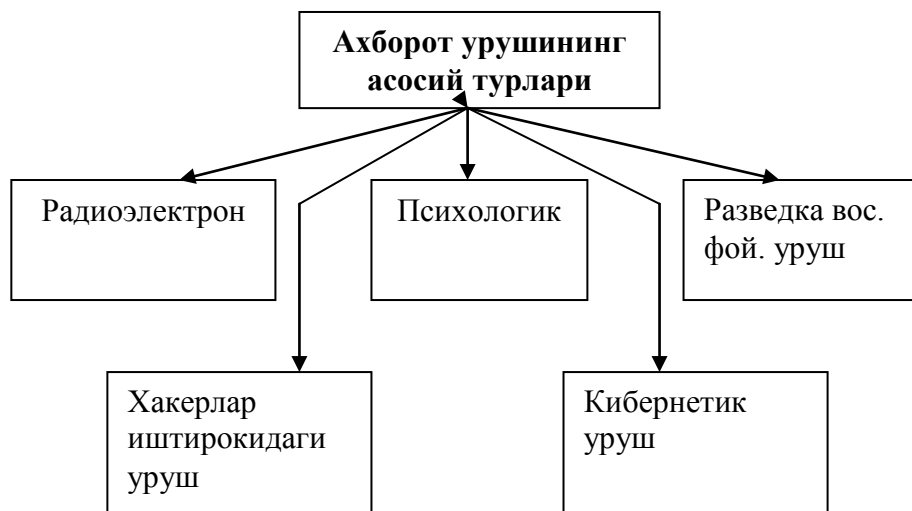
Биринчидан, ахборот қуролини ишлаб чиқиш унча ҳам қиммат эмас ва бу ишни турли соҳалар мутахассислари бажариши мумкин.

Иккинчидан, чегараларнинг нисбийлиги: давлатлар, қонуний ва ноқонуний ҳаракатлар, ҳарбий ва ноҳарбий жанглار ўртасида ва ҳ.к.

Учинчидан, ҳужумнинг олдини олиш имконияти камлиги.

Тўртинчидан, зарарни ҳисоблаб чиқиш мураккаблиги.

Бешинчидан, ҳарбий блоклар, бирлашмалар тузиш қийинлиги ва ҳ.к.

Ахборот урушининг қуйидаги турлари мавжуд:

1. Радиоэлектрон кураш
2. Психологик уруш
3. Разведка воситаларидан фойдаланган тарздаги уруш

4. Хакерлар иштирокидаги уруш
5. Кибернетик уруш

Радиоэлектрон уруш – бу рақиб томон компьютер тармоқлари ва тизимларига шикаст етказиш йўли ахборотларга тўсқинлик қилишдир.

Бунда тармоқ тизимининг барча имкониятлари разведка воситалари орқали чуқур таҳлил қилиниб фақатгина энг зарур қисмига шикаст етказилади рақибни радиотўлқин орқали алоқага чиқишга мажбур этилади ёки шикаст сабабли компьютер тизимининг ишлаши секинлашади Чунки ҳозирги замонавий босқичда тармоқлар каттиқ ҳимояга эга, улардаги ахборот олиш ёки ўзгартириш жуда мушкулдир. Радиотўлқин орқали кезадиган ахборотлар нисбатан ҳимояланмагандир, уларни олиш ва ўзгартириш имконияти мавжуддир.

Разведка воситаларидан фойдаланган ҳолда олиб бориладиган уруш – ҳарбий опебрациялар олиб борилаётган майдонни кузатиш ва назорат ишлари учун турли разведка мосламаларидан ёки шахслардан фойдаланиш.

Хакерлар томонидан олб бориладиган ахборот уруши – ёпиқ ахборотларни сотиш мақсадида компьютер тизимларини бузиб кириш ва ахборотларни ўғирлаш.

Кибернетик уруш – бу виртуал майдонда имитация моделларидан фойдаланган ҳолда олб бориладиган уруш концепциялари.

Психологик уруш – бу одамларни дунёқараши, фикри, мотивлари, хулқ-атвори стереотиплари, установкалари, кадриятларини ўзи хоҳлаган томонга йўналтиришнинг усуллари, воситалари ва шакллари мажмуасидир.

У қуйидаги мақсадларни амалга ошириш учун турли психологик операциялардан фойдаланишдир:

- рақибнинг сиёсий раҳбарият, ҳарбий кучлари қўмондонлигидан келаётган ахборотларни алмаштириш;

- рақибга ёлғон ёки мазмунсиз ахборот бериб, кечаётган воқеа-ҳодисаларни тўғри идрок қилиш ва тўғри қарор қабул қилиш имкониятидан маҳрум қилинади;

- рақиб томон ҳалқини ва ҳарбийларини психологик чалғитиш;

- ғоявий диверсия ва дезинформация;

- ўзлари шакллантирган ижобий ижтимоий фикрни қўллаб-қувватлаш;

- ёлғон шиорлар остида оммавий чиқишларни моддий қўллаб-қувватлаш;

- ёлғон хабарлар тарқатиш.

Психологик урушда қуйидаги таъсир воситаларидан фойдаланилади:

А) ахборот – психологик;

- Б) психоген;
- В) психоаналитик;
- Г) нейро-лингвистик;
- Д) психотрон;
- Е) психотроп.

Ахборот-психологик таъсир – бу сўз ва ахборот орқали таъсир ўтказишдир. Бу шаклда таъсир ўтказишнинг асосий мақсади маълум ижтимоий фикр, қараш, тасаввур, эътиқод ва шу билан бирга одамларда ижобий ёки салбий эмоциялар, ҳис-туйғулар, ҳатто жўшқин оммавий реакцияларни ҳам келтириб чиқаради.

Ахборот қуроли, унинг ўзига хослиги, замонавий дунёда уни қўллаш имконияти ва қўлами. Ахборот қурулининг кенг ва тор маънолари бор. Кенг маънода ахборот қуроли деб рақибни керакли йўналишда фикрлашга ундайдиган, унинг нуқтаи назарини ўзгартиришга қодир бўлган ва керакли ахборот ёрдамида амалга ошириладиган ҳаракатларга айтилади. Тор маънода ахборот қуроли деб рақибнинг ахборот захиралари устидан назоратни таъминлайдиган ва унинг телекоммуникациялари тизимларига зарар етказа оладиган техникавий усуллар ва технологияларга айтилади. Демак, ахборот қуроли – бу рақибнинг ахборот ва бошқарув тизимларига таъсир этувчи махсус мослама ва воситалар. Табиийки, ахборот технологиялари ривожланган мамлакатлар томонидан бундай қуролдан фойдаланиш имкониятлари жуда кенг.

5-март. Оммавий ахборот воситалари ва ахборот қарама-қаршилиги

Режа:

2. Дунёда ахборот ўлчовларининг ўрганилиши.
3. ОАВ ахборот-психологик урушни олиб бориш воситаси сифатида.
4. Ахборот урушини аниқлаш. Ахборот уруши таркиби.
5. Жамоа руҳияти ва унинг ўзига хос хусусиятлари.

Таянч тушунчалар: ахборот уруши, ахборот қуроли, ОАВларнинг психологик таъсири, оммавий коммуникация, нейролингвистик дастурлаш.

1. Дунёда ахборот ўлчовларининг ўрганилиши. Маълумки, бугунги кунда ахборот оқимлари ҳаддан ташқари жадал ва кенг қўламли бўлган. Битта мисол: охири эллик йил ичида жамиятда айланадиган ахборот ҳажми миллион марта кўпайди ва кундан кунга янада ошиб бормоқда. Бу шундай бир катта рақамки, уни тўла даражада англаб олиш ҳам қийин. Шунини айтиш зарурки, бундай имкониятлар ҳамма давлатларга ҳам хос эмас.

Демак, техникавий жиҳатдан қудратли бўлган давлатлар кучли ахборот технологияларига эга. Шунинг эвазига улар ўзлари ишлаб

чиққан ахборотни тарқатиш йўли билан бошқа мамлакатлар устидан олдин ғоявий, кейин эса сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳукмронлик қилишга ҳаракат қилмоқда. Бундай давлатлар сирасига энг аввало ривожланган мамлакатлар киради. Мазкур мамлакатларнинг ахборот манбалари сифатида биринчи ўринда давлат ахборот марказлари ва миллий ОАВ хизмат қилади.

Ахборий ҳукмронликнинг мақсади битта – ахборот тарқатадиган мамлакатнинг мафкурасини бошқа давлатлар ва халқлар ўртасида кенг тарқатиш ва тарғиб қилиш. Лекин бундай вазифа борлиги ҳақида улар очик ойдин айтмайди, аксинча, уни ҳар хил йўллар билан яширади. Масалан, инсон ҳуқуқлари ёки демократик андозалар никоби остида ва ҳоказо.

ОАВ ахборот–психологик урушни олиб бориш воситаси сифатида. Афсуски, айрим ОАВ бугунги кунда шундай воситага айланганлар. Ушбу урушда ОАВнинг ўрни ва ролини аниқлаш учун энг аввало ахборий-психологик урушни маъносини англаб олишимиз зарур. “Ахборот уруши” сўзларининг асосчиси физик-олим Томас Рон ҳисобланади, 1976 йилда у ахборотни ҳарбий кучларнинг энг заиф бўғини деб таърифлаб, ушбу масалага барча давлат миқёсидаги масъул кишиларни эътиборини қаратди. Шундан бери мазкур сўзларнинг аҳамияти кундан кунга кучайиб келмоқда.

Бевосита ахборот уруши таърифига келганда биз бир китобдан иқтибос келтирмоқчимиз: “Ахборот уруши деб, ижтимоий, сиёсий, этник ва бошқа тизимларнинг моддий ютуққа эга бўлиш мақсадида бир бирига очик ва яширин мақсадли ахборий таъсирларга айтилади. Шу билан бир қаторда ахборот урушини деб янада рақиб устидан ахборий ҳукмронликка эришиш ва шунинг эвазига унга моддий, мафкуравий ёки бошқача зарар етказиш учун давлатнинг ҳарбий кучлари, ҳукумат ҳамда хусусий ташкилотлари томонидан амалга ошириладиган табдирлар ва операциялар мажмуасига айтилади” (Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. 2-нашр. М.: Горячая линия – Телеком. 2006, 203 б.).

Турли ОАВ (телевидение, радио, даврий матбуот)нинг ўзига хос психологик таъсири. Ҳар бир ОАВ аудиторияга ўзига хос таъсир этиш кучига эга. Интернетгача уларнинг ичида энг самаралиси телевидение эди, чунки у томошабинга уч йўл билан ахборот етказди: тасвир, овоз ва мантиқ. Шунинг учун телевидение оммавий равишда тарқалганидан кейин беш-ўн йил ичида беш юз йиллик тарихга эга бўлган матбуотдан ўзиб кетди. Радио ҳам катта кучга эга, чунки у икки канал орқали таъсир кўрсатади, овоз ва мантиқ. Унинг афзаллиги – жонли овоз ёрдамида аудитория билан мулоқот қилиш, бундай усул ахборот манбаи билан тингловчи ўртасидаги масофани йўқотади. Инсон овози, уни юракдан чиқиши, ундаги ҳаяжон ва самимийлик радионинг имкониятини кескин оширади.

Матбуотнинг ўқувчи билан мулоқот йўли эса асосан мантикий исботдан иборат, бундай таъсирга маълум микдорда тасвир ҳам қўшилади: газетадаги расмлар, ранг, сарлавҳа кўринишлари.

Психологик таъсир технологияси. Юқори технология ва оммавий коммуникация. Психологик таъсир инсон ахборотни қабул қилиш йўллари билан боғлиқ: кўриш, эшитиш, таъм билиш, ҳид сезиш, қўл билан тегиш, фикрлаш ва ҳ.к. Ахборот хавфсизлиги масаласига келганда психологик таъсир кўпроқ ОАВ ёрдамида амалга оширилади, шунинг учун улар мутахассислар томонидан тинмасдан мукамаллаштирилмоқда. Натижада ривожланган мамлакатлар матбуот, радио ва телевидениенинг барча имкониятларини ўзида мужассамлаштирган интернетдек юқори технологияга эга бўлдилар.

Интернет оммавий коммуникация таъсирини энг баланд поғонага кўтарди. Сайтга жойлаштирилган маълумот бирдан бутун дунё бўйича тарқалиб кетади. Унинг адади (тиражи) эса чексиз. ОАВнинг роли интернетгача ҳам кучли бўлган, энди эса уларнинг таъсири тасаввур қилиб бўлмайдиган даражага етди. ОАВдан ташқари интернет-реклама, маълумотлар етказиш, электрон почта хизматларини ҳам бажаради. Энг қулайи шундаки, интернетдаги маълумот жуда кўп, у арзон ва ўта тезкор.

Интернетнинг пайдо бўлиши ва интернет журналистикасининг такомилли. Интернетни кўп мутахассислар ҳарбийларнинг ихтироси деб айтади. Аслида эса дастлабки босқичда уни АҚШдаги тўртта университет кашф этди. Мазкур университетлар компьютерларини бир тизимга бирлаштириб, ўзаро кутубхоналаридан фойдалана бошладилар. Пентагон эса бундан тез хабар топди ва ихтиронинг имкониятларини ўрганиб, ундан ҳарбий қўмондонликни такомиллаштириш мақсадида олимларни жалб этиб, уларга барча шароитларни яратиб, арпанетни (интернетнинг биринчи номи) ўз мақсадларига йўналтирди. Узоққа бормай ундан журналистлар ҳам фойдалана бошлади. Натижада интернет журналистикаси пайдо бўлди.

Интернетнинг қулайликлари: арзон, тезкор, техник жиҳатдан материалларни жойлаштириш қийин эмас, маълумотларни катта ҳажмда ўрнатиш мумкин, уларни турли тилларга ўгириш осон, ахборот чегара ва масофани билмайди ва ҳ.к. Салбий оқибатлари: хоҳлаган одам истаган ахбороти билан виртуал майдонга тўсиқсиз кириб келиши, назорат йўқлиги ва шу туфайли террористик ҳамда порнографик маълумотлар ўта кўплиги, космополитик ғоялар ҳамда “универсал маданият” кенг тарқалиши, давлат роли пасайиши, тармок ёрдамида демократик фундаментализм ривожланиши ва бошқалар.

Нейролингвистик дастурлаш ва доимий, узлуксиз эфирга узатиладиган телевизион хабарлар натижасида турли миллат ва халқлар онгига таъсирнинг ўсиши. Нейролингвистик дастурлашни айрим мутахассислар (масалан, Г.Г.Почепцов) томонидан унга ҳеч нарсани қарши қўйиб бўлмайдиган шприц таъсирига қиёслайдилар.

Бундай ўхшатишда маълум бир ҳақиқат бор. Агар бирор-бир ғояни, у ёлғон бўлса ҳам, ОАВ ҳаддан ташқари кўп ва турли шаклларда такрорлайверса, аудитория (гарчи у ушбу ғояга дастлабки босқичда ишонмаган бўлсада) бориб-бориб кейинчалик унга ишонадиган бўлади. Ҳар хил услубларда, барча ОАВда маълум бир фикрни такрорлаш одамнинг онг ости соҳасига таъсир этади ва у ушбу фикрга ишонайдиган бўлади. Мазкур жараёни мутахассислар нейролингвистик дастурлаш деб атайди.

Агар радио, телевидение ва матбуотда айрим давлат, гуруҳ ёки шахс ҳақида қайта-қайта бирор-бир нотўғри ахборот такрорланаверса, турли мамлакатлардаги халқлар, ҳар хил миллатлар унга ишонадилар. Нейролингвистик дастурлаш учун энг қулай ОАВ телевидениедир, чунки юқорида айтиб ўтганимиздек, у аудиторияга бир пайтни ўзида учта канал орқали ўз таъсирини ўтказди. АҚШ коммуникация мутахассислари телевидениени хатто транквилизаторга ҳам ўхшатадилар.

“Маданий босқич” ва “инсон ҳуқуқ”лари экспансияси тушунчасининг моҳияти ва унинг пайдо бўлиш шакллари. “Маданий босқич” ва “инсон ҳуқуқ”лари ғоялари ғарбда пайдо бўлиб, ғарб мамлакатлари томонидан бутун дунё бўйича тарқатилмоқда. Бу эса жуда мураккаб ва, энг муҳими, самарасиз жараён. Катта муҳокамаларга сабабчи бўлган Самюэль Хантингтоннинг “Маданиятлар тўқнашуви” деб номланган мақоласини ўқимаган сиёсатшунос бўлмаса керак. Афсуски, ўзбек тилига таржима қилинганда, мақоланинг энг муҳим парчаси тушиб қолган. Ушбу бўшлиқни тўлдиришга ҳаракат қиламиз: “Турли жамиятларнинг маданий кадриятларини ўрганишга бағишланган юзта асарни қиёсий усулда ўрганиб чиққан бир муаллиф (Harry C. Triandis назарда тутилмоқда – Ф.М.) ўз таҳлилида шундай хулосага келганки, “Ғарб жамиятида энг эъзозланаётган кадриятлар дунёнинг қолган қисмида энг паст аҳамиятга эга экан”. Сиёсий жихатдан ушбу қарама-қаршилиқ АҚШ ва бошқа Ғарбий давлатлар томонидан бошқа халқларни демократия ва инсон ҳуқуқларига тегишли ғарбона ғояларни қабул қилишга мажбурлаш самарасиз эканлигини кўрсатмоқда. Замонавий демократик тузум ғарбда пайдо бўлди. Ноғарбий давлатлар томонидан эса бундай тузум ғарбона колониализм ёки мажбурлаш ҳосили деб қабул қилинади” (“Экономическое обозрение”, 1998, январь, 74 б.). Херри Триандис обзоридаги ғоялар “Нью-Йорк Таймс” газетасида 1990 йил 25 декабрь куни 41 бетда ҳам чоп этилди. Замонавий илмда бундай ҳаракатлар “демократик фундаментализм” деб ном олди.

Янгилик, унинг кўриниши ва шакллари. Янгиликларнинг кўринишлари ҳар хил бўлади: воқеа, ходиса, рақам, фамилия, лавозимлар, жойлар номлари акс эттирилган хабар, лавҳа, репортаж, маълумотномалар ва х.к. Бугунги кунга келиб янгиликларни етказиш усуллари ғоявий курашнинг катта бир йўналишига айланиб қолди.

Ушбу соҳада эса нафақат журналистлар, улар билан бир қаторда сиёсатшунослар, политехнологлар, иқтисодчилар, психологлар, қисқаси, оммавий ахборотни оммага етказадиган барча мутахассислар устаси фаранг бўлиб кетганлар. Уларнинг маҳорати шу қадар ривожланиб кетдики, янгиликдан, унинг мазмунидан қатъий назар, қандай хулоса чиқариш керак бўлса, шундай тарзда у аудиторияга етказилади. Фактларни эса керакли тартибда тизимлаштириш қийин эмас, уларнинг кетма-кетлигининг ўзи аудиторияга керакли маълумотни беради ва ахборот етказувчи учун зарур бўлган дунёқарашни шакллантиради.

2. Ахборот уруши – ҳозирги замон дунё сиёсатининг асосий воситаларидан ғаразли мақсадларда фойдаланиш, сиёсий ва иқтисодий ҳукмронликка эришиш, аҳолининг психологик ҳолатига мақсадли таъсир ўтказиш йўлларида биридир. Бу шунингдек, инсон табиатини салбий ва бузғунчи жиҳатларини ҳам ўзида акс эттиради. Ахборот урушининг асосий мазмуни мамлакатнинг миллий хавфсизлигига таҳдид солган тарзда ушбу давлатнинг ахборот соҳасига босим ўтказишдир.

Бунинг натижасида босим ўтказилаётган томон хулқ-атворини моделлаштириш ва уларга ўз манфаатига фойда келтирувчи таъсир ўтказиш имкониятига эга бўлади. Ахборот урушида мағлуб бўлган мамлакатлар бу урушни бутунлай ютқазган ҳисобланадилар, чунки уларни ўзларини ўнглашга ва келиб чиққан ҳолатни тўғрилашга қилган ҳаракатлари жуда катта маблағ ва узоқ давр талаб қилади ҳамда уларнинг ҳамма хатти-ҳаракатлари ғолиб давлат томонидан доимо нейтраллаштирилади ва назорат қилинади.

Ахборот уруши ҳар доим ҳам қуролланган кучлар томонидан ҳарбий объектларга қаратилган бўлиши шарт эмас. Бундай урушда ҳукумат муассасалари, агентликлар, ташкилотларлар, ишлаб чиқарувчи ва савдо-сотиқ тузималари ҳам иштирок этадилар. Юзага келган конфликтлар келиб чиқишида, уларнинг кечиш жараёнига ва натижасига салмоқли таъсир кўрсатувчи ахборот операцияларини мустақил равишда олиб борадилар. Бундай операциялар **«ахборот уруши»** ёки **«ахборот кураши»** деб аталади.

Демакки, ахборот урушида ёки курашида ҳарбий ҳам фуқаро ҳам у ёки бу шаклда иштирок этади.

Ахборот уруши ўз мамлакати миллий манфаатлари учун рақиб томонидан ўз мамлакатининг ахборот устунлигини таъминлаш учун ташкил қилинган махсус операциялар ва чора тадбирлар комплексидир.

Ахборот уруши минтақавий чегарагаланмаган. Унинг бошланишини аниқлаш жуда мушкул: у жанг вақтида, тинчлик ҳукмронлик қилаётган даврда ва кризисли шароитларда эълон қилинмаган ҳолда бошланиши мумкин. У ёки бу мамлакат ўзи билмаган ҳолда ахборот таъсири объектига айланиши мумкин.

Бундай урушда фронт линияси мавжуд эмас. Ахборот уруши операцияларини фарқлаш мумкин эмас. Бу урушнинг юридик ёки ахлоқий нормалари мавжуд эмас.

Ахборот урушининг қуроли ҳиобланмиш техник воситаларининг нархи баланд бўлмагани учун иштирокчиларнинг имкониятлари салмоқли равишда кенгайиб боради. Иштирокчилар: алоҳида малакатлар (уларнинг разведка органлари ва бошқа масус хизмат органлари), жиноят, терористик ва наркобизнес гуруҳлари бўлиши мумкин.

Ахборот урушининг ҳамма фаолияти рақибнинг информацион структурасига, ахборот ресурсларига, ахборот тизимларига таъсир кўрсатишга қаратилган бўлади.

Демакки, ахборот урушининг хусусиятлари қуйидагилардан иборат.

Биринчидан, ахборот қуролини ишлаб чиқиш унча ҳам қиммат эмас ва бу ишни турли соҳа мутахассислари бажариши мумкин.

Иккинчидан, чегараларнинг нисбийлиги: давлатлар, қонуний ва ноқонуний ҳаракатлар, ҳарбий ва ноҳарбий жанглар ўртасида ва ҳ.к.

Учинчидан, ҳужумнинг олдини олишнинг имконияти чекланганлиги.

Тўртинчидан, зарарни ҳисоблаб чиқиш мураккаблиги.

Бешинчидан, ҳарбий блоклар, бирлашмалар тузиш қийинлиги ва ҳ.к.

Ахборот урушининг қуйидаги турлари мавжуд:

1. Радиоэлектрон кураш
2. Психологик уруш
3. Разведка воситаларидан фойдаланган тарздаги кураш
4. Хакерлар иштирокидаги уруш
5. Кибернетик уруш

Ахборот қуроли, унинг ўзига хослиги, замонавий дунёда уни қўллаш имконияти ва қўлами. Ахборот қуролининг кенг ва тор маънолари бор. Кенг маънода ахборот қуроли деб рақибни керакли йўналишда фикрлашга ундайдиган, унинг нуқтаи назарини ўзгартиришга қодир бўлган ва керакли ахборот ёрдамида амалга ошириладиган ҳаракатларга айтилади. Тор маънода ахборот қуроли деб рақибнинг ахборот захиралари устидан назоратни таъминлайдиган ва унинг телекоммуникациялари тизимларига зарар етказа оладиган техникавий усуллар ва технологияларга айтилади. Демак, ахборот қуроли – бу рақибнинг ахборот ва бошқарув тизимларига таъсир этувчи махсус мослама ва воситалар. Табиийки, ахборот технологиялари ривожланган мамлакатлар томонидан бундай қуролдан фойдаланиш имкониятлари жуда кенг.

Ахборий қарама-қаршиликнинг мақсади, восита ва шакллари, уни назорат этиш, жамиятнинг умумий ҳолатига келтирадиган психологик зарарлари. Ахборий қарама-қаршиликнинг мақсади – дунёвий (глобал) ахборот майдонида миллий

манфаатлар ҳимоясини таъминлаш. Мазкур масқадга эришиш эса турли мамлакатлар томонидан турлича амалга оширилади: технологик кучли давлатлар ҳукмронлик қилишга интилади, ривожланаётган давлатлар эса ўзини ҳимоялашга ҳаракат қилади. Иккала томон ҳам ўзига қулай келадиган усуллардан фойдаланади.

Аммо шуни ҳам айтиш керакки, технологик жиҳатдан кучли давлатнинг ахборий ҳужуми бошқа мамлакатлар аҳолисига катта психологик зарар етказади. Чунки бундай урушни тўхтатадиган ва агрессор-давлатга нисбатан чора кўриш учун имконият яратадиган халқаро меъёрий ҳужжат йўқ. Ривожланган мамлакатлар ушбу вазиятдан кенг фойдаланмоқдалар.

Оммавий коммуникация – хориж ОАВда ахборот экспансиясидан ҳимояланиш, фикрлаш ва ўзини тутиш воситаси сифатида. Хорижий ОАВ экспансиясидан ҳимояланиш учун энг қулай чоралардан бири – маҳаллий ОАВ. Ўзбекистон шароитида бунинг учун миллий газета, радио ва телевидениемизнинг имкониятлари бор, фақат улардан самарали фойдаланишимиз зарур. Бунинг учун бош омил ва мустаҳкам фундамент – миллий истиқлол ғоясидир.

ОАВ доирасида халқаро корпорация; дунё ҳамжамияти ва айрим давлатларда жамоатчилик фикрини шакллантириш механизми сифатидаги ўрни. ОАВ соҳасида бевосита халқаро корпорациялар кам ва улар дунё бўйича ахборот тарқатиш жараёнига катта таъсир кўрсатолмайдилар. Бундай ОАВ сифатида биз Си-эн-эн ва Би-би-си, Евроньюс ва ТВ-5, Ассошиэйтэд Пресс ва Франс Пресс, Рейтер ва ИТАР-ТАСС, Америка овози ва Дойче Веллеларни тилга олишимиз ўринлироқ бўларди. Ушбу ахборот манбалари АҚШ, Буюк Британия, Франция, Германия ва Россияларга тегишли бўлиб, улар нафақат юқори тезлик ва катта ҳажмда, шу билан бир қаторда турли тилларда маълумотларни тарқатадилар. Масалан, Би-би-си телерадиокорпорациясининг ўзбек тилидаги сайти, Америка овози радиостанциясининг эса ўзбек тилидаги бўлими бор. Биз улар Ўзбекистон ҳақида тарқатадиган материалларга бефарқ бўла олмаймиз.

Хориж ОАВнинг аҳолига таъсир кўрсатиш йўли, шакл ва услублари. Табиийки, бундай ахборот манбалари, энг аввало, иқтисодий жиҳатлардан бақувват давлатлар томонидан уларга хос ва мос бўлган кадриятларни, жумладан, ғарбий кўринишдаги “демократия стандартлари”ни тарқатади. Бу ҳақда биз қисман юқорида айтиб ўтдик. Бунинг сабаби нимада, деб ўзимизга савол берсак, жавоб қуйидагича бўлиши мумкин. Гап шундаки, ҳар бир халқ ёки миллат тарихий ривожланиб ва шаклланиб келган ва ушбу кўп асрлик жараённинг ўзи қайси бир яшаш усули тўғри ёки нотўғри эканлигини исботлаб берган. Агар устига устак у ёки бу халққа мана бундай яшанглар, бу тўғри бўлади деб, уни шунга мажбурласа, албатта, бундай зўравонлик, жумладан, “демократик

фундаментализм” кўпчилик томонидан қабул қилинмайди. Агар хорижий ОАВ ёки ташкилотлар Ўзбекистон ҳудудида умуминсоний кадриятларни тарқатишга ёрдамлашса, улар ўзбекистонликлар томонидан яхши қабул қилинади. Бунга мисол сифатида мамлакатимизда кўп йилдан бери фаолият кўрсатадиган Конрад Аденауэр ёки Фридрих Эберт жамғармаларини айтиш мумкин.

Жамоа руҳияти ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Ахборот манипуляцияси, унинг мақсад ва вазифалари, қоида, усул ва шакллари. Жамоатчилик фикрига таъсир этувчи ахборотнинг ижтимоий феномени. Оммавий аудиторияга психологик таъсирнинг усул ва шакллари. Алоҳида бир одамнинг руҳияти жамоа руҳиятига тенг эмас, албатта. Энг қизиғи шундаки, жамоа руҳиятида онгсизлик даражаси баландроқ. “Ум хорошо, два лучше (бир ақл яхши, икки ақл янада яхши)” деган рус мақоли ОАВ хабарларини оммавий қабул қилинишига тўғри келмайди. Оммавий таассуротда ОАВ томонидан айтилган гапларга бирдан ишониш, ваҳимага тушиш, салбий информацияга кўпроқ берилиш кайфиятлари анча кучли. Буни Карл Юнг “жамоавий онгсизлик” (“коллективное бессознательное”) деб таърифлаган ва бугунги кунда ушбу психологик категорияни топиб, уни исботлаб берилгани Юнгнинг буюк кашфилти деб ҳисобланади.

Ахборот манипуляциясига келганда, айтиш керакки. ушбу муаммо буйича анчагина китоблар чоп этилган ва улар билан танишиш фойдадан ҳоли бўлмайди. Биз эса манипуляциянинг айрим кам тилга олинadиган турларини айтиш билан чегараланамиз. Булар: абстракт, тушунарсиз фикрлаш; манба томонидан ахборотни фақат унинг фойдасига бўлган қисмини етказиш; реал фактларни хомаки, нореал хулосалар билан якунлаш; ўз вақтида жавоб бермасдан долзарб муаммони “совутиш” ва ҳ.к.

Ахборотдан фойдаланиш маданияти тушунчаси, тузилиши ва моҳияти. Ахборотдан фойдаланиш маданияти ҳеч қачон ўзидан ўзи юзага келмайди, бундай маданият бир қатор омилларга боғлиқ.

Биринчидан, ахборот истеъмолчилари юксак шахсий маданиятга эга бўлишлари лозим.

Иккинчидан, ОАВ ва бошқа манбалардан келаётган маълумотни мағзини чақиб, унинг муаллифларини мақсадларини англаб олиш керак.

Учинчидан, касбий ўсиш ва шахсий дунёқарашни ривожлатирадиган маълумотларни олиб, кераксиз ахборотни тез эсдан чиқариш зарур ва ҳ.к.

Назорат учун саволлар:

1. Баъзи бир давлатларнинг ахборот бозоридаги ҳукмронлигининг ошиш тенденцияси нимадан иборат ва у қандай амалга оширилади?

2. ОАВга ахборот–психологик урушни олиб бориш воситаси сифатида қандай тавсиф берар эдингиз?
3. Телевидение, радио ва даврий матбуотнинг ўзига хос психологик таъсири ҳақида гапириб беринг.
4. Интернетнинг пайдо бўлиши ва интернет журналистикасининг такомили ҳақида нимани биласиз?
5. Нейролингвистик дастурлаш жараёнини тушунтириб беринг.
6. “Маданий босқич” ва “инсон ҳуқуқ”лари экспансияси тушунчалари ҳақида нимани биласиз?
7. Ахборот уруши ва ахборот қуролини тавсифлаб беринг.
8. Ривожланган мамлакатларнинг халқаро миқёсидаги етакчи оммавий ахборот воситалари томонидан дунё ҳамжамияти ва турли давлатларда жамоатчилик фикрини шакллантириш механизми қандай амалга оширилади?
9. Жамоа руҳияти ва унинг ўзига хос хусусиятлари, ахборот манипуляцияси, унинг мақсад ва вазифалари, қоида, усул ва шакллари ҳақида гапириб беринг.
10. Ахборотдан фойдаланиш маданияти тушунчасини изоҳлаб беринг.

6 мавзу. Ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлаш тизимининг компонентлари ва мазмуни

Режа:

1. Ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлаш тизимини яратишнинг усуллари.
2. Миллий ахборот тизимларини такомиллаштириш муаммолари.
3. Ахборот тизимидан кириб келаётган салбий таъсиротларга қарши курашиш усуллари.
4. Миллий хавсизликни таъминлашда Ўзбекистон тажрибаси.

Таянч тушунчалар: давлат ахборот сиёсати, миллий таҳдид, миллий хавфсизлик, ижтимоий хавф, сиёсий конфликтология, сиёсий психология.

Инсоният ахборот оқими тобора тезлашган, Ер шари аҳолиси кайфиятини, руҳиятини, мақсад ва интилишларини, қолаверса, бутун тафаккур тарзини ўзгартиришга қодир бўлган ахборот технологияси вужудга келган бир даврда яшамокда. Бу ҳозирги замон цивилизациясининг ўзига хос ютуғи. Халқлар, мамлакатлар, давлатлар ўзаро муносабатларини тобора яқинлаштиришга, жаҳон ижтимоий-сиёсий жараёнларини бошқаришга, дунёвий кайфият, дунёвий руҳият ва маслакнинг вужудга келишига хизмат қиладиган мўжизакор ҳодиса.

Бироқ цивилизациянинг ана шундай улкан, кенг миқёсли ва серқирра ютуғидан ким қандай мақсадларда фойдаланаяпти? Уни бекиёс ва қудратли кучини нималарга ишлатаяпти? -деган ҳақли савол ҳам муаммога айланмоқда.

Умуман олганда инсоният тафаккури кенгайиб, фан-техника тараққиёти жадаллашгани сайин инсоният ўзининг буюк яратувчилик қудратини намоён этмоқда. Шу билан бирга ўзининг бошини ўзи оғритадиган, ўз ҳаётига ўзи таҳдид соладиган, ўз истиқболини мавҳумлаштирадиган ҳолатларга ҳам дуч келмоқда.

Инсоният ёзув ихтиро қилингунга қадар тахминан уч миллион йил оғзаки алоқа қилган бўлса, ундан беш минг йил кейингина саноат асосида китоб босишни ўрганди. Ундан беш юз йил ўтиб телефон, радио ва телевидениега эга бўлди. Анъанавий эшитув – кўрув воситаларидан компьютерларга ўтиш учун эса атиги эллик йилча вақт керак бўлди холос. Ана шу тарихий ҳақиқатнинг ўзи инсон тафаккури тараққиёти, фан-техника ривожини билан боғлиқ бўлган оламшумул ўзгаришлар динамикасини кўрсатади.

Компьютерларнинг юзага келиши эса бутун Ер шарини ягона ахборот маконига айлантирдики, натижада ҳар бир мамлакат тақдири билан ҳам, бутун дунё тақдири билан боғлиқ бўлган воқелик юзага келди.

Бугун Ўзбекистон ана шу ягона ахборот тизимининг фаол субъектига айланди. Унинг дунё билан алоқаси, жаҳон ижтимоий-сиёсий жараёнларида иштироки, давлатлараро муносабатлар, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий ва маданий алоқалари умумжаҳон ахборот тизими таркибида амалга оширилмоқда. Бу бевосита электрон почта, электрон ахборот алмашиш тизими орқали ҳам миллий, ҳам дунёвий муаммоларни ҳал этишда фаолият самарадорлигини оширишда, вақтни тежашда, молиявий ҳаражатларнинг кескин камайишида, қолаверса, замонавий ахборот алмаштириш салоҳиятини намоён қилишда катта самара бермоқда.

Бироқ бу жараён бир қатор муаммолардан ҳам холи эмас. Жумладан, жаҳон ахборот тизимидан фойдаланиш даражасининг пастлиги (5 %), интернет тизимининг кенг ривожланмаганлиги, ундан фойдаланиш даражасининг пастлиги кўзга ташланмоқда.

Аммо масаланинг иккинчи томони ҳам бор. Бу бевосита ахборот бозоридан фойдаланаётганда қандай ахборотларни қабул қилиш, қандай ахборотлардан фойдаланиш борасидаги салоҳиятни ҳам тақозо этмоқда. Чунки бозорнинг оддий ҳақиқати шундаки, ҳар ким топганини савдога чиқаради. Сифати, мазаси, ранги, таъми ёки фойдаси жиҳатидан танлаш харидорнинг ихтиёрида. Ана шу ҳаётини қонуният нуқтаи назаридан қараганимизда жаҳон ахборот бозорида бизнинг манфаатларимизга зид бўлган, миллий хусусиятларимизни, анъаналаримизни, турмуш тарзимизни менсимайдиган ахборотлар ҳам ҳуруж қилмоқда, ҳаётимизга шиддат билан кириб келмоқда. Бу ўз-

Ўзидан ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлаш муаммосини кўндаланг қилиб қўймоқда.

Ҳозирги замон ахборот тизими, унинг жуда кенг имкониятларидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, Ўзбекистонда ахборот олиш, сақлаш, фойдаланиш ва тарқатишнинг умуммиллий манфаат ва умуммиллий тараққиёт нуқтаи назаридан бошқарув механизмини яратиш, унинг моҳияти ва унсурларни чуқур англаш зарур бўлиб қолмоқда. Ана шу ҳаётий эҳтиёждан келиб чиқиб ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлаш тизимини яратишнинг қуйидаги усуллари кўллаш зарур деб ҳисоблаймиз:

Биринчидан, социологик йўналиш. Бунда ахборот олиш ва тарқатиш жараёнида жамият тараққиётида ахборотнинг ижтимоий воқелик сифатидаги ролдан келиб чиқиб жамиятда шаклланаётган ижтимоий онг йўналишлари, ижтимоий тафаккур даражаси ва унинг оқимларини ўрганишни йўлга қўйиш керак. Аҳоли турли қатламлари қарашлари, касбий ва бошқа ижтимоий ҳолатлари асосидаги фикрлаш тарзини аниқлаб бориш зарур.

Иккинчидан, статистик йўналиш. Кўпмиллатли мамлакатда, хусусан, 130 дан ортиқ миллат ва элат яшаётган, 20 га яқин диний конфессиялар фаолият кўрсатаётган Ўзбекистонда миллатлараро ва динлараро можароларни, турли сиёсий манфаатлар ва бузғунчи ғоялар таъсирида келиб чиқиши мумкин бўлган сиёсий низоларни ўрганиб бориш. Бу борада аниқ ҳисоб-китобларга, таҳлилий ечимларга эга бўлиш.

Учинчидан, сиёсий конфликтология ва сиёсий психология. Ахборот-психологик хавф авж олаётган бир пайтда, турли бузғунчи ғоялар инсон онги ва тафаккурига ўз таъсирини ўтказаятган бир шароитда сиёсий можаролар келиб чиқиши мумкин бўлган манбаларни ўрганиш, омилларни аниқлаш ҳамда унинг натижасида жамиятда шаклланиши мумкин бўлган жамоатчилик фикри, сиёсий қарашлари, руҳияти, ижтимоий-сиёсий психология изчил равишда ўзгариб боришмоғи лозим.

Тўртинчидан, мантиқий-тизимий ва функционал таҳлил. Ахборот тизими, хусусан, ахборот-психологик таъсир ахборот сиёсати тизими ва воситасининг муҳим қисми сифатида баҳоланиши лозим. Воқеликка ана шу тарзда ёндошиб, илмий-таҳлилий, назарий ва амалий хулосалар чиқариш керак. Тифиз ахборотлашган жамиятда ахборот оқими таъсирида шаклланаётган ижтимоий фикр фан нуқтаи назаридан изчил ўрганилмоғи, унинг предмети ва методологиясини ишлаб чиқиш муҳимдир.

Бешинчидан, ахборот тизимида миллий истиқлол ғоясининг устиворлиги. Ҳар қандай фуқаро ахборот бозоридан "махсулот" танлаш жараёнида унинг қалбида, руҳиятида, кайфиятида, феъл-атворида, буларнинг барчасининг оқибати сифатидаги хатти-ҳаракати ва муносабатида мафкуравий иммунитет устуворлигини таъминлаш.

Албатта, Ўзбекистонда мустакилликнинг ўтган 18 йили мобайнида оммавий ахборот коммуникацияси соҳасида жиддий ўзгаришлар юз берди. Энг аввало, ҳар бир фуқаронинг сўз ва фикр эркинлиги, ахборот олиш ва тарқатиш ҳуқуқи Конституция билан кафолатланди. Оммавий ахборот воситалари тўғрисидаги бир қатор қонунлар яратилди ва амалда қўлланилмоқда. Мустақил нашрлар сони кескин кўпайди. Буларнинг ҳаммаси мамлакат ички ҳаётида миллий ахборот тизимининг ўзига хос тараққиётидан далолат беради.

Шу билан бирга Ўзбекистон жаҳон ахборот тизимидан фойдаланишнинг энг замонавий ва тезкор технологиясини жорий этди. Бу нафақат давлат ва ҳокимиятнинг, расмий идораларнинг, балки нодавлат-нотижорат ташкилотлар, хатто, алоҳида фуқароларнинг дунё ахборот бозорига бемалол кириши ва ундан бемалол фойдаланиш имконини беради.

Ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлаш тизими бевосита ижтимоий хавф, миллий таҳдид, тараққиётга тўғанок сифатида баҳоланмоғини ва унга қарши кучли механизмни яратишни тақозо этади. Бунда давлат ахборот сиёсати алоҳида аҳамиятга эга. Албатта, Ўзбекистонда ахборот тизими, уни бошқариш, ундан фойдаланиш борасида қатор қонунлар бор. Жумладан, ахборот олиш кафолатлари, электрон почта, электрон рақамли имзо тўғрисидаги қатор қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Бироқ булар етарли эмас. Чунончи, замонавий ахборот технологиялари тобора такомиллашиб, ривожланиб, ахборот олиш, сақлаш, уни ишлаш ва тарқатишнинг шакллари, усуллари, услублари тобора кенгайиб бормоқдаки, бу бутун кўлами билан амалдаги қонунларда ўз ифодасини топмаган.

Масаланинг иккинчи томони ҳам бор. Ўзбекистонда ҳозирги мавжуд ижтимоий фикр, жамиятнинг умумий сиёсий-маърифий даражаси замонавий ахборот хуружига ва унинг шиддатига дош беролмайди. Аниқроғи, унинг бутун кўламини, моҳиятини, ахборот остидаги яширин ғояни ва ахборот тарқатувчи манба мақсадини етарли даражада баҳолай билмайди. Натижада ахборот бозорида мавжуд бўлган асосли, жиддий, фикрлашга чақирадиган, тараққиётга ёрдам берадиган ахборотларни етарлича қабул қила олмайди. Аксинча, енгил-елпи, шов-шувли, ҳаётимиздаги мавжуд ўткинчи камчилик ва нуқсонларни бўрттириб кўтариб чиққан хабарларга берилиб кетади. Уларни тез қабул қилади. Натижада жамиятда ялпи ўртача кайфият, озурда руҳият пайдо бўлишига имконият яратилади. Бундай вазиятда миллий ахборот тизимини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, унинг фаолиятини такомиллаштириш, таъсир доирасини ошириш зарур бўлиб қолмоқда. Бу муаммоларни ҳал этиш учун қуйидагиларга эътибор бермоқ лозим:

-оммавий ахборот воситаларида ҳозиргача шаклланган тил, услуб ва ифода усулини ўзгартириш лозим. Жозибадор, Айни пайтда ҳаётга яқин, энг оддий фуқаро қалби ва руҳиятига мос келадиган халқчил ифода усулини шакллантириш лозим. Бошқача қилиб айтганда,

ахборот маконини ҳаётга, одамларга, уларнинг кундалик ташвишу изтиробларига, янгиланаётган жамият муаммоларига юксак маҳорат билан мослаштириш керак.

-жамиятни, унинг ҳар бир аъзосини ахборот воситаларига қизиқишини орттириш йўли билан ахборот орқали юзага келаётган руҳий танглик, маънавий озурдалик, бошқача қилиб айтганда, бузғунчи ғояларга эргашиш кайфиятини оммалашиб кетишига чек қўйиш лозим. Ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фикр, жаҳолатга қарши маърифат тамойилининг устиворлигига эришмоқ керак.

-ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлаш мақсадида фуқаролик жамияти институтлари-жамоат ташкилотлари фаолиятини янада такомиллаштириш, улар сўзи ва фикрини таъсирчанлигини ошириш керак. Токи ҳар қандай умумманфаат ва умумтараққиёт йўлида айтилаётган сўз ҳар бир тингловчи қалбига кирсин, онгига сингсин. Уни рағбатлантирсин, руҳлантирсин, миллий яқдилликка, миллий бирликка давъат этсин.

Албатта, ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлашнинг энг самарали йўлларида бири тўғридан тўғри ҳар қандай бузғунчи ғояларга, жамоатчилик фикрини бузадиган хабарларга асосли тарзда қарши тура билиш. Иккинчи томондан айтиш ана шу қарши тарғибот механизмини самарали бошқаришни таъминлаш.

Ҳозирги замон ахборот тизимида шундай ҳодисалар мавжудки, унга қарши чиқиш у ёқда турсин, уни бошқариш, тартибга солиш ҳам мумкин бўлмай қолмоқда. Демак, бундай шароитда энг мақбул ва самарали усуллари ишлаб чиқиш зарур. Жумладан:

Биринчидан, жамоатчилик фикрини ўзгартираётган, чалғитаётган вайронкор ахборотлар ташқаридан, ўзига хос ҳимоя қалқонига эга бўлган маконлардан келаётганлигини назарда тутиб, ахборот тарқатиш борасидаги можароларга йўл қўймай, уларга юксак сиёсий ва касбий маданият орқали ёндошиш. Бефарқлик, сукут сақлаш, кайфиятига барҳам бериб, миллий орият, миллий нафсоният билан боғлиқ ҳолдаги тарғиботчилик имкониятимизни намоён этиш йўлидан бориш.

Иккинчидан, шуни назардан тутиш керакки, ҳар қандай хужумкор ва бузғунчи ғояга қарши ўз вақтида, мўлжални аниқ олиб муносабат билдиришда эҳтиросларга берилмаслик, ортиқча шов-шувларга йўл қўймасдан сиёсий вазминлик ва босиқлик, айтиш пайтда кучли таъсир ўтказиш усуллари ўзлаштирмоқ лозим.

Ахборот соҳасида ахборот хуружи қизғин авж олган бир пайтда айтиш ана шу хуружлар моҳиятини, унинг манбаларини, ривожланиш омилларини, илмий тил билан айтганда конфликтоген жиҳатларини чуқур ўрганиш лозим. Бузғунчи ва хужумкор ахборотлар мақсади, иддаоси, уларнинг тагида ётган манфаатлар қанчалик тўғри ўрганилса, уларга шунчалик тўғри ва ишончли зарба бериш мумкин бўлади.

XXI аср цивилизацияси оқибатида инсоният ҳаёти ахборот-психологик таҳдид кучаётган жараёни бошдан кечирмоқда. Бу айниқса, ривожланиш йўлига чиқиб олган Ўзбекистондай ёш мустақил давлатларга салбий таъсир ўтказиши мумкин. Чунки ҳар қандай асоссиз, бузғунчи ғоя ўтиш даврига хос бўлган жузъий камчиликлар ва ўткинчи ижтимоий-иқтисодий нуқсонларни бўрттириб кўрсатиб, жамоатчилик фикрини чалғитиши, унинг истиқболга ишончини сусайтириб юбориши мумкин. Зотан, бутун жаҳон сиёсати тобора маданийлашиб, ижтимоий-сиёсий жараёнлар инсонийлашиб, давлатлараро манфаатлар устиворлиги юмшайиб бораётган бир пайтда оммавий қирғин қуролларида фойдаланиш, терма-ядро хавфини кучайтириш, атом, водород, турли биологик, бактериологик ва кимёвий аслаҳалардан фойдаланиш ибтидоий ҳодисага айланиб қолди.

Миллатларни йўқ қилиш, уларнинг илдизини қирқиб ташлаш, миллий хусусиятлари, анъаналари ва урф-одатларини барбод этиш йўли билан мамлакатларни забт этиш цивилизациявий ҳодисага айланди. Бундай мақсадни амалга оширишда ахборот тизимидан фойдаланиш кенг авж олиб бормоқда. Мустақил Ўзбекистон эса ана шу жараёнда ўзининг янгидан-янги имкониятларини, ақлий салоҳиятини ўзини ўзи ҳимоя қилиш ва ҳар қандай тажовузларга қарши тура олиш иқтидорини намоён этмоқда. Бироқ бу етарли эмас. Аниқ натижаларга эришиш учун қуйидагиларга эътибор бериш лозим, деб ўйлаймиз:

- инсонни шахс ва фуқаро сифатидаги имкониятларини рўёбга чиқариш ва уни шакллантириш;

- инсоннинг ўзини ўзи ҳимоя қила олиш инстинктини, ўзини ўзи бошқариш салоҳиятини шакллантириш;

- алоҳида одамлар, гуруҳлар, қатламлараро муносабатларни яна ҳам барқарорлаштириш;

- жамоалар бирлигини, умумий хонадон-яхлит мамлакат тақдири учун жавобгарлик ҳиссини кучайтириш;

- миллатидан ва диний эътиқодидан қатъий назар Ўзбекистон фуқароси бўлган ҳар бир шахснинг келажак учун масъуллигини таъминлаш;

- келиб чиқиши мумкин бўлган можаролар, келишмовчиликлар асосларини, йўналишларини, уларнинг ривожланиш омилларини ва динамикасини доимий тарзда, узлуксиз равишда ўрганиб бориш.

Ана шу тарзда, албатта, ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлашнинг Ўзбекистон тажрибаси такомиллашиб бормоқда. Бу бевосита ахборот хуружи авж олаётган, ахборот тарқатиш технологиялари тобора такомиллашиб, унинг усул ва услублари янгиланиб бораётган бир пайтда Ўзбекистон айна шу цивилизациявий жараённинг энг самарали, энг инсонпарвар усулларида яна ҳам кенгроқ фойдаланиш имкониятларини кидирмоқда.

Назорат учун саволлар:

1. Ўзбекистон ягона ахборот тизимининг фаол субъекти деганда нимани тушунасиш?
2. Ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлаш муаммоси нималардан иборат?
3. Ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлаш тизимини қандай усуллари мавжуд?
4. Миллий ахборот тизими фаолиятини такомиллаштириш, таъсир доирасини оширишда нималарга эътибор бермоқ лозим?
5. Ҳужумкор ва бузғунчи ғояга қарши қандай курашиш керак?
6. Ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлашда аниқ натижаларга эришиш учун нималарга эътибор бериш лозим?

7 мавзу. Ахборот психологик хавфсизликни таъминлашнинг вазифалари, асосий йўналишлари ва усуллари.

Режа:

6. Ахборотни инсон ҳаётига таъсир ўтказиш омиллари.
7. Ахборот-психологик хавфсизлик тушунчасининг намоён бўлиши.
8. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашнинг давлат сиёсати вазифалари.
9. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш усуллари.
10. Ахборот-психологик хавфсизлик тушунчаси маънавий-ахлоқий мезон сифатида.
11. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашнинг ўзига хос асослари.

Таянч тушунчалар: информатика, ахборотлашган жамият, шахс-жамият-давлат алоқадорлиги ва мутаносиблиги, геноцид, ахборот психологик хавфсизлик.

"Ахборот" тушунчаси бугунги кунда глобал моҳият касб этмоқда. У **инсон** тафаккурига турли **йўналишларда** таъсир ўтказувчи, яхлит инсоният ҳаётини ва тақдирини у ёки бу томонга буриб юборувчи, гоҳ салбий гоҳ ижобий моҳият касб этувчи қудратли воситага айланди.

Аслини олганда ахборот тушунчаси дунёқарашни ифодаладиган барча билимлар соҳасида қадимдан мавжуд бўлган. Кибернетиканинг келиб чиқиши ва ривожланиши бу тушунчани "алоқа" ва "бошқарув" тушунчалари билан бирга кенг қўлланилишига олиб келди. Ҳозирги вақтда ахборотларни ишлаб чиқариш, қайта ишлаш, сақлаш, кўпайтириш ва тарқатиш алоҳида илмий соҳани - информатика соҳасини ташкил этади. Бу лотинчада таништириш,

тушунтириш, шарқ тилларида эса хабар, ахборот маъносини билдиради.

Ахборот соҳасининг тез суръатлар билан **ўсиши**, уни автоматлаштириш усуллариининг шиддат билан ривожлантирилиши компьютерларнинг яратилишига ва кишилик ҳаётининг турли соҳаларини компьютерлаштиришга олиб келди. Бу эса ўз навбатида **бугунги** кунда ғоятда тезкорлик билан ўсиб бораётган "Ахборотлашган жамият" назариясини майдонга келтирди.

Компьютерлаштирилган дунё, ялпи ахборотлаштирилган глобал тизимнинг вужудга келиши миллатлар, халқлар ва бутун инсоният тақдирини бир-бирига боғлаб қўйди. Ахборот олиш, уни ишлаш, сақлаш ва тарқатиш технологиясининг тасаввур қилиб бўлмайдиган даражадаги тараққиёти бугун жиддий ташвишлар туғдирмоқда. Чунки ҳозирги замон компьютерларининг энг сўнгги авлоди ҳар бирининг процессорида 80-100 **миллион** транзистор бўлиб, ҳар сонияда икки миллиардгача вазифани бажара олади. Ахборот технологиясининг ана шундай мўъжизаси туфайли хоҳлаган киши Ер юзининг хоҳлаган нуқтасидаги одам билан сонияларда алоқа ўрнатиши, муаммони лаҳзаларда ҳал этиши мумкин. Ана шу ҳолатнинг ўзи инсон фаолиятини, тафаккур тарзини, ахлоқий меъёрларини, оламга муносабатларини, яхлит олганда эса янги юз йилликдаги **инсоният** ҳаёти ва тақдирини ифода этади. Бошқача қилиб айтганда, ХХI аср **цивилизацияси** ахборот хуружи, информацион-психологик уруш қиёфасида ўзини намоён этмоқда.

Инсониятнинг келажакдаги тақдир ва истикболи хусусида ўйлар эканмиз, ахборот технологияси моҳияти, **унинг** тараққиёти, инсон ва инсоният ҳаётига таъсир ўтказиши **омилларини чуқур** ўрганишни тақозо этади. Булар қуйидагиларда кўринади:

Биринчидан, инсон фаолиятини мақсадга мувофиқ ҳолда йўлга қўйиш, **йўналтириш**, умумманфаат атрофида бирлаштириш, жамоа ва жамият ишига дахлдорлик **туйғусини** шакллантириш, инсоният ҳаётини сақлашда масъуллик, унинг тақдирига тақдирдошлик ҳиссини шакллантириш.

Иккинчидан, турли феъл-атворга, табиатга эга бўлган, ўз манфаати **устуворлигига интилаётган** сиёсий субъектлар ўртасидаги ўзаро мувофиқликни **таъминлаш**. **Уруш маданиятсизлигидан** тинчлик маданиятига ўтиш, давлатлараро ва **минтақалараро муносабатларда** бир-биридан қочиш эмас, бир-бирига интилиш **кайфиятини яратиш**, жаҳон муаммоларини ҳал этишда соғлом ғояларга **тан** бериш руҳиятини **шакллантириш**.

Учинчидан, **фан-техника** тараққиёти чексиз даражада **ривожланаётган** бир пайтда **унинг** кенг **имкониятларини** умумий тараққиёт йўлига сафарбар этиш кайфиятининг устуворлигини таъминлаш. Акс ҳолда ғайрияхлоқий ва ғайриинсоний кайфиятдаги фуқаро қудратли технологияларни жамият тараққиётига зид бўлган ғоят хатарли **мақсадни** амалга оширишга ишлатиши мумкин. Бу,

айниқса, халқаро терроризм, наркобизнес, диний экстеримизм сингари глобал фожеаларни бошқаришда, давлатлараро иқтисодий муносабатларни чалкаштиришда, банк, молия-кредит тизимини издан чиқаришда қўл келади.

Тўртинчидан, ахборот технологиясинииг беқиёс имкониятларини, улкан қудратини тўла-тўқис инсон ҳаётига тадбиқ этиш, **инсон** тақдирига хизмат қилдиришни таъминлайдиган энг замонавий ва самарали бошқарув механизминини иқтисодий, ижтимоий, маънавий, руҳий ва сиёсий соҳаларда юксак маданият билан унумли фойдаланиш асосида ташкил этиш.

Тиғиз ахборотлашган жамиятда "шахс-жамият-давлат" алоқадорлиги, уларнинг ўзаро узвийлиги ва яхлитлигини таъминлаш бир мунча қийинлашади. Чунки ахборот оқими тезлашгани ва ахборотлар гирдорбида яшаш каби мураккаб, зиддиятли вазиятнинг юзага келиши бевосита шахс тафаккурининг, инсон дунёқарашининг кескин ўзгаришига сабаб бўлмоқда.

Маълумки, ҳар бир фуқаро ўз шахсий нуқтаи назари, ўз қарашлари, маънавий-маърифий, ахлоқий-руҳий имкониятлари доирасидагина фаолият кўрсатади, ўз олами ҳудудида яшайди ва ташқи оламга ўз ақли доирасида шахсий муносабатини билдиради. ҳар бир индивид мустақил инсон сифатида табиий-биологик камолотидан ва руҳий эҳтиёжидан келиб чиқиб ўзига мос ахборотни қабул қилади, уни таҳлил этади. Унинг атрофида мушоҳада юритади, фикрлайди ва ана шу таҳлиллар асосида ўзининг шахсий ҳулосасига эга бўлади. Натижада ўз нуқтаи назарини шакллантиради.

Демак, ҳар қандай ахборот мазмуни, моҳияти, таъсир этиш даражаси, жамиятга фойдали ёки зарарлилиги, кишини эзгуликка ёки ёвузликка даъват этиши билан **"шахс-жамият-давлат"** мутаносиблигига у ёки бу тарзда таъсир этади. Ана шу жиҳатдан қараганда миллий манфаатларни асраш ва ривожлантиришда ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлашнинг роли яна ҳам ошади.

Умуман олганда ахборот-психологик хавфсизлик тушунчаси қандай пайдо бўлди? Унинг ҳаётийлиги, инсоният тақдирига дахлдорлиги нимада? Ана шундай савол туғилишининг ўзи муаммонинг долзарблигини ва ўта кескинлигини кўрсатади. Бизнингча ахборот-психологик хавфсизлик тушунчаси қуйидагиларда намоён бўлади:

Биринчидан, ахборот-психологик хавфсизлик - бу бевосита инсон руҳиятига таъсир ўтказиш орқали уни ўз ақидаларидан, муқаддас идеалларидан, эътиқодидан айирадиган бузғунчи ғоялардан асрашдир. Демак, ахборот-психологик хавфсизликка эҳтиёж, энг аввало бевосита инсон ва жамият, инсон ва давлат, шахс ва унинг дахлсизлиги, миллат ва миллий кадриятлар, жумладан, урф-одатлар, анъаналар, тарихий ва маданий мерос, авлодлар ворислиги, миллатнинг истиқболи билан боғлиқ бўлган кадриятларга маънавий-

руҳий таъсир, бузғунчи ғоялар ва тажовузкор мафкураларнинг мавжудлигидан келиб чиқади.

Иккинчидан, ахборот-психологик хавфсизликка риоя қилинмаса, унинг таъсирчан чоралари кўрилмаса, бузғунчи ғоялар миллий қадриятларни барбод этиш орқали тарихан мавжуд бўлган халқлар ва миллатларни геноцидга олиб келиши муқаррар.

Учинчидан, тифиз ахборотлашган жамиятда ахборот орқали замонавий руҳий таъсир технологияларининг тобора ривожланиб бораётганлиги шахс ва жамият тафаккурининг шаклланишига у ёки бу тарзда кучли таъсир ўтказди. Жамоатчилик фикрининг қай даражада шаклланишига, жамиятнинг сиёсий онги, ҳуқуқий билимлар савияси, маънавий-маърифий даражасига қараб жамият тараққиётга ёки таназулга юз тутиши муқаррар.

Тўртинчидан, ижтимоий фикрни шакллантиришда ахборот таъсирини, ахборот технологияларидан фойдаланиш усуллари ва услубларининг тобора кенгайиб бораётганлигини назарда тутсак, ахборот-психологик хавфсизлик муаммоси яна ҳам кескинлашиб қолади.

Бешинчидан, мазкур атаманинг моҳияти шундаки, у инсон, жамият тушунчалари доирасидан чиқиб келиб, яхлит инсоният, бутун кишилик тақдири билан боғлиқ бўлган глобал масалаларни ҳам қамраб оладики, натижада ҳозиргача мавжуд бўлган глобал муаммоларнинг энг тажовузкори, энг бузғунчиси ёки аксинча, энг ташаббускори бўлиб қолиши муқаррар. Бу ҳолат халқаро сиёсатда, давлатлараро, минтақалараро муаммоларни ҳал этишда буюк давлатчилик шовинизми авж олиши мумкин бўлган ҳолатларда яна ҳам хавфлироқ моҳият касб этади. Бундай пайтда кўпроқ анъанавий сиёсий мувофиқлаштириш тажрибаларидан кенгроқ фойдаланишни тақозо этади. Яъни шарқона муносабатлар илми (И.Каримов), мулоҳазалилик, мушоҳадалилик, ҳар қандай воқеа ва ҳодисаларга ақлидрок йўриғи билан ёндошиш тамойили устивор бўлмоғи лозим.

Ахборот сиёсатини тифиз ахборотлашган жамият шаклланаётган бир пайтда ҳозирги замонавий талаблардан келиб чиқиб янгилаш, модернизациялаш зарур.

Ахборот орқали юзага келган психологик можаролар шароитида давлат ахборот сиёсатининг вазифаси жамиятни салбий ахборот-психологик хуруждан ишончли сақлаш, қатъий ҳимоя қилиш механизмини яратиш билан белгиланади.

Ҳар бир янги ахборот-психологик можаро ҳимоя қилинаётган жамият учун янги таҳдидларни келтириб чиқариши ҳам мумкин. Демак, таҳдид қанча кўп бўлса, қўрқув, ҳадик ва ишончсизлик шунча кўпаяди. Ана шундай маънавий, руҳий, ижтимоий вазиятдан келиб чиқиб, жамият кайфиятини мувофиқлаштириб, йўналтириб, бошқариб туриш муҳим аҳамият касб этади.

Олтинчидан, ахборот-психологик хавфсизлик тушунчаси маълум бир халқ, миллат, мамлакат ҳаётида жиддий ижтимоий хавф

туғдириши мумкин бўлган замонавий ахборот технологиялари имкониятларидан тинчлик ва барқарор тараққиёт йўлида унумли фойдаланиш, уни бошқариш, ҳар қандай ижтимоий-иқтисодий манфаатларга сиёсий тус бермаслик усуллардан фойдаланишни тақозо этади.

Бизнинг назаримизда ахборот-психологик хавфсизлик - бу бевосита сиёсий можароларнинг олдини олиш, энг аввало, инсоннинг ўзини ўзи тушуниши ва фуқаролараро муносабатларини юксак маънавий-маърифий мезонлар асосида шакллантириш, ахборот куролидан замонавий инсонпарвар тафаккурни, ижодкорлик руҳини, яратувчилик қобилиятини, бунёдкорлик имкониятларини шакллантиришни тақозо этади.

Жамиятни бошқариш, ҳозирги замон меъёрлари асосида кишилик тараққиётини таъминлашнинг янги усул ва услубларини қидириб топиш зарур. Жумладан, сиёсий-ҳуқуқий, ташкилий-иқтисодий, ижтимоий-психологик ва ахборот тизимини бошқариш каби қатор, бир-бирига узвий боғлиқ бўлган йўналишларда бошқарувнинг энг мақбул услубини топишни, бевосита ҳокимият ва унга ишончни, жамият ва давлат тараққиётини таъминлашда фуқаролар яқдиллигини, маънавий ва ғоявий жиҳатдан бирлигини таъминлашни тақозо этади.

Жамият шу даражада шаклланиши лозимки, унинг аъзолари тигиз ахборотлар бозоридан умуммиллий манфаатга хизмат қиладиган, унинг тараққиётига ёрдам берадиган ахборотни танлай олсин. Ахборот олиш кафолати бу бевосита шахсий манфаатдан устун турадиган, умуммиллий манфаатга дахлдор бўлган қадриятга айланмоғи лозим. Ана шундай шароитда қандай мазмундаги ахборотни тарқатишни ман этиш, жамиятнинг психологик ҳолатига салбий таъсир этувчи, ижтимоий, миллий, этник, диний тафовут ва келишмовчиликларни кучайтирувчи, зўравонлик ва урушни тарғиб этувчи, порнография, маиший бузуқлик, шахслар мавқеига, обрўсига ва шаънига салбий таъсир этувчи ахборотларни чегаралашнинг норасмий, виждон билан боғлиқ бўлган, соғлом ақл ва юксак тафаккурга таянган маънавий-руҳий меъёрлари вужудга келади.

Ахборот-психологик хавфсизлик тушунчаси ана шу тарзда маънавий-ахлоқий мезонга айланади. Эркин шахс ва озод кишилик жамоаси бўлган фуқаролик жамияти шароитида ахборот-психологик хавфсизликнинг ўзига хос тизимлари шаклланиши лозим. Бу бевосита ОАВ фаолияти ва унда хизмат қиладиган ахборот олувчи, сақловчи ва тарқатувчи ходимларнинг сиёсий савиясига, касб маҳоратига ва энг муҳими фуқаролик позициясига, жамият ишига дахлдорлик туйғусига боғлиқ. Зотан, ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашнинг бош мезони ва асосий таянчи - миллатпарварлик, ватанпарварлик, фидокорлик туйғуси!

Албатта, ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашнинг ўзига хос асослари бор. Булар:

Биринчидан, ташкилий-техник жиҳатдан таъминланганлик. Замонавий техника ва технологиялар билан етарли даражада куролланиш.

Иккинчидан, мустаҳкам моддий-молиявий асосларга эга бўлиш. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашга хизмат қиладиган соҳа ходимлари моддий манфаатдорлигини ошириш.

Учинчидан, замонавий ахборот технологияларини бошқарадиган, ундан самарали фойдалана оладиган, замонавий билимларга эга бўлган, ҳар томонлама кенг фикрлайдиган қобилиятли кадрларни тайёрлаш.

Демак, ахборот хуружи тобора авж олиб бораётган, якка тартибда ҳар бир фуқаро, ҳар бир инсон онгига кучли таъсир ўтказаятган, кенг миқёсда олганда эса жамият тараққиёти ва миллат тақдирини ҳал қилишга қодир бўлган, глобал миқёсда эса бутун инсоният ҳаётини кафолатлайдиган, унинг тараққиёти ёки таназзулини белгилашга қодир бўлган тизим ахборот тизимини бошқариш, тартибга солиш, ундан фойдаланиш меъёрларини ишлаб чиқиш ҳозирги замоннинг энг долзарб муаммоларидан биридир.

Назорат учун саволлар:

1. Ахборотни турли муаммоларни келтириб чиқариш сабаблари нималардан иборат?
2. Ахборотни инсон ҳаётига таъсир ўтказиш омиллари нималардан иборат?
3. «Шахс-жамият-давлат» муносабати деганда нимани тушунасиш?
4. Ахборот-психологик хавфсизлик тушунчаси қандай пайдо бўлди?
5. Ахборот-психологик хавфсизлик тушунчасининг ҳаётийлиги, инсоният тақдирига таъсирдорлиги нимада?
6. Миллий манфаатларни ҳимоя қилишда ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш роли қандай?
7. Ижтимоий фикрни шакллантираётганда ахборот таъсирини роли қандай?
8. Ахборот орқали юзага келган психологик можаролар шароитида давлат ахборот сиёсатининг вазифаси

8 мавзу. Очиқ ахборот тизимлари шароитида шахснинг психологик ўз-ўзини ҳимояланишини таъминлаш.

Режа:

1. Шахс рухий кечинмаларининг ижтимоий борлик кадриятларига боғлиқлиги.
2. Шахс онгида ғоя ва фикрнинг пайдо бўлиши. Мафкура ва психологик хавфсизлик муаммолари.
3. Очиқ ахборот коммуникация тизимида инсоннинг ахборот

тахдидларини баҳолаш ва хавфсизликни таъминлаш имкониятлари.

4 Турли ахборот-психологик вазиятларда шахснинг ижтимоий хулқи.

5. Шахснинг маънавий-ахлоқий такомили ва ўзини-ўзи ҳимоя қилиш ва бошқариш имкониятлари

6. Таълим билан қамраб олинмаган аҳолига зиёлилар орқали соғлом ғояларни етказиш усуллари.

Таянч тушунчалар: гедонистик психология, эгоцентризм, ғоя, мафкура, миллий истиқлол ғояси ва мафкураси, мафкуравий иммунитет, психологик ҳимоя.

1. Ўз вақтида Ҳиндистоннинг таниқли сиёсий арбоби Махатма Ганди шундай ёзган экан: *"Мен уйимнинг дарвоза ва эшикларини маҳкам беркитиб ўтира олмайман. Чунки унга тоза ҳаво кириб туриши керак. Ва шу баробарида эшик ва деразаларимдан кираётган ҳаво довул бўлиб, хонадонимни аздар-тўнтар қилиб, ўзимни йиқитиб ташлашини ҳам хоҳламайман"*. Бу сўзларни бугунги информацион хуружлар ва турли хил маълумотларнинг турли йўллари билан мамлакатимизга, умуман, бошқа мамлакатларга ҳам кириб келиб, у ёки бу минтақада асрлар мобайнида шаклланган кадриятлар, урф-одатлар, эътиқод шакллари ва тарбия услубларига салбий ёки ижобий таъсири жараёнлари маъносида қўллаш ҳам мумкин. Зеро, дунёга юз очган, ёшлари дунё тилларини бемалол эгаллаб, "интернетомания" касалига чалиниш арафасида турган Ўзбекистонга ҳам яхши, ҳам ёмон таъсирлар, хуружлар мавжудлиги шароитида шахснинг ўзини-ўзи психологик жиҳатдан салбий таъсиротлардан ҳимоя қила олиш имкониятларини кенгайтириш энг долзарб муаммолардан биридир.

Яқинда "Интернет" саҳифаларида америкалик сиёсатшунос олим Патрик Бьюкененнинг "Смерть Запада" номли китоби пайдо бўлди. Эътиборга молик жиҳати шуки, катта ҳажмдаги бир китобнинг сўз бошидаёқ, муаллиф яхлит бир миллатлар ва халқлар тақдирига алоқадор бўлган воқеаларни, Ғарбнинг "тақдири"ни жамият маънавиятидаги инқирозларга, жумладан, оила ва никоҳ, туғилиш ва аҳолининг табиий ўсиши борасидаги инқирозлар таҳлилига бағишлаган. Минг таассуф ва афсус билан у Европа «америкача» маданиятни қабул қилиб, бугун унинг ҳаёт тарзига сингиб кетганлигига қаршилиқ кўрсатишга қодир эмаслигини эътироф этади. Бьюкененнинг фикрича, саноати ва юқори технологиялари ривож топган жамиятда одамларнинг бирдан бойиб кетиши, тўкин ҳаётга эришишга бўлган эгоистик интилиши уларнинг асл кадриятларга, жумладан, оила ва никоҳга, ёшлар тарбиясига бўлган муносабатларида кескин инқирозни келтириб чиқарди. Бу ҳолатни у гедонистик психологиянинг асоси деб баҳолаб, унинг оқибати жамиятда қатор ижтимоий муаммоларни келтириб чиқараётганлигини очик эътироф этади. **Гедонизмнинг**

маъноси-шахс ва унинг хулқ-атвори мотивларида фақат нималардандир лаззатланиш, қониқиш ва ўзидаги ички руҳий изтироблардан ҳоли бўлишга интилиш устиворлигидир. Тўғри, аслида инсоннинг тўқ ва фаровон ҳаётга интилиши, бой-бадавлат яшашни ҳоҳлагани айб эмас, лекин бундай тўқинчилик инсонийликка қарши бўлиши мумкин эмас. Муаллифнинг ташвиши ва уни ҳавортирга солган нарса шуки, бундай онг ва шуурдаги ўзгаришлар европа халқларининг энг зарур ва муҳим қадриятларга нисбатан салбий муносабатларда ифодаланади Масалан, бугунги Европада туғилаётган болаларнинг ҳар учтасидан биттаси никоҳсиз туғилаётганлиги. Туғилишнинг кескин камайиб кетганлиги, умуман аёллар ўзидан соғлом зурриёд қолдиришни истамаётганлиги, маблағи етарли бўла туриб, фарзанд туғилиши ва уни тарбиялашга кетадиган маблағни қизғанаётганлиги яққол намоён бўлмоқда. Умуман ғарб аёлларининг аксарияти турмушга чиқиб, ўзидан муносиб зуррийёд қолдириш ниятидан тобора узоқлашиб бормоқдалар

Олимларни мавжуд аҳволни ижобий томонга ўзгартириш учун фарзанд туғилиши учун давлат томонидан ажратиладиган нафақаларнинг, суянчи пуллар миқдорининг орттирилиши, оналар учун алоҳида имтиёзларнинг жорий этилиши ёки бола сони ортгани учун оилага кўрсатиладиган мурувват аёлларни соғлом оила куриб, унда соғлом фарзандларни тарбиялашга ундармикин, деган савол ўйлантирмоқда ва мулоҳазалар мантиғидан шу нарса аён бўлмоқдаки, замонавий европаликларни бундай имтиёзлардан кўра, мансаб поғоналаридан кўтарилиб, ўз манфаатинигина ўйлаб яшаш кўпроқ қизиқтиради. Чунки замонавий ғарб ёшлари, хотин-қизлар учун бу каби имтиёзлар бола туғилиши ва бу билан боғлиқ ташвишлар олдида ҳеч гап эмас. Шу каби гедонистик психология бизнинг ёшларимиз онгида пайдо бўлмаслиги, очик ахборотлар маконида бемалол турли маълумотларни қабул қилиш имконияти пайдо бўлган ҳозирги шароитда уларни эзгу мақсадларга йўналтириш, уларда соғлом дунёқараш, эртанги кунга ишонч, собит ғоя, соғлом ҳиссиётлар, эл-юрт олдида, оиласи ва яқинлари олдида инсоний жавобгарлик ва юксак масъулият ҳисларини тарбиялаш миллат манфаатига бевосита алоқадор вазифамиздир.

2. Шахс онгида ғоя ва фикрнинг пайдо бўлиши. Мафкура ва психологик хавфсизлик муаммолари.

Жаҳон ҳамжамиятининг мустақил Ўзбекистонни тан олиши, давлатимизнинг кенг ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий фаолияти ўзбек халқининг маънавий қадриятлари ва имкониятлари тикланишига, ўзини бошқа халқлар орасидаги тўла ҳуқуқли миллат сифатида англаб етишига кенг имкон яратмоқда. Тобора кенгайиб бораётган халқаро алоқалар жаҳон маданиятини янада чуқурроқ билиш, умуминсоний қадриятлардан бахраманд бўлиш учун қулай замин яратмоқдаки, бу ўз навбатида ўзбек халқининг турли фаолият соҳаларидаги истеъдоди ривожланишига, унинг тадбиркорлик ва

киришимлилик, бир неча чет тилларни ва компьютер технологияларини тез ўрганиб олиш каби иқтидорини рўёбга чиқишига, хориж мамлакатларига бориш, улар билан алоқалар ўрнатиш, дунё стандартлари бўйича олий ўқув юртларида тахсил олиш имконини берди. Ана шу алоқалар туфайли миллий меҳмоннавозлик ва саҳоват анъаналари янада ривожланди.

Бунда алоқаларнинг кенгайиши ҳақиқий маънавий ва маданий қадриятларни муносиб баҳолаш имконини берди. Ҳозирги ёшлар ҳам, уларнинг ота-оналари ҳам учраган кинони кўриб, дуч келган маза-матраси йўқ китобларни ўқиб кетаётгани йўқ. Атайлаб юртимизга олиб келинаётган ғарбнинг сунъийлаштирилган санъатидан, "кенг истеъмол"даги маданиятидан норозилик бизнинг халқ билан бўлаётган деярли барча учрашувларимизда сезилиб турибди. Бундай маҳсулотнинг илгариги "ман этилган неъмат"га хос "лаззати", жозибадорлиги деярли қолмаган. Ҳозирги кунда хорижнинг маданий қадриятларидан фойдаланишга анча жиддий ва танлаб ёндашиш эҳтиёжи кучайиб бормоқда. Лекин очиқ оммавий ахборот воситалари орқали тинимсиз маълумотлар қуюлиб келаётган шароитда Айни онги ҳали шаклланиб улгурмаган фарзандларимиз учун таҳдид ҳам, атайлаб уюштирилаётган мафкуравий тажовузлар ҳам бор.

Шундай шароитда Президентимиз Ислом Каримовнинг фикрлари биз учун ҳамиша далда бўлади: «Энг муҳими, қалбимизда ғуруримиз, билагимизда кучимиз бор экан, биз тинчликни ҳимоя қилишга, унга хавф солаётган кучларга қарши курашишга, қаддимизни тик тутиб, бошимизни баланд кўтариб яшашга қодирмиз. Бизни қўрқитмоқчи бўлаётган ғаламислар шуни билиб қўйсинки, биз ҳеч кимга бош эгмаганмиз ва ҳеч қачон бош эгмаймиз. Бунда бизга миллий ғоямиз ва мафкура ғоявий таянч ва асос бўлади (2001 йил 10 октябрь)».

Зеро, миллий мафкура халқнинг мақсад-муддаоларини ифодалайди, тарих синовларидан ўтишда унинг унинг руҳини кўтариб, суянч ва таянч бўлади, шу миллат, шу жамият дуч келган кўплаб ҳаётий ва маънавий муаммоларига жавоб излайди. У инсонга фақат моддий бойликлар ва неъматлар учун эмас, аввало, Аллоҳ таоло ато этган ақл-заковат, иймон эътиқод туфайли юксак манавиятга эришиш учун интилиб яшаш лозимлигини англатадиган, бу мураккаб ва таҳликали дунёда унинг тараққиёт йўлини ёритиб беради. Истиқлол мафкураси кўпмиллатли Ўзбекистон халқининг эзгу ғоя – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлидаги асрий орзу-интилишлари, ҳаётий идеалларини ўзида акс эттиради.

Дарҳақиқат, давлатимиз раҳбари таъкидлаганидек, «Миллий ғоя ва истиқлол мафкураси ҳақида гап борар экан, биз ниҳоятда кенг қамровли, мураккаб, серқирра, инсоният тарихида аниқ ва мукаммал ифодаси, тугал намунаси ҳали-ҳануз яратилмаган тушунчаларни

Ўзимизга тасаввур қилишимиз керак, деб ўйлайман. Бу тушунчалар ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби юксак ғояларнинг маъно-мазмунини теран англаб етишга хизмат қилади. Бу мафкура халқни халқ, миллатни миллат этадиган, унинг шаъну шарафи, ор-номуси, ишонч-эътиқодини ифодаладиган, жамиятимизнинг ўзига хос тараққиёт йўли, турмуш тарзи, туб манфаатларига таянган ҳолда муттасил ривожланиб, такомиллашиб борадиган ғоялар тизимидир».

Халқни буюк келажак ва улуғвор мақсадлар сари бирлаштириш, мамлакатимизда яшайдиган миллати, динидан қатъий назар, ҳар бир фуқаронинг ягона Ватан бахт саодати учун доимо масъулият сезиб яшашига чорлаш, аجدодларимизнинг бебаҳо мероси, миллий қадрият ва анъаналаримизга муносиб бўлишга эришиши, юксак фазилатли ва комил инсонларни тарбиялаш, уларни яратувчилик ишларига давъат қилиш, шу муқаддас замин учун фидоийликни ҳаёт мезонига айлантириш-миллий истиқлол мафкурасининг бош мақсадидир.

Давлатимиз раҳбарининг кўрсатмалари ва истиқболли ғояларидан келиб чиқиб, ҳозирги мураккаб шароитда халқимиз, аввало ўсиб-униб келаётган ёш авлодимиз онги ва қалбида **мафкуравий иммунитет** ҳосил қилиш муҳим долзарб аҳамият касб этган вазифаларимиздандир. Бу ишни бамисоли ниҳолга меваля дарахт куртагини пайванд қиладиган уста боғбондек нозиклик ва меҳр билан, оқилона йўл билан амалга ошириш лозим.

3. Очик ахборот коммуникация тизимида инсоннинг ахборот таҳдидларини баҳолаш ва хавфсизликни таъминлаш имкониятлари. Шахс турли мафкуравий таҳдидлардан қандай сақланиши мумкин?

Ушбу масалага ойдинлик киритиш учун аввало эгоцентризм каби тушунчаларга изоҳ бериш даркор. Эгоцентризм сўзи лотинча “ego”-мен ва “centrum”-доира маркази сўзларидан олинган бўлиб, ўз фикр-ўйлари, манфаатлари доирасида қотиб қолган инсоннинг атроф-муҳит ва одамларга оид ўз билимлари ва ўзгаларга муносабатини ўзгартира олмаслигини билдиради. Психологияда эгоцентризмнинг бир қанча турлари мавжуд. Улар билишга оид, ахлоқий, коммуникатив ва бошқаларга бирор хил маълумот бериш жараёнида уларнинг фикри билан ҳисоблашмаслик, уларни менсимасликдир. Назаримизда, замонавий информацион хуружлар муаллифларида айнан шу каби эгоцентризм кузатилади ва улар ўзларига ўхшаш фақат ўз манфаатинигина кўзлайдиган авлод онгини камраб олишга ҳаракат қилади. Шунинг учун ҳам шахсга психологик ҳимоя зарур. Психологик ҳимоя бўлиши учун шахсда мустақил фикр бўлиши лозим.

Демак, очик ахборотлар таҳдиди шароитида ёшларни тўғри яшашга, ватанпарвар ва инсонпарвар бўлишга, эркин фикрли бўлишга ўргатиш орқали уларда мафкуравий иммунитетни

тарбиялаш энг долзарб вазифалардир. Зеро, ўргатиш бир томонлама жараён бўлмай, у «педагог-тарбияланувчи» мулоқоти тизимида кўпроқ *тарбияланувчининг фазилатларига* боғлиқ. Бундай мураккаб ишни ташкил этишда ҳар бир ижтимоий тоифа ёки шахснинг индивидуал психологик хусусиятларини инобатга олиш зарурати ижтимоий психологияда исботланган. Масалан, агар ўқувчи ёки талабаларни яхлит гуруҳ деб оладиган бўлсак, уларнинг барчаси билан бир вақтда, бир хил эффект билан ишлаш ва у орқали уларнинг мустақил тафаккурини ўстириш, соғлом эътиқодини тарбиялашнинг иложиси йўқ. Иккинчидан, бир гуруҳ талаба ёки ўқувчи учун мақбул ва самарали деб ҳисобланган услубни бошқасида ҳам айнан жорий этишга уриниш бундай шароитларда тескари самара бериши мумкин.

Демак, бугун таълим муассасаларида таълим олаётган, лекин минг афсуски, ўз мустақил фикрига эга бўлмаганлар билан ишлашда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

Биринчидан, ҳулқ-атвордаги хатоликлар энг аввало фикрлаш тарзидаги хатоликларнинг оқибати бўлгани учун талабаларнинг **негатив фикрлаш тарзи схемасини** ўзгартириш лозим.

Иккинчидан, фикрлаш тарзига таъсир кўрсатиш учун педагоглар ўзларининг тушунтириш услубларини, тарбия методларини ўзгартиришлари лозим. Яъни илгари, юқори тонларда, директив оҳангда, «катта роли»даги талаба билан мулоқот қилган педагог, энди керак бўлса, «тенгма-тенг», демократик оҳангда, босқичма-босқич хатти-ҳаракатларни биргаликда таҳлил этишга ўтишлари лозим.

Учинчидан, ўқувчи-талабанинг ўз-ўзини идрок қилишини, ўзига бўлган баҳосини ўзгартириш, яъни, талабани ижобий ишларга йўналтириш орқали ўзига бўлган баҳосини ўзгартиришга эришиш керак.

Ниҳоят, шундай вазият яратиш лозимки, ўқувчи ижобий тажриба орттирсин, яъни, ўзига, оиласига ёки синфдош дўстларига, мактабига манфаатли иш қилиб олқиш олсин. Яъни, уларни жамоат ишларига кенг жалб этиш амалиётини кенгайтириш, бу ишдан манфаатдорлигини ошириш лозим.

Демак, таълим ва тарбия жараёнида ҳар бир педагог ёшларнинг мустақил фикрлашлари учун шароит яратиш лозим, акс ҳолда унинг онги тайёр шаблонлар, стереотипларга шу қадар ўрганадики, улар охир-оқибат ҳар қандай бидъат ёки ёт ғояларга эргашиб кетаверадиган бўлиб қолади. Яъни, дарсни ташкил этишнинг ноанъанавий усулларига кенг йўл очиш, дарсларда ўқувчилар билан интерактив мулоқотни ташкил этиш, улар миясининг яхшироқ ишлаши, қизиқиши ва мустақил фикрлашга ёрдам беради.

Психологик манбалардан яна шу нарса маълумки, ёшлар мустақил фикрлашлари учун таълим жараёнининг ўзида жорий этилган тартибларда бюрократияни минималлаштиришга эришиш

керак. Чунки эски таълим тизими ўқитувчининг айтганини, у ёзган маъруза матнини айнан кўчириб ёзиб келиш, айтиб беришни талаб қиларди. Бу ҳолат мияни автоматик ишлашга, зомби каби ёдланган бир хил қолипда бўлишга ўргатади. Бундай мияда албатта ўзига хос вакуум ҳосил бўладики, бу вакуумга кейинчалик бошқа ёт ғоя ва тушунчалар жуда тез сингади, чунки мия деярли тормозланган, ҳар қандай бошқача хабар унинг миясига осон кириб олади.

Демак, давримиз педагоглардан, раҳбарлардан ўз иш услубларини ўзгартириш, мулоқот қобилиятларини такомиллаштиришни талаб қилмоқда. Бу унинг таъсир кўрсата олиш ҳислатини самарали бўлишини талаб этади. Бу эса бевосита ёшларда мустақил, эркин тафаккурни ривожланиши учун реал замин бўлади.

Ўқитувчилар ёшларни турли ёмон таъсирлардан асрашда ахлоқий кадриятлардан фойдаланиши ва бунда ахлоқий таъсир кўрсатиш технологиясидан оқилона ўз фаолиятида жорий эта олиши лозим бўлади. Ахлоқийликка ўргатиш, ахлоқан ва маънан юксак бўлиш, умуман тазйиқни, куч ишлатишни рад этади. Маъмурий тазйиқ ёшларни ёт таъсирлардан асраб қололмайди. Бунинг ягона йўли-ўқувчи билан муносабатда гуманистик тамойилларни жорий этиш, эркин фикр алмашиш муҳитини яратилишидир. Зеро, мамлакатимизда кўрилаётган эркин фуқаролик жамиятини асосчиси Ислом Каримов бу эзгу ишларни амалга оширишда ҳамisha ёшларга, уларнинг мустақил фикрли, иқтидорларига ишонадилар.

4. Турли ахборот-психологик вазиятларда шахснинг ижтимоий ҳулқи. Психологик ҳимоя тушунчаси. Очик ахборот коммуникацияси жараёнида ёшлар онгига таъсир этаётган ёт ғояларга қарши ҳимоя воситаларини ишлаб чиқишдан аввал ёшларнинг ижтимоий ҳулқда кўзга ташланадиган энг муҳим ҳолатлардан бири ташвишланиш, нимадандир чўчиш ва шу туфайли ижтимоий муносабатлардан ўзини олиб қочишга интилиш ҳисларини намоён бўлишидир. Чунки агар, *психологик ҳимоя ҳолатининг моҳиятидан келиб чиқадиган бўлсак, бу шахс-ички кечинмаларини ифодаловчи шундай ҳолатки, унда одам ички руҳий мўтадилликни асраш учун ўзидаги хавотирланиш, қўрқув ва ҳадиксирашларини босишга, улардан ҳалос бўлишга интилади. Психологик ҳимоя-шахсни турли салбий таъсирлардан асрашга, психологик дискомфортни бартараф этишга хизмат қилади.* Шундай ҳолатларда одам одатда шахслараро муносабатларда ўзини бошқачароқ тутадиган бўлиб қолади. Психологлар ҳимоя механизмларига одатда қуйидагиларни киритадилар:

- очик ҳиссий-кечинмаларни босиш, кўтармасликка уриниш;
- **рад этиш**, яъни номақул маълумотни очик рад этиш, қўшилмаслик;
- **проекция** - ўзидаги ҳиссиёт ва кечинмаларни ташқи объектларга кўчириш орқали пайдо бўлган ҳолатнинг сабабларини ташқаридан қидиришга мойиллик;

- **идентификация** - ўзини ахборот эгасига ўхшатиш, унинг ўрнига ўзини қўйиш орқали қадриятларни рад этиш ёки танқидсиз ўзлаштириш;

- **регрессия** - илгари ҳаётида, масалан, ёшлигида бўлиб ўтган қайсидир воқеаларга қайтиш, уларнинг яхши ва маъқулларини яна хотирада тиклаш ва ҳулқда қайтариш орқали ўзида психологик ҳимоя ёки оқловни ташкил этиш;

- **ёлгизланиш** - жамиятдан ўзини олиб қочиш, ўзидаги ўзгаришларни бошқаларга билдирмасликка интилиш, айрим талабалар ўқишга бормай қўядилар;

- **рационализация** - мулоҳаза ва фикр юритиш орқали ўзида ҳимоя инстинктларини пайдо этиш;

- **конверсия** - мулоқотдаги қандайдир тўсиқлар ёки барьерларни олиб ташлаш учун кутилмаган усулларни қўллаш, масалан, хавотирли информацияни юмор билан алмаштириш йўли.

5. Шахснинг маънавий – ахлоқий тақомили, ўзини-ўзи ҳимоя қилиш ва бошқариш имкониятлари.

Очиқ ахборот хуружлари вазиятида шахснинг ўзини ўзи ҳимоя қилишни бошқаришда айрим жиҳатларга алоҳида эътибор бериш лозим. Аввало, ҳар бир инсон учун мустақил фикр зарурлигини таъкидладик. Мустақил фикрга эга бўлган инсонгина ўзига нисбатан қаратилган яхши ёки ёмон маълумотнинг моҳиятига етиши ва унга нисбатан адекват реакция кўрсатиши, ҳимоя механизмларини ишга солиши мумкин.

Иккинчидан, ёшлар турли ёт ва бемаза ахборот хуружларига берилмаслиги учун биз уларда миллий ғурурни тинмай тарбиялашимиз ва бунда ҳар бир фан предмети ва тарбиявий мулоқотлардан оқилона фойдаланишимиз зарур. Масалан, 2006 йилнинг ўзида нишонланган қатор тантаналар, жумладан, Маъмун Академияси ва унинг нима учун айнан Ўзбекистон ҳудудида ташкил этилганлигига ёшлар эътиборини қаратиш ва уларни очиқ фикр алмашинувига чорлаш уларда миллий ғурурни уйғотади.

Миллий ғурурни аҳамияти шундаки, бундай сифати бор инсон бошқаларга қул, жумладан, ахборот хуружларига тобе бўлмайди.

Учинчидан, миллий ғурури бор инсонда иймон, инсоф ва диёнат тушунчаларини шакллантириш мумкин. Чунки инсон қалби билан боғлиқ бу қадриятлар Интернет ва очиқ ахборотлар оламида адаштирмайдиган «компас» ролини ўйнайди. Бир рус олими таъкидлаганидек, «Интернет» шундай ўрмонки, унда компассиз юриб бўлмайди». Тўртинчидан, олий ўқув юртларида профессор-ўқитувчиларнинг авторитетини, улар айтадиган ҳар бир сўзнинг аниқ мўлжалли бўлишини таъминлаш зарур. Домла айтадиган фикрлардан бири - ахборот қандай бўлишидан қатъий назар, у қабул қилувчи инсоннинг измида бўлиши, унинг манфаатига хизмат қилиши керак. Бунинг учун ёвуз ниятли, ёт ғояларни тарғиб

этувчиларнинг асл ниятларини, улар сайъи-ҳаракатларининг охир-оқибати нима билан тугашини очиқ айтавериш лозим.

Шундай қилиб, ахборот хуружларига қарши туришнинг психологик йўлларини ҳар бир мураббий ва талабага етказиш мақсадга мувофиқдир. Бунинг учун қуйидагиларни ёдда тутиш лозим:

А) аслида атайлаб таъсир этишга мўлжалланган хабарни шахс дарров қабул қилмайди. Чунки, биринчидан, унда илгаридан психологик ҳимоя мавжуд ва иккинчидан, ҳар қандай янги нарсанинг сингиб кетишида муайян ахборот тўсиқлари ҳам бўлади;

Б) бундай шароитларда «учинчи шахс таъсири» рўй беради (эффект третьего лица). Унинг маъноси-«бу хабарга ҳамма ишонаверсин, менга таъсир қилмайди» деб ўйлайди шахс, лекин маълум маънода шу фикр таъсирида у ахборот таъсирига тушиб қолган бўлади. Халиги фикрни ўзи учун ҳар эҳтимолга қарши ҳаёлидан ўтказди;

В) ишонтирувчи чақириқларга, масалан, реклама орқали етказилаётган хабарларга ёш болалар жуда ўч бўлади ва айнан улар ота-онани кўндиради. 90% оналар айнан реклама қилинган маҳсулотларни болаларига харид қилиб олиб беради. Худди шундай «Интернетга» уланиш, уйида замонавий компьютерга эга бўлиш фикри ҳам болалардан чиқади, бунга ота-онани кўндирадилар ҳам. Бу маънода ёшлар энг ҳимояланмаганлар тоифасига киради.

Г) хабарнинг асл мақсади аслида маълумот бериш эмас, балки ишонтириш эканлигини тушуниш керак. Одамнинг маълумотлилик даражаси қанчалик юқори бўлса, унинг турли хабарларга ишонқирамай муносабатда бўлиши ҳам юқори бўлади. Лекин хабарга ишонқирамай қарашимиз бизнинг уни қабул қилишимиз ёки қилмаслигимизни билдирмайди. Яъни агар биз очиқчасига ёшларга «бу ахборот манбаига ишонманглар, улар атайлаб ёлғон маълумот бермоқда» десак, бу нарсга уларнинг шу турли ахборотни қабул қилмасликларини қафолатламайди. Лекин «огоҳлантирилган одам куролланган, муҳофазали бўлади» деган тамойилдан келиб чиқиб, биринчи огоҳлантиришдан сўнг, яна ўз фикримизни фактлар билан асосласак, улардаги иммунитет кучлироқ бўлади. Лекин шуни назарда тутиш лозимки, огоҳлантириш муддати ҳам роль ўйнайди. Масалан, тадқиқотларда бир ҳафта аввал огоҳлантиришнинг таъсири узокроқ муддатдан кўра камроқ эканлиги маълум бўлган ёки уйда ҳоли, комфорт шароитда қабул қилинган таъсир билан одамлар орасида, кўпчиликнинг ичида ёмон хабарни қабул қилиш фарқланади, чунки ёлғиз уйдаги таъсир скептизмни кучлироқ намойиш этиши кузатилган.

Иккинчи томондан, бевосита ахборотни қабул қилиш арафасидаги огоҳлантиришларга қарши аргументлар ишлаб чиқиш вақтини камайтиради, ундан сал аввалроқ огоҳлантириш эса инсон миясида маълумотни қайта ишлашга имкон беради.

Д) Таниш нарсалар ҳақида маълумотга эга бўлган одамни ишонтириш тезроқ амалга ошади. Лекин самарали тактикалардан бири-ахборот каналлари орқали берилаётган маълумотларни ортиқчасига жамият манфаатларига зид эканлиги, уларнинг адолатсиз, худбинларча узатилаётганлиги, нималаридир қонунга ҳилоф эканлигини қайд этиш мумкин. Яъни, тарбиячи, ўқитувчи очиқ тарзда ўз норозилигини баён этиш, тарғиботчи фикрига қарши эканлигини айтиш мумкин. Бу ҳолат ҳам аудиторияни ўйлашга мажбур этади.

Яна ўзига хос стратегиялардан бири - очиқ ахборот манбалардан кетган маълумотни, ундаги айрим фактларни очиқ тан олишдир. Масалан, дарҳақиқат, бизда дарсликларнинг сифати талаб даражасида эмаслигини, маҳаллаларда ночор, нотинч оилалар хануз мавжуд эканлиги ва ҳ.к. ва аниқ далиллар билан камчиликларни бартараф этилиши йўллари ҳусусида ўз фикрини айтиш.

Бундан ташқари, ўқитувчига хос бўлган усуллардан бири-ўз қарашларига нисбатан иккиланиш позицияси борлигини очиқ тан олиш: «балки мен ноҳақдирман, лекин бу масалада шундай асосларим бор эди...», деб "за" ва "против" асосларни келтириш. (Нельзя сопротивляться пропаганде, пряча головы в песок)

Назорат учун саволлар:

1. Гедонистик психология тушунчаси таърифи.
2. Эгоцентризм тушунчаси ва унинг турлари.
3. Мафкура ва психологик хавфсизлик деганда нимани тушунаси?
4. Миллий ғурур тушунчасига таъриф беринг
5. Психологик ҳимоя тушунчаси таърифи.
6. Ҳимоя механизларига таъриф Беринг.
7. Психологик таъсир этиш босқичларини санаб ўтинг.

9-мавзу. Жамоатчилик фикри ва жамиятнинг ахборот-психологик ҳимоясини таъминлаш.

Режа:

1. Жамоатчилик фикри тушунчаси.
2. Ўзбекистонда жамоатчилик фикрини ёйиш орқали ахборот хавфсизликни таъминлаш.
3. Жамоатчилик фикрини шакллантириш механизмлари.
4. Ахборот хавфсизлик масаласида жамоатчилик фикрини шакллантириш.

Ахборот хавфсизлигини таъминлаш масаласи бугунги кунда фавқулодда муҳим аҳамиятга эгадир. Ахборот хавфсизлигини самарали таъминлаш эса жамоатчилик фикри феноменини чуқур англашни тақозо этади. Жамоатчилик фикрини ўрганиш эҳтиёжи эса бир томондан, давлат ва жамият тузилмаларининг демократия

тамойилларига нечоғли асосланишига, иккинчи тамондан эса мавжуд эмпирик манбаларни илмий аналитик мушоҳадалаш, назарий қайта ишлаш, синтезлаш ҳолатларига бевосита боғлиқ, ҳолда шаклланади. Ана шу икки жиҳатлардан бирор бири бўлмаса жамоатчилик фикрини ўрганиш ҳам уни демократик услубларда шакллантириш ҳам самарали кечмайди. Жамоатчилик фикри ижтимоий онгдан ҳам давлат ёхуд тузумнинг директив қарашларидан ҳам, ёки алоҳида шахс фикр-қарашларидан ҳам фарқ қилади. Жамоатчилик фикри ижтимоий онгнинг ҳосиласи, жамият турли табақаларининг фикр-қарашлари, муносабатларининг реал ва умумлашма ифодасидир. Жамоатчилик фикри муайян ижтимоий-сиёсий ҳолат, турмуш тарзи, иқтисодий ўзгаришлар хусусида умумий ёки бир неча хил муносабатларга, мавжуд ҳолатларнинг келиб чиқиш сабаблари, ҳаракатлантирувчи кучлари, муаммонинг ечимига ҳилоф бўлаётган омиллар борасида эса мутлақо қарама-қарши ҳамда ўзгарувчан қарашларга эга бўлади. Жамоатчилик фикрининг тез ўзгарувчан табиати ҳам уни ижтимоий онгнинг фаол қисми сифатида характерлайди.

Айни чоғда, жамоатчилик фикрининг ўзгарувчанлик табиатига таъсир ўтказиш уни муайян меъёрларда ушлаб тура олиш ҳамда мақсадли шакллантириш давлат, жамият хавфсизлиги ва барқарорлигини таъминлаш кафолати ҳам саналади.

Мамлакатда амалга оширилаётган барча ислохотлар, мақсадли ижтимоий ўзгаришлар, янгиланишлар жараёни жамоатчилик фикрида намоён бўлади.

Шу боисдан, жамоатчилик фикрини хаотик асосларда, ёхуд инерцион тарзда шаклланишига йўл қўйиш кутилмаган натижаларга олиб келиши мумкин. Тарихда собиқ шўролар ҳукуматининг сўнгги лидерлари томонидан амалга оширмоқчи бўлган катор лойиҳалар, ижтимоий ўзгаришлар ислохотининг инқирозга юз тутганлиги фикримизнинг далили бўла олади. Масалан, қайта қуриш дастурини амалга ошириш орқали собиқ сиёсий тузум асосларини мустаҳкамлашга уриниш, Сибир дарёларини буриш, анланган эҳтиёжларини шакллантириш, алкоголизмга қарши кураш ҳаракатлари ва ҳ.к.

Шу боисдан ҳам, ислохотларни амалга ошириш жараёнларини жамоатчилик фикрида қандай намоён бўлаётганлиги, уни қандай шакллантириш, оммани янгиланишлар руҳида тарбиялаш ва энг муҳим жиҳатлардан бири бўлган ахборот хавфсизлигини таъминлаш масалалари юртбошимизнинг диққат-эътиборида бўлиб келаётганлиги бежиз эмас.

Яқин ўтмишимиздан маълумки, шўролар даврида жамоатчилик фикрига ҳукуматнинг ҳеч қандай эътирозларга ўрин қолдирмайдиган директив кўрсатмалари, махсус сиёсий-назарий йўналишлар орқали узлуксиз равишда таъсир ўтказилиб келинар эди. Бунинг учун эса ўзига хос икки босқичли таъсир услуби амалга оширилар эди. Биринчи босқичда вертикал таъсир услуби, яъни энг юқоридан энг қуйи

бўғинларгача давлат томонидан режалаштирилган хукмрон фикр тазйиқи тизимий тартибларда мукаммал дастурлар асосида амалга оширилса, иккинчи боскичда горизонтал таъсир услублари ишга туширилиб, ишлаб чиқариш корхоналари, таълим тизими муассасалари, жамоат ташкилотларида «буюртма» қилинган сиёсий фикр алохида ижтимоий қатламлар онгига мунтазам равишда сингдирилар эди. Ана шу механизмни ҳаракатга келтириш учун эса давлат тизими марказлашган партия ва турли хил ташаббус гуруҳлари ниқоби остида мунтазам равишда фаолият юритиб келар эди.

Директив кўрсатмалар таъсири ва тазйиқи остида сиёсий ва маънавий забун бўлган халқ ўз характерида табиий равишда ялпи тазйиқдан ҳимоя стандартларини шакллантирган эди.

Бугунги кунда ана шу услубда, яъни жамоатчилик фикрига режавий тарзда бевосита таъсир ўтказиш амалиёти Хитой, Шимолий Корея, Куба, Ироқ сингари мамлакатларда сақланиб турибди. Аммо. ривожланган Ғарб ва Шарқ мамлакатларида жамоатчилик фикрининг билвосита услублари кенг қўлланилиб келмоқда. Бу услуб демократия тамойилларига асосланган бўлиб, асосан оммавий ахборот воситалари, реклама, норасмий лидерлар таъсири, шоу дастурлар ва бошқа омиллар воситасида амалга оширилади.

Фуқаровий жамиятда инсоннинг ўз салоҳиятларини юзага чиқариш ҳамда ўз-ўзини ҳимоялаш эҳтиёжи учун табиий равишда муайян ижтимоий-сиёсий гуруҳларга аъзо бўлиши тақозо этилади. Бу эса инсонга ўзи аъзо бўлган жамият, партия орқали ташқи воқеликка ижтимоий таъсир этиш имкониятини ҳам юзага келтиради. Ривожланган мамлакатларда жамоатчилик фикрини шакллантиришнинг умумий (оммавий ахборот воситалари, телевидения, реклама, шоу- дастурлар) ва горизонтал (жамоат ташкилотлари, оила, норасмий лидерлар, корхоналар, партиялар) йўналишлари амал қилиб келади. Айни вақтда таъкидлаш жоизки, ахборот хавфсизлигини таъминлаш ниқоби остида ахборот ҳуружини глобаллаштиришга интилишдан иборат шовинистик ҳаракат ҳам авж олдирилмоқда. Масалан, жамоатчилик фикрини бошқариш деб номланувчи (Public Relation) тизими орқали Америка Қўшма Штатларида жамоатчилик фикрини махсус шакллантириш борасида 200.000 нафардан кўпроқ киши доимий фаолият юритиб келади. Биргина АҚШ мудофаа вазирлиги фаолиятини тарғиб этиш бўйича 15.000 мутахассис ишлайди.

Худди шундай тизим Англия, Франция, Италияда ҳам мавжуд бўлиб, бу мамлакатларда берилаётган ахборотларнинг таъсири, уларнинг аҳолининг турли қатламлари орасида ижтимоийлашуви кўламларини ўрганишга ихтисослашган социолог-психолог штатлари амал қилиб келади. Мисол учун, Рено заводининг Париждаги илмий лойиҳалаш ва моделлаштириш маркази (марказда 2,5 минг киши фаолият юритади) да 35 кишидан иборат социолог ва психологлар гуруҳи доимий иш олиб боради. Шунга ўхшаш мисолларни бошқа кўплаб

йирик мамлакатлар ахборот индустрияси иш тажрибаси орқали ҳам кўрсатиш мумкин.

Ахборот интевенциясининг бугунги моҳияти тоталитар тузум давридаги давлат ва хукмрон партиянинг директив кўрсатмаларини аҳоли онига тазйиқий сингдириш услубидан фарқ қилади. Бугунги кунда ахборот тайзиқи асосан, билвосита услублар орқали, яъни, санъат ва маданият, дин, саноат маҳсулотлари, таълим тизими орқали амалга оширилмоқда. Ахборот ҳуружларига қарши кураш жамоатчилик фикри социологияси фанини ривожлантиришни тақозо этади. Ўзбекистонда истиқлол йилларининг илк даврлариданок жамоатчилик фикрини ўрганиш ва ана шу реал эҳтиёжлар асосида халқнинг маънавий сарчашмалари блокинни очиш, ўзлигини намоён этиш имкониятларини тиклаш борасида муҳим қадамлар қўйилди. Биринчидан, ана шу ижтимоий жараёни ҳам назарий ҳам амалий ўрганишга мутасадди бўлган социология соҳасининг илмий-педагогик асослари таркиб топтирилди, ўнлаб ўқув-услубий адабиётлар, монографиялар, илмий тўпламлар нашрдан чиқазилди. Иккинчидан, социология фанининг илмий-назарий потенциали таркиб топтирилди. ҳозирги пайтда Республикамизда 3 та социология фанлари доктори ва 6 та фан номзоди фаолият юритмоқда. Учинчидан, жамиятнинг турли табақалари орасида ижтимоий фикрни ўрганишга ихтисослашган профессионал нодавлат ташкилотлар тизими шаклланди.

Биргина «Ижтимоий фикр» жамоатчилик фикрини ўрганиш марказида ўтган беш йил мобайнида 103 та махсус социологик сўровлар ўтказилиб 130 мингдан зиёдроқ киши тадқиқотларга жалб этилди. Агар мамлакатимиздаги ўнлаб ихтисослашган социологик марказлар, ташкилотларнинг мустақил равишда ўтказувчи сўровларига ялпи жалб этилган аҳоли сони тахмин этилса, бу рақам бир неча юз мингдан ошиб кетади.

Ўзбекистонда жамоатчилик фикрини ёйиш орқали ахборот хавфсизлигини таъминлаш ҳолатини умумий баҳолайдиган бўлсак, бу жараён бугунги кунда ўзининг фаол шаклланиш босқичида эканлигига амин бўламиз.

Хўш, шаклланиш босқичидан ўтиш ҳолатида қандай сабоқларга социология фани ўз эътиборини қаратиши лозим? Биринчидан, ахборот хавфсизлигини таъминлаш ишларининг тизимий ҳолатда эмаслиги, социологик тадқиқот ўтказиш ишларининг пировард, якуний мақсадга қатъий бўйсундирилмаганлиги яъни ахборотга бўлган ижтимоий эҳтиёжлар негизида аниқланган фикр-хулосаларнинг тегишли давлат ва нодавлат ташкилотларнинг амалий ҳаракат дастурларига жорий этилмаслиги, иккинчидан, тадқиқотларнинг етарли профессионал билим ва маҳоратга эга бўлмасдан ўтказишнинг одатий ҳолга айланганлиги жиддий муаммолардан саналади. Мисол учун, мамлакатимиздаги жамоатчилик фикрини ўрганишга ихтисослашган «Ижтимоий фикр» марказидан бошқа бирор бир социологик тадқиқот ўтказувчи ташкилотда социология фани бўйича ихтисослашган,

мутахассис социолог олимлар ишламайди. Учинчидан, ўтказилган сўров натижалари турли ахборот воситалари, радио ва телевидения орқали халққа етказилмасдан оммалаштирилмай келинмоқда. Бунинг оқибатида эса жамоатчилик фикрини ўрганиш иши ижтимоий фикрни шакллантиришдан иборат пировард мақсадга хизмат қилмай келмоқда.

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов жамоатчилик фикри омилига жиддий эътибор қаратиб, мазкур соҳанинг фуқоролик жамиятини барпо этиш ва жамиятни эркинлаштириш борасида катта имкониятлари мавжудлигини бир неча бор таъкидлаганликлари бежиз эмас. Айниқса, жамоатчилик фикрини мақсадли шакллантириш, аҳоли турли табақалари онгини эзгулик ғоялари руҳида тарбиялаш, маънавият, маърифат, одоб-ахлоқ тамойилларини устувор мавқеларга кўтаришда социологиянинг ахамиятига бежиз ўрғу берилмади.

Жамоатчилик фикри масаласида ўз қарашларини илгари сурган профессор С.Жўраев мазкур масаланинг бениҳоя муҳимлигини чуқур асослаб беради. («Халқ сўзи» 2002йил, 19-Октябрь сони) Айни чоғда профессор С.Жўраев «жамоатчилик фикрини ўрганишни давлат даражасида ташкил этиш» таклифини илгари суради-ки, бизнингча бундай ёндашув биров бахсли ҳисобланади. Негаки, ошкоралик ва демократия шароитида жамоатчилик фикрини ўрганишни фақат давлат масъуллиги доирасига кўчирилиши бу жараённинг эркинлигига тўсиқ бўлиши мумкин. Шу ўринда давлатнинг ўрни қандай бўлади, деган ҳақли савол туғилиши табиийдир. Давлат ошкоралик ва демократия шароитида фуқаровий жамият эркинлигини таъминлаш гранти сифатида намоён бўлади. Бу жараёнларда давлатнинг иштироки фақат ташкилий-ҳуқуқий, техникавий, моддий шароитларни таъминлашга кўмаклашиш билан чегараланади. Жамоатчилик фикрини ўрганиш ишларини эса нодавлат жамоат ташкилотлари, партиялар, илмий муассасалар, социологик марказлар бевосита, тўғридан -тўғри амалга ошириб борадилар.

Хўш, бугунги кунда мамлакатимизда ижтимоий фикрни мақсадли шакллантириш, ахборот хавфсизлигини таъминлаш борасида қандай потенциалларимиз мавжуд? Ҳозирги кунда Республикамизда 507 та газета ва 157 та журнал рўйхатга олинган. Пойтахтимизда 5 та телеканал 30 дан ортиқ таҳририят орқали кўрсатувлар тайёрланмоқда. Виллоятларда 10 та телестудия фаолият юритмоқда. Бундан ташқари, мамлакатимизнинг бутун ҳудудлари радио тўлқинлари билан тўла қамраб олинган. Юртимизда 37 та радио маҳсулотлар тарқатувчи марказлар куну-тун иш олиб бормоқда.

Айни чоғда Ўзбекистон ўрта ва ўрта махсус таълим тизимида 300 мингдан ортиқроқ ўқитувчи педагоглар 300 мингдан зиёдроқ инженерлар ҳамда олий маълумотли қишлоқ хўжалик мутахассисларидан иборат зиёлилар армияси мавжуддир.

Шунингдек мамлакатимизда 12 минг кишидан иборат олий ва ўрта махсус маълумотга эга бўлган маданий-маърифий соҳа ходимлари фаолият юритмоқдалар. Барча вилоят ва туман ҳокимликлари қошида «Маънавият ва маърифат» марказлари ишлаб турибди.

Хўш, ана шундай потенциалдан қандай фойдаланилмоқда Таассуфки, мазкур имкониятлардан фойдаланиш ҳолати талаб даражасида эмас. Масалан, Республикадаги 6 минг клуб ва маданият уйлари, 17 минг кутубхона, 320 та музей, 120 та маданият ва истирохот боғларида ишловчи ўн минглаб малакали зиёлилар жамоатчилик фикрини шакллантиришга фаол хизмат қилишлари керак эди. Маданият вазирлиги тасарруфидаги мазкур ташкилотлар, ҳамиша ҳам туманлардаги маънавият ва маърифат марказлари билан бақамти, уйғун ҳамкорликда фаолият юритмаётирлар. Шундай қилиб жамоатчилик фикрини шакллантирувчи маънавият марказларида мутахассис кадрлар, социологлар, бино, маблағ кам бўлгани ҳолда юзлаб туманлардаги маданият уйлари, клублар аҳоли онгида мунтазам шакллантирилиши зарур бўлган маънавий маҳсулотни қаердан олишни билмайдилар. Жойлардаги маданий-маърифий муассасалар фаолияти оммага фақат санъат жанрларини тарғиб этиш, ёшларни бадий хаваскорлик ишларига жалб этиш билан чекланиб қолмоқда. Маълумки, клуб муассасалари, телевидение ёки газеталардан фарқ қилиб, конкрет аудитория, реал аҳоли гуруҳлари ўртасида бевосита иш олиб бориш имкониятларига эгадир. Аслида улар аҳоли билан жонли, юзма-юз мулоқотга киришиш, мафкуравий таъсир кўрсатиш имкониятларига кўра бошқа ижтимоий таъсир омилларидан устунроқ мавқега эгадирлар. Бу биринчи муаммо. Иккинчи катта муаммо-бу ўрганилган ижтимоий воқелик, жараёнлар тўғрисидаги ижтимоий фикрни оператив тарзда оммавий ахборот воситалари ҳамда телевидение орқали мунтазам равишда бериб бормаслигидир.

Социологик тадқиқотлар воситасида ўрганилган жамоатчилик фикрининг дахлсизлиги масаласининг нечоғли муҳимлигини теран англаш ва уни қадрият даражасида баҳолаш ҳам муҳимдир. Маълумки, телевидение ёки бошқа оммавий ахборот воситалари социологик сўров натижаларидан телевидение ёки газета манфаатлари йўлидагина фойдаланишга интиладилар. Жамиятнинг ҳолис фикри сифатида социологик сўров натижалари минбарлари ташкил этилмаган. Учинчи муаммо жамоатчилик фикрини шакллантиришда миллий менталитет омилидан етарли фойдаланмай келаётганимиздир. Маълумки, ўзбеклар табиатан жамоавий халқ бўлишларига қарамай лидернинг ибратига, раҳбарнинг, обрў-мартабали шахсларнинг намунасига қараб иш қилувчи халқ ҳисобланадилар. Жамоатчилик фикрини шакллантиришда жойлардаги обрў-эътиборли шахсларга таяниш, уларнинг руҳлантирувчи потенциалидан фойдаланиш

имкониятига етарли даражада эътибор берилмай келинмоқда. Яна бир муаммо бу ўтказиладиган маънавий-маърифий тадбирлар аудиториясидир. Социологик кузатувлар шундан гувоҳлик берадики, ҳозирги пайтда маҳаллалар, туманлар ва хатто ишлаб чиқариш корхоналаридаги маънавий-маърифий масалаларга бағишланган мажлисларда аксарият доимий қатнашувчи бир хил одамлар гуруҳи таркиб топиб қолаётганлиги ҳам эътиборга олинishi зарур. Жамоатчилик фикрини шакллантириш механизмини йўлга қўйиш мақсадида қуйидагилар таклиф этилади;

1. Мамлакатимизда жамоатчилик фикрини фақат ўрганувчи эмас, балки уни шакллантириш ишлари билан ҳам бевосита шуғулланувчи олий малакали кадрлар тайёрлаш ишларини йўлга қўйиш, жамоатчилик фикрини шакллантирувчи социология мутахассислигини алоҳида таълим йўналиши сифатида жорий этиш керакдир.

2. «Истеъдод» жамғармаси орқали Олий ўқув юртларида фаолият юритаётган профессор-ўқитувчиларни ривожланган мамлакатларда малака оширишлари, хориждаги иш тажрибаларни ўзлаштириш имкониятларини янада кенгайтириш лозим.

3. Ўзбекистон Фан ва Технологиялар қўмитаси кўмагида ахборот хавфсизлигини таъминлаш борасида жамоатчилик фикрини шакллантириш мавзуида муаллифлар жамоаси илмий тўпламини тайёрлаш ва нашр эттириш мақсадга мувофиқ бўлиб, мазкур ишга Фанлар Академиясидаги ижтимоий фанлар соҳасидаги етук олимлар, олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчиларини жалб этиш соҳанинг ривожига хизмат қилади.

4. Бугунги кунда мамлакатимиздаги ахборот хавфсизлигини таъминлаш борасидаги жамоатчилик фикри ҳолатини оммага етказаётган даврий нашрларга барча ташкилот ва муассасаларни обуна қилишга эришиш.

5. Ахборот хавфсизлигини маданият ва санъат соҳалари орқали Ўзбекистондаги минглаб клублар фаолиятини жойлардаги маънавий ва маърифат марказлари иши билан уйғунлаштириш, ягона маъмурий бошқарув тизимини йўлга қўйиш кун тартибидаги масала ҳисобланади.

6. Оммавий ахборот воситаларида социологик марказлар томонидан ўрганилган ижтимоий фикр натижаларини оператив тарзда бериб бориш аниқроғи тахририятлар манфаатларига бўйсундирмаслик ва уларнинг мазмунини яхлитлигича, бузмасдан эълон қилиш, социологик тадқиқотлар яқунларининг даҳилсизлиги хусусида шартномалар имзоланиши мақсадга мувофиқ. Шунингдек оммавий ахборот воситаларида доимий эълон қилиб бориловчи «Социолог минбари» рубрикасини жорий этиш зарур. Доимий рубрика эса социологик тадқиқот натижаларини мунтазам равишда кетма-кет бериб боришни тақозо этади. Бу социологияга нисбатан реал таклиф бозорини

юзага келтиради. Фан ва соҳа ривожига кенг йўл очилади.

7. Ахборот хавфсизлигини таъминлаш учун оммавий ахборот воситаларининг юқори ва қуйи бўғинлари рейтинги мониторингини жорий этиш ва ҳар уч ойда ҳолис социологик марказлар кўмагида мазкур нашрларнинг жамоатчилик фикридаги ижтимоий мавқеи даражасини аниқлаб бориш ҳамда матбуотда оммалаштириш ҳам бугунги кун талабларидан ҳисобланади.

8. Амалдаги социологик марказлар фаолиятини сифат кўрсаткичларини аниқлаш, касб маҳоратларини ошириш мақсадларида, шунингдек янги тузилувчи социологик марказларининг ҳаётда амал қилиши учун доимий фаолият юритувчи Социология илмий-амалий Марказини тузиш ва ана шу Марказда аттестациядан ўтганидан сўнг уларга амалий фаолият учун рухсат лицензияларини олишлари мақсадга мувофиқдир.

9. Социологик марказлар фаолиятларини уйғунлаштириш мақсадларида уларнинг фаолиятларини координация қилувчи "Ўзбекистон Социологлари" миллий ассоциацияни тузишга кўмаклашиш керак.

10. Ахборот ва мафкуравий хуружларга қарши фаолият юритувчи туманлар ва вилоятлар ва вилоятлар ҳокимликларида уларнинг мавжуд штатлари рўйхати доирасида социолог штатларини жорий этишни амалга ошириш жоиздир.

Ахборот хавфсизлигини масаласида жамоатчилик фикрини шакллантириш жараёнларида миллий менталитетни ўзгараётган замон мантиғига мувофиқ равишда ўзгартириш масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратиш лозим. Президентимизнинг «Тафаккур» журнали бош муҳарририга берган интервьюсида, ҳамда «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати мажлисида сўзлаган нутқларида ва бошқа чиқишларида ёш авлод табиатида шижоат, ташаббускорлик, янгиликка интилиш, ғайратчанлик сингари фазилатларни шакллантириш хусусида тўхталган эдилар. Бу эса миллат менталитети таркибида мустақиллик, индивидуал ривожланишга эриша билиш хусусиятларини ривожлантиришни ҳам табиий равишда тақозо этади. Ахборот хавфсизлигини таъминлаш, мафкуравий таъсирдан огоҳлик масаласида фаолият дастурларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш заруратини кун тартибига қўяди.

Хуллас, мамлакатимиз Президенти халқимизни озод ва обод жамият барпо этиш ишларига қатъий азму қарор, шижоат билан киришишга даъват этмоқда. Бунинг учун эса кўпгина масалалар ечими ўзимизга боғлиқ, эканлигини теран англамоғимиз, енг шимариб, ғайрат билан ишга киришмоғимиз лозим.

Назорат учун саволлар:

1. Жамоатчилик фикри тушунчасига таъриф беринг.
2. Жамоатчилик фикрининг ўзгарувчан табиати.

3. Ахборот интевенциясининг моҳиятини очиб беринг.
4. Public relation нима?
5. Ўзбекистон жамоатчилик фикрини ёйиш орқали ахборот хавфсизлигини таъминлаш ҳолати қандай?
6. Жамоатчилик фикри дахлсизлиги деганда нимани тушунасиш?
7. Ахборот хавфсизлигини таъминлашда маданият ва санъат соҳалари фаолияти қандай намоён бўлмоқда?
8. Ахборот хавфсизликни таъминлашда жамоатчилик фикрини шакллантириш нималарни талаб қилади?

10-мавзу. Ўзбекистон оммавий ахборот воситалари ва жамиятнинг ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлаш

Режа:

1. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашдан мақсад.
2. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш вазифалари ва йўналишлари.
3. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш методлари.
4. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш тадбирлари.
5. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш соҳасида Ўзбекистон республикасининг халқаро ҳамкорлиги.

1. Ўзбекистон шароитида шахс-давлат-жамият ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлашдан **мақсад** қуйидагилардан иборатдир:
 - халқ, фуқаро, ижтимоий гуруҳлар ва сиёсий элита руҳиятига таъсир ўтказишни олдини олиш;
 - геосиёсий рақиблар томонидан сиёсий элита доирасида ва халқ орасида ахборот идрок қилинишини манипуляция қилиш ҳаракатларига қарши туриш;
 - ахборот маконида (глобал, регионал, МДХдаги давлатлар орасида,) миллий қизиқишларини, мақсадларини тадбиқ эта олиш;
 - Ўзбекистон жамиятини миллий хавфсизликнинг муҳим муаммоларига муносабатини доимий мониторингини олиб бориш (ижтимоий фикр диагностикаси);
 - таъйиқ ўтказмоқчи бўлган давлатлар экспансиясига қарши диний-маданий соҳада қарши тура олиш.

2. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш вазифалари ва йўналишлари.

Ўзбекистон Республикасининг ахборот - психологик хавфсизликни таъминлаш соҳасида юзага келган вазият муносабати туфайли зудлик билан қуйидаги вазифалар ечими талаб қилинади:

- Ушбу соҳада давлат сиёсатини асосий йўналишларини ишлаб чиқариш ва бу сиёсатни амалга оширувчи механизмларини ва тадбирларини ишлаб чиқариш;
- Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш тизимини яратиш ва такомиллаштириш;

- Ушбу соҳа дастурини ёки концепциясини ишлаб чиқиш;
- Ўзбекистон Республикаси ахборот-психологик хавфсизлигини таъминловчи ҳуқуқий-норматив базасини такомиллаштириш;
- Ахборот-психологик хавфсизликни таъминловчи соҳадаги давлат ҳокимияти органлари, вазирликлар, бошқармалар, хўжалик субъектлари ва ташкилотлар фаолиятини координация қилиш;
- Ҳозирги геосиёсий вазиятни ва ахборот қуролидан фойдаланиш таҳдидини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлашнинг илмий-амалий асосларини ривожлантириш;
- Ўзбекистон Республикаси давлат ахборот сиёсатини шакллантириш ва амалга ошириш механизмларини ишлаб чиқиш;
- Ўзбекистон Республикасининг хавфсизлигининг белгиловчи айниқса махсус алоқа ва қуролланиш, телекоммуникация ва алоқа, ахборотлаштириш соҳаларини технологик жиҳатдан таъминлаш;
- Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашнинг илмий-техник ва ҳуқуқий муаммоларини ҳал қилишда чет эл ва халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликни кенгайтириш;
- Ахборот-психологик хавфсизликни таъминловчи кадрлар тайёрлашни умумий тизимини яратиш.

3. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш методлари.

Ўзбекистон Республикаси ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлашнинг умумий методлари ҳуқуқий, иқтисодий ва ташкилий-техник бўлади.

1. Ўзбекистон Республикаси ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлашнинг ҳуқуқий методларига ушбу соҳадаги муаммоларни ечишни норматив ҳуқуқий актларни ва ҳужжатларини ишлаб чиқиш киради.

2. Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашнинг ташкилий-техник методларига

- Ўзбекистон Республикаси ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлашнинг тизимини яратиш ва такомиллаштириш;

- Ўзбекистон Республикаси давлат бошқаруви органларининг ахборот соҳасидаги қонунбузарликларни олдини олиш ва кесиш мақсадида ҳуқуқий фаолиятини қучайтириш;

- Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш соҳасидаги фаолиятларни ва воситаларни лицензиялаштиришнинг давлат тизимини яратиш.

3. Ўзбекистон Республикаси ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашнинг иқтисодий методларига ягона хавфсизлик тизимини ишлаб чиқишни молиялаштириш, ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашнинг ҳуқуқий ва ташкилий-техник таъминлаш методларини амалга ошириш учун уларни молиялаштириш тизимини такомиллаштириш киради.

Энди қисқагина шахс, жамият ва давлатнинг ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлашнинг умумий тизимини яратиш муаммосига

тўхтаб ўтсак. Ушбу тизимнинг асосий функциялари нималардан иборат бўлиши лозим?

Аввало, омма ва сиёсий элита психикасига бўлган таҳдидни аниқлаш, уларни нейтраллаштириш учун тактик, оператив ва стратегик тадбирлар комплексини амалга ошириш. Мамлакат халқи ва сиёсий элитани психологик хавфсизлигини таъминловчи восита кучларни доимий тайёргарлигини таъминлаш ва уларни самарали бошқаришни таъминлаш.

Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлашнинг давлат тизими қуйидаги вазифаларни амалга ошириши лозим:

- Салбий ахборот психологик таъсир кўрсатувчи субъектларни аниқлаш, рўйхатга олиш ва улар фаолиятини доимий назоратини амалга ошириш;
- Салбий ахборот-психологик таъсир омилларининг мониторинги олиб бориш;
- Салбий ахборот-психологик таъсир омилларининг олдини олиш;
- Таълим ва илмий ташкилотларни жалб этган ҳолда ахборот-психологик хавфсизликни таъминловчи малакали кадрларни етиштириш;
- Салбий ахборот-психологик таъсирларни аниқлаш ва нейтраллаштириш усули ва воситаларини такомиллаштириш, бундай таъсирдан зарар кўрган шахсларни реабилитациясини амалга ошириш;
- Салбий ахборот-психологик таъсирдан зарар кўрган шахсларни реабилитациясини ташкиллаштириш;
- Ахборот – психологик хавфсизлик соҳасидаги назорат ва экспертизаларини лицензиялаштириш, сертификатлаштириш тизимини ташкиллаштириш;
- Ахборот-психологик хавфсизлик соҳасида стандартларни ишлаб чиқишни ташкиллаштириш;
- Жамиятга, халққа ахборот-психологик хавфсизлик соҳасидаги ҳуқуқий нормаларини алоҳида шахслар ва ташкилотлар томонидан бузилганлигини етказиш;
- Ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш соҳасидаги халқаро норма ва қонунларини ишлаб чиқиш ва яратишда ҳамкорлик қилиш

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли // ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 1996. 36-85 б.
2. Каримов И.А. ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли // ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 1996. 274–359 б.
3. Каримов И.А. ўзбекистон иқтисодий ислохотлар чуқурлаштириш йўлида // Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 1996. 175–366 б.
4. Каримов И.А. ўзбекистон ХХІ аср бусағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари // Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 1998. 31–261 б.
5. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир // ўзбек халқи ҳеч қачон. ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2005. 174–222 б.
6. Миллий истиқлол ғояси. Т., “Ўзбекистон”, 2005.
7. Законодательные акты Р.У, составляющие правовую основу государственной политики в информационной сфере.
8. “Иқтисодий ва ахборот хавфсизлик замонавий муаммолари” мавзуидаги ёш олимларнинг илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами (20 дек. 2005 й.). Нашр учун масъул Н. Бахадиров. Тошкент.: ЖИДУ, 2006 – 137 б.
9. Информация. Дипломатия. Психология. М.: “Известия”, 2002 – 616 б.
10. В. И. Хозиков. Информационное оружие. Санкт-Петербург. Издательский дом “Нева”, 2003.
11. Лопатен В. Н. Информационная безопасность в России. Изд. МВД России и Санкт-Петербургского университета. 2000 – 311б.
12. Ермаков Ю.А. Манипуляция личностью: Смысл, приемы, последствия-Екатеринбург, 1995

13. Политология: Энциклопедический словарь/Общ.ред. и сост.: Ю.И.Аверьянов.-М.:1993
14. Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты.-М 2002
15. Концепция национальной безопасности Республики Узбекистан.
16. Доктрина информационной безопасности РФ.
17. Проект концепции информационной безопасности Республики Узбекистан.
18. Ярочкин В.И. "Информационная безопасность". М. Фонд "Мир" 2003.
19. Грачев Г.В. "Информационно-психологическая безопасность личности" М. Фонд "Мир" 2004.
20. Лопатин В.Н. "Информационная безопасность России" Connect. 1997. №5.
21. Лопатин В.Н. "Дума о законе, информационной войне и киберполицейских" Компьютер и жизнь. 1998. № 7;
22. И. Панарин. "Информационная война и мир"

Интернет сайтлари:

www.press-servis/.uz.

www. Gov.uz.

www. Iscs.uz

www. Edu.uz.

www. Ziyo net. Uz

www. Typ.uz

www. Uza.uz

www.jahon.tiv.uz.

www.press-uz.info.

www.uzreport.com.

www.gzt.uz

М У Н Д А Р И Ж А

Кириш	5
1-мавзу. Очик ахборот тизимларида ахборот-психологик хавфсизлик фанининг предмети, мақсади ва вазифалари.....	5
2-мавзу. Ахборот ва жамият тараққиёти.....	11
3 мавзу. Шахс, жамият ва давлатнинг ахборот-психологик хавфсизлигидаги манбалар ва уларнинг турлари.....	23
4 Мавзу: Ахборот уруши.....	30
5-маъруза. Оммавий ахборот воситалари ва ахборот қарама-қаршилиги.....	34
6 мавзу. Ахборот соҳасида миллий хавфсизликни таъминлаш тизимининг компонентлари ва мазмуни.....	42
7 мавзу. Ахборот психологик хавфсизликни таъминлашнинг вазифалари, асосий йўналишлари ва усуллари.....	48
8 мавзу. Очик ахборот тизимлари шароитида шахснинг психологик ўз-ўзини ҳимояланишини таъминлаш.....	53
9-мавзу. Жамоатчилик фикри ва жамиятнинг ахборот-психологик ҳимоясини таъминлаш.....	62
10-мавзу. Ўзбекистон оммавий ахборот воситалари ва жамиятнинг ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлаш.....	70

Бозорова Зилола Эркинбоевна

Очиқ ахборот тизимларида ахборот психологик хавфсизлик

Маъруза матни

Муҳаррир **Бозоров Э.**
Компьютерда саҳифаловчи **Рўзиев А.**

Босишга рухсат этилди 26.01.2010й. Қоғоз бичими 60x84
Ҳисоб нашр табоғи 4,8. Адади 100
Буюртма рақами №_

“ IQTISOD-MOLIYA” нашриётидатайёрланди.
100084. Тошкент. Кичик халқа йўли, 7-уй

“ HUMOYUN ISTIQLOL MO‘JIZASI” босмаҳонаси
100000. Тошкент. Қори Ниёзий, 39 уй